

INNEHÅLL

Gästredaktör för numret **2**

Ann-Christin Cederborg: *Introduktion* **3**

Ann-Christin Cederborg:
Barnperspektiv i myndighetsutövning **8**

Daniel Hedlund:
*Ramverk och rutiner
när ensamkommande barn söker asyl* **28**

Pernilla Leviner:
*Socialtjänstens barnskyddsansvar ur ett rättsligt per-
spektiv – dilemman och tillämpningsproblematik* **48**

Elin Hultman:
*Gestaltning av barns röster i socialtjänstens skriftliga
utredningsbedömningar* **69**

Johanna Lindholm:
Polisförhör med barn – mellan vision och praktik **81**

Karin Aronsson:
Barnperspektiv: att avläsa barns utsatthet **100**

Gästredaktören

Ann-Christin Cederborg är professor i barn- och ungdomsvetenskap vid Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. Cederborg är också prefekt på institutionen och ansvarig utgivare för tidskriften *Locus*. Hon har ett åttiotal publikationer i, exempelvis, peer review tidskrifter, böcker och bokkapitel varav en hel del studier berör utsatta barn i myndighetsutövning, men hon har också skrivit om barn och unga med medicinska och psykologiska problematiker. Hennes perspektiv i forskning grundar sig på utvecklings- och vittnespsykologi, men också på diskursiva och fenomenologiska teorier. Publikationer tillsammans med internationellt välrenommerade forskare är (bland andra): "Investigative interviews of child witnesses in Sweden" (2000), "How does the legal system respond when children with learning difficulties are victimized?" (2006) publicerade i tidskriften *Child Abuse and Neglect* och "The challenge of assessing credibility when the alleged victims have intellectual disabilities" (2010) publicerad i tidskriften *Scandinavian Journal of Disability Research*. Hon har också skrivit boken *Att intervjua barn - vägledning för socialsekreterare* (2010), utgiven av Allmänna Barnhuset, och varit medredaktör för boken *Child sexual abuse: Disclosure, Delay, and Denial* (2007), utgiven av Lawrence Erlbaum Publishers.

E-post: ann-christin.cederborg@buv.su.se

Ann-Christin Cederborg

Introduktion

Det här dubbelnumret av *Locus* handlar om utsatta barn och unga. Beroende på skillnader i definitioner och rapporteringssystem är det inte alldeles enkelt att identifiera vilka som är utsatta vare sig i vilket sammanhang eller när. Definitioner är förhandlingsbara och ändras över tid vilket innebär att länder, kulturer och sociala sammanhang förstår och förhandlar problematiker på varierande sätt. Till detta kommer att enskilda barn och unga är unika liksom deras erfarenheter och livssituationer. Med en växande immigration till Sverige har vi också att förstå utsatthet utifrån andra förutsättningar än tidigare.

Det här temanumret utgår från barn och unga som lever under ogynnsamma förhållanden i sina

hemmiljöer eller i livssituationer de av olika skäl försöker ta sig ifrån och hantera. Utsatta barn definieras därför här utifrån de barn och unga som beskrivs. Med det menas barn och unga som ensamkommande söker asyl i Sverige, barn och unga som utreds av socialtjänsten på grund av problematiska hemförhållanden, funktionshindrade barn som misstänks vara brottsoffer och unga som varit föremål för brottsutredningar för människohandel för sexuella ändamål och/eller koppleri. Här finns också beskrivningar av marginalisering och diskriminering av barn utifrån deras sårbarhet av funktionshinder eller sjukdom. Numret inkluderar också en metoddiskussion om hur vi kan analysera barns utsatthet.

Temanumret har speciellt fokus på professionellas barnperspektiv i myndighetsutövning och hur det kan utvecklas. Här innebär det beskrivningar av rättsliga regleringar och rekommendationer men också resultat från forskning och metodförslag för att bättre förstå barns utsatthet. Författarna utgår från juridiska och beteendevetenskapliga perspektiv vilket förhoppningsvis synliggör tjusningen med mångvetenskap när en och samma fråga, i det här fallet utsatta barn, blir belyst.

I det första kapitlet diskuterar jag barnperspektiv i Migrationsverkets utredningsarbete med ensamkommande barn, socialtjänstens utredningsförfarande när barn och unga lever under problematiska hemförhållanden samt rättsväsendets hantering av barn som brottsoffer med särskilt fokus på barn med funktionshinder. Jag redogör för forskningsresultat men för också ett resonemang om hur barnperspektivanalyser kan utvecklas i myndigheters handläggning och beslutfattande.

Daniel Hedlund beskriver i andra kapitlet rättsliga regleringar och rekommendationer för barn som ensamkommande söker asyl. Kapitlet är en del av hans avhandlingsarbete som på varierande sätt kommer att handla om dessa barns förutsättningar innan de beviljas eller får avslag på sin asylansökan. Förutom en genomgång av rättsliga förutsättningar belyser han också dilemman med svensk migrations-

hantering. Hans slutsatser inkluderar förslag på nödvändiga synliggöranden i bemötandet av dessa barn och unga för att de ska kunna erbjudas bästa möjliga mottagande oavsett om de erhåller uppehållstillstånd eller inte.

Pernilla Leviner redogör i tredje

Det är min förhoppning att numret kan bidra till en ökad medvetenhet om hur arbetsrutiner och tillämpning av rättslig reglering kan begränsa möjligheten att inta ett barnperspektiv i ärenden där utsatta barn ska förstås

kapitlet för sin avhandling ”Rättsliga dilemman i socialtjänstens barnskyddsarbete”. Hon beskriver den rättsliga regleringen för socialtjänstens arbete med barn och unga. Här visar hon en rad dilemman förknippade med den rättsliga regleringen, vilka medför begränsade förutsättningar att realisera barns rätt till skydd. Hon ger också förslag på rättsliga förändringar och förtydliganden för att öka socialtjänstens möjligheter att leva upp till det ansvar som myndigheten tilldelats.

I det fjärde kapitlet beskriver Elin Hultman delresultat från sitt avhandlingsarbete om hur socialtjänsten bemöter och utreder barns hälsa när de misstänks fara illa av olika skäl. Här lyfter hon fram hur barns röster synliggörs i utredningar och bedömningar men också vilka konsekvenser ett begränsat barnperspektiv kan få i förståelsen av barn och ungas egna uppfattningar och deras livsituation.

I det femte kapitlet skriver Johanna Lindholm om delresultat från sitt avhandlingsarbete. Det handlar om människohandel för sexuella ändamål och koppleri med barn och unga i Sverige. Här visar hon på dilemman i polisens förhörstil i förhållande till deras instruktioner om hur de ska utföra sitt jobb och FN:s konvention om barns rättigheter. Hon visar på problematiska dilemman i förhör när poliser saknar kunskap om barns rättigheter. Här förs ett resonemang kring svårigheter att implementera konventionen och hon ger också förslag på hur implementeringspro-

blematiken skulle kunna reduceras.

I det avslutande och sjätte kapitlet problematiserar Karin Aronsson vad som kan sägas vara ett barnperspektiv och då utifrån olika analytiska infallsvinklar. Hon diskuterar också möjliga komplikationer och dilemman som kan aktualiseras utifrån dessa olika ingångar. De infallsvinklar som lyfts fram utgår från forskning om barn och unga inom social barnavård även om barn under medicinsk behandling. Kapitlet innehåller också en plädering för dialogiska perspektiv när barnperspektiv ska analyseras.

Det är min förhoppning att det här temanumret kan bidra till en ökad medvetenhet om hur arbetsrutiner och tillämpning av rättslig reglering kan begränsa möjligheten att inta ett barnperspektiv i ärenden där utsatta barn ska förstås. Likaså önskar jag att läsare stimuleras till att lyssna mer på utsatta barn och unga så deras röster och perspektiv synliggörs och framhålls i utökad utsträckning.

Barnperspektiv i myndighetsutövning

Det här kapitlet har fokus på professionellas barnperspektiv i myndigheters utredningsarbete med barn. Med barnperspektiv menar jag analyser som innefattar barns livssituationer och förutsättningar, barns röster, samt möjliga risk och skyddsfaktorer kopplat till forskningsbaserad kunskap oavsett myndighetens ansvarsområde och rättsliga utgångspunkter. Här diskuteras barnperspektiv i migrationsverkets, socialtjänstens och rättsväsendets (polis och åklagarmyndigheter samt allmän domstol) utredningsarbete och beslutsfattande när de hanterar barn och unga i sårbara livssituationer.

Jag utgår i mitt resonemang från min och andras tidigare forskning där det framkommit att profes-

sionella fokuserar sin argumentation i analys och bedömningar till snäva kategoriseringssystem. I denna prioriteras vuxnas barnperspektiv. Analyser av barns erfarenheter, livssituationer och egna röster analyseras sällan utifrån kunskap om de aktuella barnen.

Jag beskriver bristande barnperspektivanalyser i myndigheters utredningsarbete utifrån forskning om ensamkommande barn som söker asyl, barn med erfarenhet av svåra uppväxtförhållanden, och barn som misstänks vara utsatta för brott, med särskilt fokus på barn med funktionshinder. Min ambition är att synliggöra dilemman i myndigheters handläggning där ansvaret innefattar att synliggöra ett barnperspektiv.

Kapitlet är uppdelat i fem de-

lar: introduktion, sammanfattade kunskaper om sexuella övergrepp, misshandel och försummelse mot barn och unga, beskrivningar av tre avidentifierade ärenden jag mött i min forskning samt slutsatser. Alla ärenden jag beskriver är anonymiserade för att ingen berörd ska kunna känna igen sig. Anonymisering påverkar dock inte poängen jag gör om barnperspektiv i myndighetsutövning.

Introduktion

Forskning har visat att myndigheter som bedömer barns livssituation och erfarenheter analyserar allvaret och förekomsten av utsatthet på varierande sätt vilket kan förstås utifrån vilket ansvar respektive myndighet har. Bedömningen som myndigheterna gör i brottmål kan vara baserad på skador på barnet eller barns trovärdighet när det berättat om sina erfarenheter i polisförhör (Cederborg & Gumpert, 2010; Cederborg & Lamb, 2006). Socialtjänstens bedömning kan relateras till kvaliteten i föräldra-barnrelationen eller till föräldrars beteende eller missbruk samt till hur familjens vardagsliv fungerar (Hultman m.fl., 2011). Bedömning i asylärenden är mer relaterat till exempelvis flyktingstatus, skyddsbehov, humanitära/synnerligt ömmande skäl eller politiska ställningstagande om förutsättningar för uppehålls- och arbetstillstånd (Keselman, 2009). Resultaten visar dock att de studerade myndigheterna samstämmigt

exkluderar barnperspektivanalyser som innefattar barns livssituation och förutsättningar, barns röster, samt möjliga risk och skyddsfaktorer som kopplas till forskningsbaserad kunskap.

Detta är problematiskt då barn inom de studerade myndigheterna kan förstås som specifikt utsatta. I alla kulturer och samhället finns utsatta barn men vilka barn som bedöms vara utsatta beror på skillnader i definitioner och rapporteringssystem. Därmed uppstår svårigheter att jämföra mellan olika länder. Så här långt kan vi konstatera att graverande utsatthet, i dess olika former, kan ha allvarliga konsekvenser för barns möjligheter att utvecklas och fungera. De individuella effekterna varierar förstås beroende på, exempelvis, barns ålder, personliga egenskaper och sociala nätverk. Kvaliteten på barnets relation till de vårdnadshavare som utsätter dem för stress eller felaktig behandling, formen av utsatthet, allvaret i utsattheten samt tillgången till stödjande relationer eller kontakter är samtliga betydelsefulla faktorer för att förstå vård- och stödbehov.

Barn verkar vara mer utsatta i familjer där föräldrarna saknar förståelse för sina barns beteende och där relationen mellan barn och föräldrar i stort inte är välfungerande. Dessutom är risken större att föräldrar brister i omsorger om sina barn när de upplever stor stress, är socialt isolerade och lever utan socialt stöd samt har egna upplevelser av brist-

fälligt omhändertagande (Erickson & Egeland, 1996). Å andra sidan kan myndigheter som ska göra bedömningar av barns behov inte vara helt säkra på att sådana omständigheter leder till att barn far illa och därmed finns svårigheter att förutspå vilka barn som är i riskzonen för negativ utveckling.

Barn som utsätts för sexuella övergrepp, barnmisshandel och försummelse har definierats som utsatta. I många studier har man undersökt eventuella beteendemässiga och psykiatriska konsekvenser av utsatthet, speciellt vad gäller sexuella och fysiska övergrepp, exempelvis kan barns kognitiva förmåga, moralutveckling, språk, sociala och emotionella utveckling påverkas negativt (Hildyard & Wolfe, 2002). Det finns också ett starkt samband mellan ohälsosamma, sociala och ekonomiska omständigheter och risk för ohälsa (Andersson, 2005). Dessutom kan också barns självbild och identitet påverkas av utsatthet eftersom dessa aspekter av mänsklig utveckling kan ses som ett resultat av de möjligheter och de begränsningar som kultur och samhälle kan erbjuda individen (Shotter & Gergen, 1989). Barn som utsatts för någon typ av övergrepp löper också större risk att utsättas för andra typer av övergrepp (Mullen m.fl., 1996; Fergusson m.fl., 1997; Fleming m.fl., 1997).

För att tydliggöra vad som saknas i förståelsen av barn i myndigheters handläggning och beslutsfattande följer här en kort summering

av kunskap som skulle kunna ingå i analyser av barns utsatthet. Här beskrivs både utsatthet i termer av sexuella övergrepp, barnmisshandel och försummelse men också den kunskap som finns kring barns svårigheter att berätta om sin situation och erfarenheter (För en mer utförlig beskrivning se Cederborg, 2010). Någon heltäckande beskrivning ges inte utan syftet är att synliggöra vilka möjliga destruktiva beteenden vuxna kan utsätta barn för och vilka risker det kan innebära för barns utveckling. Det kan dock finnas skyddande faktorer, som andra betydelsefulla personer kan erbjuda utsatta barn, vilket i sin tur kan bidra till att negativ utveckling begränsas. Det finns dessvärre inte några entydiga samband mellan risk och skyddsfaktorer vilket medför svårigheter att bedöma vad som skyddar vilka risker (Cederborg, 2010).

Sexuella övergrepp

Sexuella övergrepp mot barn regleras i Brottsbalkens 6 kap och innefattar våldtäkt, sexuellt utnyttjande men även sexuellt ofredande. Generellt kan sexuella övergrepp mot barn innefatta oönskade ”smekningar” eller blottning, men också sexuell kontakt i varierande former. Det handlar om en icke önskad sexuell handling som kan innebära brutet förtroende eller exploatering av barns oskuldssfullhet och status (Finkelhor, 1995; Wolfe, 1999). Det är mer sannolikt att flickor blir utsatta. Pojkar verkar bli mest utsatta av

manliga personer utanför familjen och flickor av manliga närstående personer. Förövare kan hota, tvinga eller lura barn för att kunna begå övergrepp (Cederborg & Lamb, 2006). Beroende på allvaret och typ av sexuellt övergrepp kan erfarenheter av sexuella övergrepp få problematiska sociala och psykologiska effekter som negativt påverkar barns hälsa (Paolucci m.fl., 2001).

Sexuella övergrepp på barn har under lång tid beskrivits som en riskfaktor för ett brett spektra av påföljande hälsoproblem som exempelvis att barn löper större risk att drabbas av depression, oro/ångest, långvarigt missbruk, ätstörningar samt symptom av posttraumatisk stress (Briere & Runtz, 1988; Fleming m.fl., 1999; Mullen m.fl., 1993; Silverman m.fl., 1996). Det har också framkommit långsiktiga hälsoproblem när barn har utsatts för sexuella övergrepp men kvalitativt stöd och föräldrar som barnen känner tilltro till kan lindra problemutveckling (Romans m.fl., 1997).

När övergrepp sker kan det innebära att det inte finns andra personer än den misstänkte och barnet som känner till vad som hänt och de kan ha olika beskrivningar på händelsen. Det kan också saknas medicinska och fysiska tecken som kan förklara om något hänt. Av olika skäl kan även barn avstå från att berätta om sexuella övergrepp. I sådana situationer kan barn förneka att något hänt eller ge begränsad information av händelser. Barn kan också behöva

tid för att våga berätta om sina erfarenheter. De kan även behöva utveckla ett förtroende till den person de väljer att berätta för. Om förövaren ingått en hemlighetspakt eller varit hotfull mot barn kan det medföra att de inte återger sina erfarenheter. Barn kan också känna sig ansvariga för vad som hänt, känna skuld eller skam och avstår därför från att berätta. De kan även leva under utsatta livsvillkor där de inte litar på sina närstående och därför väljer att inte berätta. Om barn är i en beroendeställning till förövaren kan det också begränsa deras motivation att berätta (Cederborg m.fl., 2006)

Barnmisshandel

Det finns svårigheter att med säkerhet uppskatta förekomsten av barnmisshandel eftersom mörkertalet är stort. Definitionen av barnmisshandel varierar mellan kulturer och länder. Beroende på perspektiv definieras alltså barnmisshandel på olika sätt. Den straffrättsliga definitionen framgår i Brottsbalkens 3 kap. men barnmisshandel kan också anses definierat i Föräldrabalkens agaförbud (6 kap. 1 §) och även i LVU 2§. Barnmisshandel kan handla om att barn skakas, blir slagna med eller utan objekt, även stryptag kan förekomma. Sociala beskrivningar kan handla om familjevariabler som tidigare händelser av misshandel, typ och intensitet av misshandel i förhållande till vad som är acceptabla kulturella förutsättningar för uppfostran (Friedman, m.fl., 1981).

Tidigare internationella studier har visat att barn som utsatts för barnmisshandel, eller som varit vittne till misshandel av förälder, har större sannolikhet att utveckla varianter av psykologiska-, psykosociala- och inlärningssvårigheter (Bolger & Patterson, 2003; English, m.fl., 2003; Pelcovitz, m.fl., 2000). Alla typer av familjevåld kan också störa barns utveckling (Kitzmann, m.fl., 2003; Lamb, 2001). Barn som varit både vittne till och offer för barnmisshandel har de mest tydliga beteendeproblemen. Sammanfattningsvis visar forskning att det finns en risk att barnmisshandel kan leda till att barn känner ångest, blir deprimerade eller aggressiva, har självmordstankar, begår självmord, har skolproblem, och/eller utvecklas till bristande föräldrar (Meadows, 2010). Disharmoni i hemmet tillsammans med våld kan också medföra negativa effekter på hälsoutvecklingen (Romans m.fl., 1995; Spaccarelli & Kim, 1995).

När barn bevittnar våld i familjen kan det också medföra negativa konsekvenser för deras möjligheter att utvecklas. De kan exempelvis få psykiska eller psykologiska problem, ha svårigheter att emotionellt förstå andras reaktioner och få svårigheter att reglera sina egna emotioner. Detta kan i sin tur föra med sig problem i kamratkontakter, de kan bli retade eller uteslutna men också ha svårigheter att knyta nära relationer (Zhou m.fl., 2008). Deras känsla av trygghet kan vara låg.

Försummelse

Beskrivning av försummelse kan förstås också variera mellan olika kulturer och samhällssystem och är därmed inte enkelt definierbar. Detta gäller även den rättsliga definitionen. Försummelse kan vara straffbart i enlighet med stadgandet om vållande till kroppsskada och kallas i den socialrättsliga regleringen "brister i omsorgen" (LVU 2§) vilket är ett relativt öppet rekvisit som kan innefatta en rad situationer. Enligt internationell forskning kan försummelse beskrivas som den mest förekommande utsattheten. Det innebär bland annat att barn får ta hand om sig själva för att föräldrar har missbruksproblem eller psykiska problem. Emotionell försummelse kan handla om att vuxna gravt psykologiskt dominerar, förnedrar eller förskjuter barn (May-Chahal & Cawson, 2005). De psykologiska konsekvenserna kan förorsaka allvarliga beteendeproblem som kognitiva och emotionella störningar (McGee & Wolfe, 1991).

Den vanligaste beskrivna formen av försummelse är den där föräldrar inte tar hand om sina barn på ett för samhället acceptabelt sätt. Det kan innebära fysisk försummelse där föräldrar tillåter att barn har ett kriminellt beteende, eller att de överger sina barn eller inte ser till att barn får tillräcklig utbildning (Hildyard & Wolfe, 2002).

Försummade barn möter mängder av riskfaktorer vilka kan försämra deras utveckling och varje

riskfaktor i sig kan öka barns utsatt-
het för psykopatologi. Försummelse
kan exempelvis förorsaka fler kog-
nitiva och akademiska brister jäm-
fört med barn som inte försummas.
Barnen kan bli socialt tillbakadragna
och ha begränsade kamratrelationer
jämfört med andra barn (Hildyard
& Wolfe, 2002). De här barnen kan

***I myndigheternas
analyser och beslut
framgår det sällan
hur man förstår barns
berättelser utifrån
kunskap och beprövad
erfarenhet***

också misslyckas med att utveckla
förtroende, ha koncentrations- och
sociala svårigheter vilket kan på-
verka deras möjligheter att fungera
i skolan och att utveckla relationer
med andra människor (Cederborg,
2010; Meadows, 2010).

Barnperspektiv

Vi vet alltså en hel del om hur för-
äldrar och närstående kan bidra
till barns negativa utveckling men
också om hur barn och unga är ak-
tiva aktörer där de kan påverka sin
egen utveckling och socialisation
(Lansdown, 2005). Tyvärr saknas
dock analyser av sådana aspekter av
barns erfarenheter och livssituation i
svenska myndigheters handläggning

och beslutsfattande. Istället fram-
hålls vuxenstyrda faktorer, exempel-
vis, föräldrarnas perspektiv på barns
perspektiv och tillämpningen förhål-
ler sig snävt till vissa rättsliga krite-
rier kring vad som kan bedömas som
 trovärdigt, och politiska beslut om
reglerad invandring. I myndigheter-
nas tillämpning utelämnas vanligt-
vis analys och bedömning av barns
unika förutsättningar och mognad.
Det här innebär analyser där det in-
te framgår hur myndigheten förstår
barns berättelser utifrån kunskap
och beprövad erfarenhet. Synliggö-
randet av barns eget perspektiv kan
också beskrivas som begränsat på
grund av hur myndighetsföreträdare
förstått och hanterat sitt uppdrag.

Det här är besvärande eftersom
det framkommer i FN:s konvention
om barnets rättigheter i, exempelvis,
artikel 3 att: ”Vid alla åtgärder som
rör barn, vare sig de vidtas av offent-
liga eller privata sociala välfärdsin-
stitutioner, domstolar, administra-
tiva myndigheter eller lagstiftande
organ, skall barnens bästa komma i
främsta rummet”. I barnkonventio-
nen, artikel 12, anges också att varje
barn har rätt att uttrycka sin men-
ing i alla frågor som rör dem.

Sverige har anslutit sig till FN:s
konvention om barnets rättigheter
och det innebär ett krav på att svensk
rätt ska anpassas till konventionen
för att dess budskap och innebörd
ska genomsyra myndigheters hand-
läggning och beslut i frågor som rör
barn. Syftet med konventionen är att
öka professionellas barnperspektiv

och göra barn och unga mer delaktiga i processer som rör dem.

Begreppet barnperspektiv kan innebära att noga försöka ta reda på hur barn upplever sin situation och vilka följder ett visst beslut kan få men också att förstå hur ett beslut eller åtgärd kan uppfattas utifrån barnets synvinkel. I utredningsarbete kan barnperspektiv också handla om att försöka förstå hur barndomen sett ut och villkoren för den samma (Andersson, m.fl., 2001). Barnperspektiv kan också beskrivas flerdimensionellt och då dels utifrån den vuxnes syn på barn och barndomen, dels samhällssynen på barn och barn politik samt för det tredje förstås som barnets syn på sin tillvaro (SOU 2001:72; Barnombudsmannen, 2001). Kravet på ett barnperspektiv i alla ärenden som berör barn kan också tolkas så att barn har rätt till respekt för sin egen uppfattning och att de bör bli förstådda utifrån socialt, emotionellt och historiskt perspektiv även om det är vuxna som till slut har att tolka och ta ansvar för vad som framstår som det bästa för barnet (Cederborg, 2010).

När jag tolkar myndigheters förhållningssätt till barnperspektiv i utredningsarbete med utsatta barn framkommer andra synsätt eller snarare uteslutning av barnperspektiv. För att tydliggöra den slutsatsen följer nedan kortfattade beskrivningar av tre ärenden jag mött i min forskning. Fallen belyser mina slutsatser om bristande barnperspektivanalyser som komplement till andra fak-

torer som analyseras i myndighetsutövning. Först följer utvalda delar i ett ärende från Migrationsverket, därefter ett ärende från socialtjänsten och sist ett från rättsväsendet. Där framkommer att Migrationsverket avstår från att analysera barns svårigheter att hantera sin livssituation i hemlandet men inkluderar, exempelvis, istället normerande synsätt om barns behov av sina föräldrar oavsett om de har möjlighet att ta hand om sitt barn. Svensk migrationspolitik om begränsad invandring genomsyrar också argumentationen. Socialtjänsten prioriterar i sin analys föräldrarnas barnperspektiv och lyfter sällan fram misstanke om brott mot barn i familjen och vad den kan ha för konsekvenser för barns livssituation. Rättsväsendet avstår mestadels från att samla in kunskap om barn och från att analysera vilken chans barn fick att berätta. Istället är bedömningar fokuserade på bevis och förutbestämda kriterier för hur trovärdighet ska bedömas.

Ensamkommande barn som söker asyl

Barn som har Sverige som sitt första land i ansökan om asyl och som har anledning att frukta förföljelse, död, tortyr eller annan inhuman behandling i sina hemländer har möjlighet att erhålla asyl förutsatt att myndigheten bedömer deras skäl som tillräckligt starka utifrån lagstiftning, praxis och politiska beslut om migration. Om ärenden bedöms ha synnerligt ömmande omständigheter

kan, exempelvis, uppehållstillstånd beviljas (Utlänningslagen 5 kap 6 § 2006). Barn kan också få uppehållstillstånd för att det inte finns någon familj i hemlandet att återvända till (Juhlén, 2003). Handläggare ska undersöka alla möjliga skäl till att barn kan behöva speciellt stöd (Proposition, 2004/05: 170).

Inspirerad av FN: s konvention om barns rättigheter ska Migrationsverket ha två ledande principer när de bedömer ansökningar om asyl: barns bästa och respekt för barns uppfattning. Handläggaren ska därför lyssna noga på den sökande när de berättar om sina behov och erfarenheter (Diesen m.fl., 1998; Migrationsverket, 2001; Schiratzki, 2005). Aspekter på det sociala livet i ursprungslandet ska ha speciell uppmärksamhet (Juhlén, 2003).

Utifrån data i ett forskningsprojekt om ensamkommande barn som söker asyl, som jag ansvarat för, framkommer att barn till sina handläggare på Migrationsverket berättar om svåra och utsatta livssituationer i sitt hemland. De berättar, exempelvis, om försummelse, sexuella övergrepp och misshandel i hemmet, i skolan och på barnhem. Här framkommer också förföljelse på grund av etnisk tillhörighet och föräldrars politiska aktiviteter. Föräldrarna kan vara döda alternativt gravt alkoholiserade vilket kan medföra att barn bor på barnhem, på ”gatorna” eller blir en del av brottslig verksamhet. För att synliggöra utsattheten i hemlandet beskriver jag kortfattat vad

ett barn berättat i ett anonymiserat och i vissa delar omarbetat ärende från projektet.

Exempel 1

Ritas mamma dog när hon var 9 år, fadern har hon aldrig träffat. Hon bodde därefter med sin äldre kusin som var sjuklig vilket medförde att Rita ofta fick ta hand om sig själv när kusinen var inlagd på sjukhus. Hon gick nio år i grundskolan. När hon var 16 år blev hon kidnappad och utsatt för våldtäkt av män med hög ställning inom rättsväsendet. Därefter följde hot om att bli dödad och misshandel för att tvingas till fortsatta sexuella övergrepp. Övergreppen fortsatte därför en tid efter första våldtäkten av framförallt den högst uppsatta polisen men även hans kollegor.

Rita berättar i intervjun på Migrationsverket att hon inte kunde anmäla brotten mot henne i sitt hemland då hon inte kunde lita på att hennes intressen skulle tas hänsyn till då de misstänkta hade stor makt i rättsväsendets myndighetsutövning. Med rädsla för att bli dödad av de män som utsatt henne för övergrepp kunde hon genom hjälp och ekonomiskt bidrag från en vän i en annan stad och från sin kusin fly på olika riskfyllda sätt till Sverige.

En viktig del i beslutsprocessen är handläggarens riskbedömning om vilken möjlig långsiktig påverkan ett uppehållstillstånd i Sverige kan ha men även hur barnets psykosociala utveckling kan påverkas av att barnet skickas tillbaka till sitt hemland. Bedömning görs utifrån tillgänglig information som insamlas från olika källor (Swedish Migration Board, 2001). I Ritas fall innebar detta en bedömning som ledde till ett avslag på hennes ansökan om uppehålls- och arbetstillstånd. I Migrationsverkets beslutsformulering framkommer dock att verket ska ta hänsyn till barnets hälsa och utveckling samt vad barnets bästa i övrigt kräver. Men också att Migrationsverket ska beakta samhällsintressen i form av den reglerade invandringen. Det sägs att det inte får bli ett kriterium att vara ett barn för att erhålla uppehållstillstånd, med argumentet att det skulle kunna leda till att barn utnyttjas på ett sätt som inte går att förena med deras bästa.

Migrationsverket menar att Ritas skyddsbehov inte kan ligga till grund för positivt beslut då de allmänna förhållandena i hemlandet inte utgör grund för uppehållstillstånd. Detta trots att det finns tydligt beskrivna förhållanden om auktoritärt styre med inskränkningar i pressfrihet och parlamentets inflytande över politiken och att det förekommer kända förhållanden om polisvåld i landet. Migrationsverket konstaterar att flickan varit utsatt för polisvåld men framhåller att kriminella handlingar

ska påtalas och beivras av landets myndigheter.

Humanitära skäl, eller som anges i nya utlänningslagen, synnerligen ömmande omständigheter, ansågs inte heller föreligga då hon inte hade tillräckliga personliga skäl för ett sådant beslut. Dessutom framhålls att när barn kommer till Sverige utan att vara flyktingar eller är skyddsbehövande så är det bästa för dem att återvända till hemlandet för att där förenas med vårdnadshavare eller andra nära släktingar. I Ritas fall var mamman död och pappan okänd, hon beskrevs alltså som föräldralös men eftersom det fanns en sjuklig kusin som hon i perioder levt tillsammans med under sin barndom så ansågs det betyda att någon fanns i hemlandet som Rita kunde återvända till. Migrationsverket argumenterar vidare att eftersom Rita inte hade någon anknytning till Sverige skulle det strida mot hennes bästa att inte återvända till sitt hemland där hon hade sina språkliga och kulturella rötter.

I beskrivningen av barns behov av föräldrar finns en underlåtenhet att lyfta fram det unika barnets version om anledning till att komma till Sverige. Istället konstrueras barns bästa utifrån svenska rättsregler om föräldrars ansvar för sina barn oavsett om de, exempelvis, försummar eller inte finns tillgängliga i hemlandet. De konstruktioner som görs döljer det faktum att ensamkommande barn som söker asyl inte kan hävda den svenska principen om att barn

har rätt till skydd och omsorg om de saknar föräldrastöd. Detta är ett ställningstagande om att svensk migrationspolitik innebär att det inte är Sverige som ska hantera andra länders sociala problem.

Med det här fallet vill jag påvisa att Migrationsverket konstruerar avslagsskäl som förhåller sig till principer om barnperspektiv och barns bästa men som tydligt kan förstås som maktpositionering i förhållande till barns sårbara livssituation. Det är som om myndigheten letar efter avslagsmöjligheter, det vill säga barnperspektiv beskrivs som motsats till barnets önskemål. Sådan argumenteringsteknik innebär att ömmande skäl i barnets livssituation i hemlandet förklaras med att det inte är Sverige som ska stödja och hjälpa barn utifrån svenska principer om barnets bästa. Istället argumenteras, som i det här fallet, för att hemlandet ska ansvara för sina medborgare oavsett om det handlar om begrip- ligo dilemman med att återvända.

Svensk migrationspolitik kan alltså innebära en klar åtskillnad mellan barn och barn beroende på deras medborgarskap. Argumentationen kan i vissa delar vara utifrån svenska antaganden, reglerat i, exempelvis, Föräldrabalken, där det framgår att föräldrar ska ansvara för sina barn oavsett om de av olika skäl försummar eller inte kan ta hand om sina barn. Däremot kan verket avstå från att argumentera utifrån svensk sociallagstiftning där det framkommer att svenska barn

kan omhändertaras av samhället om föräldrars omsorgsförmåga brister och det finns en påtaglig risk för barnets hälsa och utveckling. Argumenteringen innebär därmed att ensamkommande barn som söker asyl i Sverige och som kan ha skäl för ett omhändertagande enligt svensk sociallagstiftning inte kan räkna med samhällets stöd och omvårdnad. Det här sättet att argumentera kan tolkas som ett sätt att utestänga barn från andra kulturer och samhällssystem från vård och omsorg enligt svenska principer.

Beslutsargumenteringen i Ritas och andras fall jag studerat går emot tidigare ställningstaganden gjorda inom Migrationsverket. Där framkommer att ett barnperspektiv ska genomsyra hela asylprocessen då det anses öka möjligheten för verket att klargöra barnets familjebild och livsförhållanden i ursprungslandet. Kunskaper som kan användas vid överväganden om vad som ska förstås som barnets bästa. Verket anser dock att avvägningar ska göras mellan olika omständigheter vid beslut om uppehållstillstånd, vilket kan innebära att beslut inte alltid fattas utifrån barnets önskemål- det vill säga hänsyn till barnets intressen ska vägas mot andras i de bedömningar som görs (Migrationsverket, 2001). I analyser för beslut ska naturligtvis olika perspektiv läggas mot varandra men Migrationsverket tycks förstå sitt uppdrag som om barns berättelser ska förstås i förhållande till politiska och juridiska logiker

snarare än deras livsvillkor i övrigt.

”Socialtjänstens barn”

Socialtjänsten är den myndighet som har uppdraget att ansvara för att barn i Sverige inte far illa. De sociala myndigheterna har att skydda barn från alla former av utsatthet och bedöma när ett barn är utsatt och hur allvarlig utsattheten är. De ska också sträva efter att identifiera orsaker och vilka konsekvenser dessa kan ha vid bedömning av åtgärder. Verksamheten är tolkande och socialsekreterare representerar, organiserar och argumenterar sina beslut utifrån hur de tillämpar socialtjänstlagen och LVU. Hur socialsekreterare argumenterar kring barnperspektiv och vad som är barns bästa beror därför på hur de samlar in och tolkar informationen men även hur de tolkar bestämmelserna om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals. Utredningsarbetet om barns livsvillkor kan i och för sig inkludera överlappande och motsättande perspektiv samt rättigheter mellan involverande deltagare i processen (Cederborg, 2010). Tyvärr visar tidigare forskning att utredningar om barns livsvillkor inte nödvändigtvis inkluderar det aktuella barnets perspektiv och socialsekreterare kan avstå från att intervjua de aktuella barnen om deras upplevelser (Cederborg & Karlsson, 2001; Hultman m.fl., 2011; Mattson, 2002). I stället kan utredningar ha en rättslig logik där socialtjänsten försöker bevisa om barnet är utsatt eller inte.

Det är inte heller ovanligt att barnets utsatthet värderas utifrån föräldrarnas konstruktion av barns perspektiv (Egelund, 1997; Leviner, 2011).

För att förtydliga socialtjänstens svårigheter att anlägga ett barnperspektiv i myndighetsutövning beskrivs nedan ett avidentifierat och omarbetat exempel på ett ärende i ett projekt som jag ansvarat för om socialtjänstens arbete med utsatta barn.

Exempel 2

Lisa, 6 år, växer upp tillsammans med sin mamma och styvpappa samt 2 halvsyskon. Styvpappan har alkoholproblem och socialtjänsten har kunskap om att han misshandlar mamman när barnen ser på. Förskolan har vid ett flertal tillfällen försökt prata med mamman om att Lisa inte verkar må bra. På förskolan har hon aggressionsutbrott, gråter ofta och hon slår andra barn. Personalen bedömer att hon är sen i utvecklingen, framförallt språkligt, och hon har svårigheter att koncentrera sig. Förskolepersonalen har framfört sin oro till mamman men hon har inte reagerat speciellt mycket på deras oro. Därför anmälde personalen ärendet till socialtjänsten i kommunen. En socialsekreterare samtalande därefter med mamman och styvpappan om förskoleperso-

nalens oro. Utifrån den informationen ansåg socialtjänsten att det inte fanns anledning att oroa sig för flickans situation. Inga stödjande insatser gavs till familjen eftersom mamman och styvpappan avböjt frivilliga stödåtgärder. Lisa erbjöds inte möjligheten att till socialsekreteraren berätta om sin familjesituation. Sex månader senare tar personalen på förskolan återigen kontakt med socialtjänsten efter att de noterat att flickan de tre senaste måndagarna kommit till förskolan med blåmärken på kinden och i stjärten. Flickan omhändertas direkt och placeras i familjehem. Mamman och styvpappan nekar till att någon av dem har slagit flickan och socialtjänsten anmäler inte ärendet till polisen. Deras förklaring till blåmärken är att syskonen bråkat med varandra och att Lisa ramlat och slagit sig i sängkanten. Socialtjänsten remitterar dock Lisa till en psykolog för bedömning. Testresultaten visar att Lisa har en utvecklingsnivå som ligger under snittet och hon får diagnosen lätt utvecklingsstörning. Dessutom är hennes psykiska hälsa i obalans och hon rekommenderas terapeutisk behandling. Psykologen skriver också att Lisas utvecklingsförstärkning kan bero på hennes bristande hemförhållande där

stimulansen har varit bristfällig. I psykologsamtal har också Lisa berättat att hon ofta blir slagen av styvpappan och att mamman inte ingriper för att skydda henne från övergreppen. Lisa tvångsomhändertas av socialtjänsten och placeras i skola med särskild kompetens att hantera hennes utvecklingsförstärkning. Lisa erbjuds också psykoterapeutisk behandling. Trots vad som framkom i psykologens utredning om brottsmisstanke så avstår socialtjänsten från att polisanmäla misstanke om barnmisshandel och inte heller startas en utredning om de två halvsyskonens hemsituation.

Det jag vill lyfta fram genom den här beskrivningen är framför allt socialtjänstens prioritering av föräldraperspektiv på bekostnad av barns perspektiv som kan medföra att förståelse och argumentation om barns bästa utgår från dem som misstänks utsätta barn för försumelse och/eller barnmisshandel. När socialtjänsten dessutom underlåter att anmäla till polisen att det finns misstanke om barnmisshandel görs ett tolkningsföreträde i förhållande till brottsutredande myndigheter. Det är som om socialtjänsten anser sig kunna bedöma förekomst av brott, vilket är något som inte socialtjänsten ska utreda. Socialtjänsten utreder om barn far illa eller lever

under oacceptabla förhållanden vilket innebär att utreda andra aspekter såsom föräldrars omsorgsförmåga eller möjlighet att skydda barn från utsatthet. I ett sådant arbetsförfarande förväntas också barn bli lyssnade på.

I det här fallet fanns en klar risk att socialtjänstens underlåtenhet att noggrant utreda risker i hemmiljön innebar att inte bara Lisa utan även hennes småsyskon onödigt länge fick leva under inte bara försummande utan även misshandelsförhållanden. Lisas berättelse fanns inte med som underlag för beslut vid det första anmälningstillfället. Det var först när psykologen efter misstanke om barnmisshandel erbjöd Lisa en möjlighet att berätta om sina hemförhållanden som hennes erfarenheter synliggjordes. Det kan vara så att barn avstår från att berätta med risk för repressalier av den som utsätter dem för brott (Cederborg m.fl, 2006) men när psykologen frågade var Lisa villig att berätta vilket tyder på att hon kanske hade berättat för socialsekreteraren om sin hemsituation om hon fått chansen redan vid första utredningstillfället.

Motivet till att ta ett föräldraperspektiv på barnets perspektiv och utsluta barnets röst kanske beror på en förhoppning om att stärka föräldrars motivation till att ta hand om sina barn på ett mer tillfredsställande sätt (Leviner, 2011; Hultman m.fl, 2011). En sådan utgångspunkt innebär att socialtjänsten synliggör en föreställning om att föräldrar

vet bäst vad som är bäst för barn oavsett om de utsätter sina barn för oacceptabla förhållanden. Likaså avslöjar ett sådant förhållningssätt att socialsekreterare ger föräldrar tolkningsföreträde både i utredningsfasen och i beslut om åtgärder trots att deras barn kan fara illa (Cederborg, 2010).

Självklart kan det finnas svårigheter att få fram information om barns och ungas familjeliv och sökandet kan innebära en inskränkning i enskildas privat- och familjeliv. Ambitionen att skydda barn från föräldrars omsorgsbrister kan också stå i konflikt med Föräldrabalkens bestämmelser om föräldrars generella rätt som vårdnadshavare liksom socialtjänstlagens principer om frivillighet och samarbete med föräldrar. Socialtjänsten ska dock väga Föräldrabalkens bestämmelser i förhållande till sin skyldighet att noga utreda barns utsatthet. När socialtjänsten funnit att föräldrar brister i sin omsorgsförmåga så omfattande att det föreligger en påtaglig risk för barnets hälsa och utveckling har socialtjänsten, i enlighet med lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) befogenhet att träda in och vidta åtgärder, oavsett vårdnadshavarnas samtycke, och omhänderta barnet. Istället är det som om socialtjänsten avstår från att höra barns eget opåverkade perspektiv. Med omsorg om föräldrar och samarbetet med dem kan de avstå från att låta polis och åklagare utreda brott åtminstone tills barn

och unga blivit problembärare eller visar tecken på att brott riktats mot dem (Cederborg, 2006; Leviner, 2011).

Det här kan tyda på brister i tillämpningen av socialtjänstlagen och LVU men också på att kravet på ett barnperspektiv i socialtjänstens handläggning kan komma att uteslutas till förmån för andra aspekter och perspektiv. Tyvärr kan en sådan utredningsprincip tyda på att socialt arbete kan innebära att socialsekreterare skyggar för uppgiften att verkligen förstå barns livsvillkor.

Barn och ungdomar som misstänks vara utsatta för brott

Det är en utmanande uppgift för polis, åklagare och domstol att hantera och bedöma brottsmisstankar mot barn eftersom det ställs höga krav på bevisning. Ofta saknas annan bevisning än barnets och den misstänktes berättelse om vad som hänt och det är inte ovanligt att deras berättelser skiljer sig åt. Dessutom kan barns förmåga att berätta om sina erfarenheter variera och därmed når de inte upp till straffprocessuella krav på en berättelse (Diesen & Sutorius, 1999). Barn kan också vara omotiverade att berätta då de kan känna sig hotade av förövaren eller sakna tilltro till vuxna (Cederborg m.fl., 2006).

När domstolar ska avgöra trovärdigheten i barns berättelser utgår de från Högsta domstolens riktlinjer om hur en trovärdig berättelse ska se ut (1993-11-24, DB 688). I dessa

riktlinjer anges bland annat att berättelser, för att anses trovärdiga, ska vara sammanhängande, detaljerade, bära tecken på att vara självupplevda, tydliga och konstanta samt inte motsägelsefulla. Det anges att faktorer som indikerar att berättelsen är reell är att den är spontant återgiven, inte innehåller detaljer som kan vara svårförklarliga eller ger anledning att tvivla på att händelsen verkligen inträffat förutsatt att det inte finns andra bevis som kan tala för tilltro till berättelsen (Cederborg & Lamb, 2006). Det är domstolens ledamöter som ska bedöma tillförlitlighet och trovärdighet utifrån dessa uppsatta kriterier. Forskning har visat att de av Högsta domstolen beskrivna kriterierna inte bör användas som utgångspunkt då dessa, totalt sett, inte med säkerhet kan rättfärdiga användning vid trovärdighetsbedömningar i verkliga ärenden (Lamb m.fl., 1997; Ruby & Brigham 1998). Det innebär att trovärdighetsbedömningar vilar på osäkra förutbestämda kriterier. Dessutom har forskning visat att domstolens ledamöter saknar kunskap om hur de ska förstå kompetenser hos barn och unga framförallt när det handlar om barn med diagnoser som utvecklingsstörning och autism (Cederborg & Gumpert, 2010). Det finns alltså en risk att dessa barn blir missförstådda i domstolens trovärdighetsbedömningar eftersom det rättsliga systemet inte kan sägas ta hänsyn till deras speciella behov och kapaciteter att berätta om sina er-

farenheter. Barn förväntas nämligen kunna berätta om sina erfarenheter utifrån samma principer som gäller för vuxna utan funktionshinder när deras trovärdighet bedöms (Cederborg & Lamb, 2006; Cederborg & Gumpert, 2010).

Det här är bekymmersamt för barn generellt men särskilt när det gäller barn med intellektuella funktionshinder då det visat sig att risken för att bli utsatt för sexuella övergrepp är större för dessa barn jämfört med barn som inte har sådana funktionshinder (Sedlack & Broadhurst 1996; Westcott & Jones, 1999; Vig & Kaminer, 2002). Det visar sig också att få ärenden där dessa barn misstänks vara brottsoffer leder till beslut om åtal (Gudjonsson, Murphy, & Clare, 2000; Williams 1995). Cederborg och Lamb (2006) har också funnit att det svenska rättsväsendet i brottmål sällan efterfrågar experters synpunkter på dessa brottsoffers kapacitet. Exemplet nedan är från projekt om barn som brottsoffer som jag ansvarat för. Här framkommer hur okunskap om förväntningar på barns förmåga att berätta kan leda till att domstolen erbjuder ett bristande underlag för beslut om deras trovärdighet. Fallet visar också att socialtjänsten följde den straffprocessuella bedömningen och därmed underlät att utreda hur belastande den sociala hemsituationen var när det hade bedömts sakna bevis för övergrepp i brottsutredningen. Barnperspektivet om hur det kan vara att leva under utsatta lev-

nadsförhållanden är också uteslutet i både hantering och beslutsformulering till förmån för straffprocessuella tolkningar av bevis. Även det här exemplet är avidentifierat och omarbetat.

Exempel 3

Kalle 9 år växer upp med sin mamma och pappa. Han har diagnosen lätt utvecklingsstörning och han går i specialskola eftersom han har behov av särskild stöd och stimulans. Kalles mamma har också diagnosen lätt utvecklingsstörning. Familjen har tät kontakt med socialtjänsten eftersom det inkommit anmälningar om att Kalle kan fara illa i sin hemmiljö. Grannar anser att Kalle inte får tillräcklig omvårdnad av sina föräldrar. Det är framförallt fadern som beskrivs som ansvarslös. Han kommer ofta hem berusad tillsammans med sina likasinnade kompisar och de för ett oväsen som är störande. Modern har sökt hjälp och skydd hos en av grannarna vid flera tillfällen och vid senaste tillfället klagade hon över att en av makens kompisar gjort "dumma saker" med Kalle. Socialtjänsten har anmält misstanke om sexuella övergrepp till polisen. Ingen expertbedömning av Kalles kapacitet efterfrågades av polis eller åklagare. Vid polisförhöret har Kalle svårigheter att

utveckla en sammanhängande och detaljerad berättelse om vad som kan ha hänt honom. Polisen som inte tidigare intervjuat barn med Kalles diagnos har inte kunskap om hur han ska förhålla sig till barn med ett sådant funktionshinder.

Han blir irriterad över Kalles oförmåga att svara uttömmande på sina frågor. Det märks i typer av frågor som ställs, det vill säga onödigt många ledande och suggestiva frågor på en abstrakt nivå som blir svåra för Kalle att förstå och besvara. Polisen uttrycker också sin frustration när pojken inte svarar på ett för honom tillfredställande sätt. Åklagaren bedömer att Kalles berättelse är språkligt bristfällig, saknar detaljer samt tids och rum beskrivningar. Mammans berättelse anses också bristfällig då den inte tydliggör vad som faktiskt hänt. Dessutom ger hon uttryck för att vara rädd för att berätta. Ärendet går inte vidare till åtal i brist på juridiska bevis. Socialtjänsten anser sig inte ha tillräckligt underlag för tvångsåtgärder. Istället erbjuds kontinuerliga stödsamtal som fadern inte accepterar. Två år senare anmäler skolpersonal till socialtjänsten att Kalles psykiska tillstånd allvarligt försämrats och då placeras pojken i familjehem tillsammans med sin mamma.

Under utredningstiden berättar Kalle fragmentariskt om sina erfarenheter av sexuella övergrepp på både honom och mamman speciellt när pappan druckit och haft sina kompisar i lägenheten. Pojken bedöms vara djupt deprimerad. Ny förundersökning startar och ärendet går till åtal men barnets berättelse bedöms som icke trovärdig av domstolen då den inte uppfyller kriterier för trovärdighet.

Utifrån grundläggande offentlig-rättsliga principer ska barn och vuxna med funktionsnedsättning bemötas och bedömas jämligt med dem som inte har någon diagnos. Om polis, åklagare och domstol inte har kunskap om funktionsnedsättningar och hur barn bör intervjuas kan de inte anpassa sitt agerande mot och sin förståelse för dessa barn, vilket innebär att likhetsprincipen inte kan efterlevas. Dessutom, och som i Kalles fall, verkar det som om brottsutredningar med funktionshinderade barn inte behöver innehålla expertutlåtanden om vad diagnosen kan ha för konsekvenser för barnets förmåga att berätta (Cederborg & Lamb, 2006). Ett sådant utlåtande hade kunnat öka förståelsen för Kalles berättarstil, utvecklingsnivå, mognad, och förmåga att förstå frågor som ställs. Det kan alltså finnas ett kunskapsgap mellan, å ena sidan rättsliga krav och principer

och, å andra sidan vad som faktiskt kan förväntas av utsatta barn med svårigheter att uttrycka sig på ett straffprocessuellt hållbart sätt. Kalles berättelser var starkt influerad av polisens bemötande stil och därmed fragmentarisk och motsägelsefull. Om domstolen gjort en bedömning av intervjutekniken som polisen använt skulle det i viss mån kunnat förklara under vilka förutsättningar Kalle fick berätta om sina erfarenheter. Forskning visar exempelvis att om barn tillfrågas på ett öppet sätt, oavsett om de har intellektuella funktionshinder eller inte, så kanske de kan berätta sammanhängande och detaljerat (Cederborg & Lamb 2008). Konfrontationer och upprepade ledande och suggestiva frågor kan däremot leda till att barn med diagnosen utvecklingsstörning eller autism motsäger tidigare given information (Cederborg m.fl., 2008; Cederborg m.fl., 2009).

Det är en utmanande uppgift att bedöma trovärdighet men om underlaget för bedömningen vilar på osäkra grunder finns en risk att barn i allmänhet och barn med intellektuella eller neuropsykiatriska svårigheter i synnerhet inte blir förstådda utifrån sina förutsättningar. För Kalle var det dessutom så att han levde i en socialt handikappande miljö. I bristfälliga miljöer kan utveckling av barns kommunikativa kompetens hindras. Om Kalle kände sig hotad eller var rädd för att berätta om sin situation av andra anledningar kan det också ha försvårat för honom

att berätta om sin livssituation. Om polisen inte varit så fokuserad på att få svar på sitt eget tänkta händelseförlopp utan istället utgått från episodisk minnesåtergivningsteknik där Kalle utifrån öppna frågor fått berätta om unika händelseförlopp av övergrepp så kanske han kunnat erinra sig men också kunnat ge en mer sammanhängande och detaljerad berättelse om vad han varit med om. En sådan berättelse hade också kunnat ge socialtjänsten ett underlag för en social utredning om Kalles hemsituation. Det är min övertygelse att om poliser utvecklar sin kunskap om barn och intervjutekniker så kan risken för felaktiga, osammanhängande och fragmentariska berättelser från barn reduceras.

Utifrån att jag studerat ett stort antal ärenden där barn misstänks vara utsatta för sexuella övergrepp och barnmisshandel kan jag konstatera att specifik kunskap om barn sällan framhävs i förundersökningar eller domar när trovärdighet bedöms av berättelser. Det saknas exempelvis analyser om hur utsattheten eller eventuellt traumatiserat beteende kan påverka barns beteende under förundersökningen. I domar görs en juridisk prövning där alla, oavsett ålder och mogenhet bedöms på samma sätt, alltså oavsett egna förutsättningar och kvalitet på bemötarstil i polisens förhörsteknik. Det innebär för mig en ofullständig och bristande utredning och en ojämlig bedömning där barn kan ha klara svårigheter att bli

trodda när de väl försöker berätta.

Slutsatser

I det här kapitlet har fokus varit att synliggöra dilemman i myndigheters handläggning och beslutsfattande när samhällsambitionen är att hantera och analysera ärenden utifrån ett barnperspektiv. Det jag visat är att de myndigheter jag lyft fram har varierande ansvar att utreda och förstå utsatta barns erfarenheter, livssituationer och förutsättningar att berätta om utsatthet och därför analyseras och bedöms barn utifrån olika aspekter. Generellt sett gör vare sig Migrationsverket, socialtjänsten eller rättsväsendet barnperspektivanalyser som systematiskt lyfter fram fakta om barn och vilka konsekvenser beslut kan få för dem. Det saknas också analyser om vad barn sagt, deras livsvillkor och förutsättningar för övrigt. Dessutom analyseras inte barns erfarenheter och situation utifrån forskningsbaserad kunskap och vedertagen erfarenhet. Det innebär en avsaknad av analys som kan stärka argumentationen kring barns individuella beskrivningar av sina erfarenheter. Framförallt inom rättsväsendet värderas barns berättelser i förhållande till rättsliga utgångspunkter. Inom Migrationsverket värderas också barns berättelser eller situation utifrån rättsliga men även politiska utgångspunkter. Socialtjänsten tycks utesluta barnperspektivanalyser och prioriterar analyser utifrån föräldrarnas beskrivningar av barnens livssituation.

Den oproblematiske argumentationen om det goda föräldraskapet, i framförallt socialtjänstens och Migrationsverkets analyser och beslut, är också bekymmersam. Med en argumentering om att barn alltid har det bäst hos sina föräldrar finns en risk att föräldraskap glorifieras, vilket kan fördunkla det faktum att barn ibland har föräldrar som brister i föräldraförmåga. Även om Föräldrabalkens utgångspunkt är att föräldrar har huvudansvar för sina barn innebär det inte att de föräldrar som uppenbarligen brister inte ska analyseras och bedömas utifrån vad deras barn faktiskt kan utsättas för i termer av risk- och skyddsfaktorer.

Det här tyder på att barn förstås utifrån vuxenstyrda tillämpningar av den rättsliga regleringen snarare än principer om barnperspektiv reglerat i bland annat FN:s konvention om barnets rättigheter. Det är som om professionella formulerar sina analyser utifrån förutbestämda perspektiv om vem och vad som har tolkningsföreträde vid bedömningar och beslut om barns erfarenheter och livssituation. Vuxenperspektivet ges företräde. Bristerna kan sökas via ett flertal förklaringar och en av dem är att analyser utifrån enbart vuxenstyrda förutbestämda tillämpningar kan exkludera nödvändigheten av ett barnperspektiv som synliggör barns livssituationer och erfarenheter. En annan förklaring kan handla om oklarheter kring hur barnperspektiv kan tillämpas utan

att göra avsteg från myndighetens ansvar och uppgifter. Den argumentation som förs om barns bästa styrs därmed av myndighetens förmåga att stärka sitt beslut. Det är som om ett kompletterande barnperspektiv skulle kunna medföra risk för avsteg från objektivitet i myndigheters handläggning och beslutsfattande. Tyvärr verkar det som om svenska myndigheter är okunniga om barn och deras förutsättningar samt att principer om barnperspektivanalyser inte behöver inkluderas i handläggning och beslutsfattande.

Analyser om barns livssituation kräver ett värderingsinstrument som inte är värdeladdat och kulturblint och som är relationellt inriktat (Korbin, 1980). Det är min förhoppning att myndigheter framöver utvecklar förmågan att konstruera barnperspektiv som tydliggör ställningstaganden värderingsfritt och som inkluderar kunskap och vedertagen erfarenhet samt det unika barnets egna synpunkter. Ett sådant barnperspektiv kan snarare förstärka trovärdigheten och fördjupa förståelsen för det fattade beslutet.

Referenser

- Andersson, G., Aronsson, K., Hesse, S. & Lundström, T. (2001). *Haverier i social barnvård*. Stockholm; Gothia.
- Andersson, G. (2005). Family relations, adjustment and well-being in a longitudinal study of children in care. *Child and Family Social Work*, vol.10, s 43–56.
- Barnombudsmannen. (2001). *Barnets bästa: från vision till verklighet*. Västra Aros: Fritzes.
- Briere, J. & Runtz, M. (1988). Multivariate correlates of childhood psychological and physical maltreatment among university women. *Child Abuse and Neglect*, vol. 12, pp. 331-341.
- Bringham, J.C. (1998). Adult's evaluations of characteristics of children's memory. *Journal of Applied Developmental Psychology* 19: 15-39.
- Bolger, K. & Patterson, C. J. (2003). Sequelae of child maltreatment: Vulnerability and resilience. In S. Luthar, (Ed.), *Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversities* (pp.156-181). New York: Cambridge University Press.

- Bottoms, B.L. & Goodman, G. S. (1994). Perceptions of children's credibility in sexual assault cases. *Journal of Applied Social Psychology* 24: 702-32.
- Ceci, S.J., Loftus, E.F., Lechtman, M. D. & Bruck, M. (1994). The possible role of source misattributions in the creation of false beliefs among preschoolers. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis* 42: 304-20.
- Cederborg, A-C., Orbach, Y., Sternberg, K.J. & Lamb, M.E. (2000). Investigative interviews of child witnesses in Sweden. *Child Abuse and Neglect* 24, no. 10: 1355-1361.
- Cederborg, A-C & Karlsson, Y. (2001). Barnets perspektiv på sin omhändertagande process. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 8,3.
- Cederborg, A-C., Lamb, M. & Laurell, O. (2006). Delay of disclosure, minimization and denial when the evidence is unambiguous. A multi victim case. In M. Pipe., M. Lamb, Y. Orbach, & A-C Cederborg (eds.), *Child sexual abuse: Disclosure, Delay and Denial*. Erlbaum Publishers.
- Cederborg, A-C. & Lamb, M.E. (2006). How does the legal system respond when children with learning difficulties are victimized? *Child Abuse and Neglect* 30, no. 5: 537-547.
- Cederborg, A-C. (2006). *Barns Behov I Centrum. Perspektiv på socialtjänstens utredningsarbete när barn misstänks fara illa*. FOU- rapport, 35. Linköping Uni-tryck
- Cederborg, A-C. & Lamb, M.E. (2008). Interviewing alleged victims with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research* 52, no. 1: 49-58.
- Cederborg, A-C., La Rooy, D., & Lamb, M.E. (2008). Repeated interviews with children who have intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 21, 103-113.
- Cederborg, A-C., Danielsson, H., La Rooy, D. & Lamb, M.E. (2009). Repetition of contaminating question types when children and youths with intellectual disabilities are interviewed. *Journal of Intellectual Disabilities* 53: 440-449.
- Cederborg, A-C. & Gumpert, C. (2010). The challenge of assessing credibility when the alleged victims have intellectual disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 12, 2, 125-140.
- Cederborg, A. (2010). *Att intervjua barn- vägledning för socialsekreterare*. Stockholm: Västra Aros.
- Diesen, C. & Sutorius, H. (1999). *Sexuella övergrepp mot barn: Den rättsliga processen* Expertrapport, Socialstyrelsen.
- Diesen, C., Lindholm, K., Mineur, S., Nilsson, P-E., Rudolf, A-S. & Wilton-Wahren, A. (1998). *Bevis 2: Prövning av flyktingärenden*. Stockholm: Nordstedts Juridik.
- Erickson, M., & Egeland, B. (1996). Child neglect. In L. Berliner, J. Briere, J. Bulkley, C. Jenny, & T. Reid (Eds.), *The APSAC handbook on child abuse and neglect* (pp. 4-20). London: Sage.
- Egelund, T. (1997). *Beskyttelse af barndommen: socialforvaltningers risikovurdering og indgreb*. Akademisk. Avhandling. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- English, D. J., Marshall, D. B. & Steward, A. J. (2003). Effects of family violence on child behavior and health during early childhood. *Journal of Family violence*, 18, 43-57.
- Fergusson, D. M., Horwood, L. J. & Lynskey, M. T. (1997). Childhood sexual abuse, adolescent sexual behaviours and sexual revictimization. *Child Abuse and Neglect*, 21, 789 - 803.
- Fleming, J., Mullen, P. E. & Bammer, G. (1997). A study of potential risk factors for sexual abuse in childhood. *Child Abuse and Neglect*, 21,1, 49 - 58.
- Fleming, J., Mullen, P. E., Sibthorpe, B. & Bammer, G. (1999). The long term impact of child sexual abuse in Australian women. *Child Abuse and Neglect*, 23, 145-159.

- Friedman, R., Sandler, J., Hernandez, M., & Wolfe, D. (1981). Child abuse. I E. Mash & L. Terdal (Eds.), *Behavioural assessments of childhood disorders* (pp.221-225). New York: Guilford.
- Green, G. (2001). Vulnerability of witnesses with learning disabilities: Preparing to give evidence against a perpetrator of sexual abuse. *British Journal of Learning Disabilities* 29: 103,9.
- Hildyard, K. L. & Wolf, D. A. (2002). Child neglect: Developmental issues and outcomes. *Child Abuse & Neglect*, 26 (6-7), 679-695.
- Horner, T.M., Guyer, M.J. & Kalter, N.M. (1993a). Clinical expertise and the assessment of child sexual abuse. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 32: 925-931.
- Horner, T.M., Guyer, M.J. & Kalter, N. M. (1993b). The biases of child sexual abuse experts: Believing is seeing. *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and Law* 21: 281-292.
- Hultman, E., Cederborg, A-C. & Fåhlst Magnusson, K. (2011). Construction of children's ill-health. How social workers make sense of children's ill-health in social services written assessments. (Submitterad)
- Julén, K. (2003). *Separated children- a survey in Sweden*. Save the Children. Sweden.
- Keselman, O. (2009). *Restricting participation. Unaccompanied children in inter-preter-mediated hearings in Sweden*. Linköping dissertation. Linköping: Liu Tryck.
- Kitzmann, K. M., Gaylord, N. K., Holt, A.R. & Kenny, E. D. (2003). Child witnesses to domestic violence: A meta analytic review. *Journal of Consulting & Clinical Psychology*, 71, 339-352.
- Korbin, J. E. (1980). The cultural context of child abuse and neglect. *Child Abuse & Neglect*, 4, 1, 3-13.
- Lamb, M E. (2001). Male roles in families at risk. The ecology of child maltreatment. *Child maltreatment*, 6,4 310-313.
- Lamb, M. E., Sternberg, K. J., Esplin, P.W., Hershkowitz, I., Orbach, Y., & Hovav, M. (1997). Criterion-based content analysis: A field validation study. *Child Abuse & Neglect*, 21, 255-264.
- Lansdown, G. (2005). Can you hear me? The right of young children to participate in decisions affecting them. *Working papers in Early Childhood Development*.
- Leviner, P. (2011). *Rättsliga dilemman i socialtjänstens barnskyddsarbete*. Stockholm: Jure Förlag AB.
- Mattson, T. (2002). *Barnet och rättsprocessen. Rättsäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*. Lund: Juristförlaget Lund.
- May-Chahal, C. & Cawson, P. (2005). Measuring child maltreatment in the United Kingdom. A study of the prevalence of child abuse and neglect. *Child Abuse & Neglect*, 29: 969-984.
- McGee, R. & Wolfe, D.A. (1991). Psychological maltreatment: Towards an operational definition. *Development and Psychopathology*, 3, 3-18.
- Meadows, S. (2010). *The child as social person*. Hove: Routledge.
- Migrationsverket. (2001). *Barn I utlänningsärenden*. Rapport från Migrationsverket.
- Mullen, P. E., Martin, J. L., Anderson, J. C., Romans, S. E. & Herbison, G. P. (1993). Childhood sexual abuse and mental health in adult life. *British Journal of Psychiatry*, 163, 721 - 732.
- Mullen, P. E., Martin, J. L., Anderson, J. C., Romans, S. E. & Herbison, G. P. (1996). The long-term impact of the physical, emotional and sexual abuse of children: a community study. *Child Abuse and Neglect*, 20, 7 - 22.

- Pelcovitz, D., Kaplan, S. J., DeRosa, R. R., Mandel, F.S. & Salzinger, S. (2000). Psychiatric disorders in adolescents exposed to violence and physical abuse. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70, 360-369.
- Romans, S. E., Martin, J. L., Anderson, J. C., Herbison, G. P. & Mullen, P. E. (1995). Sexual abuse in childhood and deliberate self-harm. *American Journal of Psychiatry*, 152, 1336 - 1342.
- Romans, S. E., Martin, J. & Mullen, P. E. (1997). Childhood sexual abuse and later psychological problems: neither necessary, sufficient nor acting alone. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 7, 327 - 338.
- Ruby, C. L. & Brigham, J. C. (1998). Can criteria-based content analysis distinguish between true and false statements of African-American speakers? *Law and Human Behavior*, 22, 369-388.
- Shotter, J. & Gergen, K. (red.), (1989). *Texts of identity. Inquiries in social construction series*, Vol. 2. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.
- Sedlack, A. J. & Broadhurst, D. D (1996). *Executive summary of the national incidence study of child abuse and neglect*. Washington, DC: US Department of Health and Human Services, National Center on Child Abuse and Neglect.
- Schiratzki, J. (2005). *Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige. En rättsvetenskaplig undersökning*. Uppsala: lustus förlag.
- Schlytter, A. (2004). *Rätten att själv få välja : arrangerade äktenskap, kön och socialt arbete*, Studentlitteratur; Lund.
- Silverman, A. B., Reinherz, H. Z. & Giaconia, R. M. (1996). The long-term sequelae of child and adolescent abuse: a longitudinal community study. *Child Abuse and Neglect*, 20, 709 – 723.
- Sobsey, D. & Doe, T. (1991). Patterns of sexual abuse and assault. *Journal of Sexuality and Disability* 9, no. 3: 185-199.
- Spaccarelli, S. & Kim, S. (1995). Resilience criteria and factors associated with resilience in sexually abused girls. *Child Abuse and Neglect*, 19, 1171 - 1182.
- Statens offentliga utredningar (SOU) (2001:72). *Barnmisshandel. Att förebygga och åtgärda*. Stockholm: Nordsteds förlag AB.
- Swedish Migration Board. (2009). *Children in the aliens processing system. Summary report*. Migrationsverket.
- Sullivan, P.M., & Knutson, J.F. (2000). Maltreatment and disabilities: A population-based epidemiological study. *Child Abuse and Neglect* 24, no. 10: 1257-1273.
- Vig, S. & Kaminer, F. (2002). Maltreatment and developmental disabilities in children. *Journal of Development and Physical Disabilities* 14, no. 4: 371-386.
- Westcott, H.L. & Jones, D.P. (1999). Annotation: The abuse of disabled children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 40: 497-506.
- Williams, C. (1995). *Invisible victims: Crime and abuse against people with learning difficulties*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Zhou, Q., Wang, Y. m.fl., (2008). Relations of parenting and temperament to Chinese children's experience of negative life events, coping efficacy, and externalising problems. *Child Development*, 79: 403-513.

Ramverk och rutiner när ensamkommande barn söker asyl

I det här kapitlet vill jag belysa det rättsliga ramverk och rutiner som möter ensamkommande barn och vilka möjliga konsekvenser det kan medföra. Kapitlet är en översikt som synliggör ett urval av dilemman som kan uppstå under asylprocessens handläggningstid, från det att barnet ger sig till känna för Migrationsverket fram till det att det finns ett lagakraftvunnet beslut, oberoende av om det innebär beviljande av permanent uppehållstillstånd eller återvändande.

I mitt avhandlingsarbete "Child Perspectives in the Asylum Seeking Process for Unaccompanied Minors" kommer jag att fördjupa kunskaperna om barn som går igenom asylprocessen ensamma. Här belyser jag dock juridiska dilemman som

myndighetsutövare har att förhålla sig till.

Urvalet av dilemman återspeglar i stort den dagsaktuella debatt som äger rum i media kring ensamkommande barns situation. Det handlar om handläggningstid, åldersbedömning, Dublinförordningen, kommunernas ansvar för mottagning, barns möjligheter att komma till tals och godmanskap. Utgångspunkten i mina resonemang är att förståelsen av ensamkommande barns situation under asylprocessen är präglad av avvägningar, eller kontroverser, om man så vill. Detta kan tyckas vara kännetecknande för all myndighetsutövning som leder fram till beslut som kan påverka enskilda, antingen blir ju svaret ett "ja" eller ett "nej". I det här fallen är kontroverserna

särskilt viktiga att belysa då barnen i myndighetsutövning kan förstås som särskilt utsatta. I mina resonemang ämnar jag särskilt belysa olika situationer och dilemman där svenska myndigheter enligt lagstiftning, och då utifrån barnkonventionens utgångspunkter, ska arbeta och samverka för det ensamkommande barnets bästa.

Introduktion

Ensamkommande barn definieras av FN:s flyktingkommissariat som *”en person under 18 år, såvida inte den lag som är tillämplig på barnet stadgar en tidigare myndighetsålder. Barnet är åtskilt från båda sina föräldrar och tas inte om hand av någon annan vuxen person som enligt lag eller sedvana har sådant ansvar”* (UNHCR, 1997). Inom EU talas huvudsakligen om underåriga medborgare i tredje land utan medföljande vuxen (EUR-Lex, 1997). I svensk rätt återfinns bland annat bestämmelsen i 1 § femte stycket lagen om mottagande av asylsökande (1994:137). Där framgår att de barn som är under 18 år och som vid ankomsten till Sverige är skilda från båda sina föräldrar eller från någon annan vuxen person som får anses ha trätt i föräldrarnas ställe, eller som efter ankomsten står utan sådan ställföreträdare, är att betrakta som ”ensamkommande barn”. Antalet ensamkommande barn som sökte asyl under 2011 var 2657, en ökning från 2010 då antalet ansökningar uppgick till 2393 (Migrationsverket, 2012). Alla an-

sökningar om asyl från ensamkommande barn leder inte till prövning, men av de ärenden som gör det beviljas uppehållstillstånd i ungefär 75 procent av fallen (2009), vilket är att jämföra med 36 procent för vuxna (Statistiska centralbyrån, 2010).

De ensamkommande barn som kommer till Sverige för att söka asyl är tveklöst en utsatt grupp på flera sätt. Till att börja med är avsaknaden av föräldrar, oavsett om de fortfarande lever eller inte, en omständighet som gör barnet särskilt utsatt. Då de är underåriga är de beroende av de vuxna som finns omkring dem för att kunna ta tillvara sina rättigheter. Dessutom bär många av barnen på minnen av traumatiska erfarenheter från hemlandet och den långa resan till Sverige. Det är inte ens säkert att någon i hemlandet förklarat för dem varför de måste resa iväg (Al-Baldawi, 2003). De talar inte svenska och kan oftast inte göra sig förstådda på engelska eller sitt eget språk i Sverige. De kan också uppleva svensk kultur som främmande.

Kortare väntan

Vad gäller handläggningstiden har Migrationsverket som mål att inom ramen för projektet ”Kortare väntan” minska handläggningstider för första beslut i asylärenden till tre månader. Den 1 mars 2011 infördes ”Kortare väntan” i arbets sättet för ärenden omfattande ensamkommande barn (Migrationsverket, 2011a). Vid halvårsskiftet 2011 var den genomsnittliga handläggningstiden

tiden för ensamkommande barn 170 dagar, vilket motsvarar drygt fem månader (SOU 2011:64). Det rör sig således om en betydande förändring av arbetsmetoder och rutiner. Projektet ”Kortare väntan” har sedan tidigare implementerats i det övriga asylprövningssystemet, inte helt utan kritik från bland annat Advokatsamfundet. Flera framträdande advokater, med asyl som specialitet, har påpekat att de asylsökandes rättssäkerhet och respekten för det fria advokatvalet kan äventyras när de korta tidsfristerna ökar belastningen på de offentliga biträdena att snabbt bygga förtroende med klienten (Brandberg, 2010). Tankefiguren är således att Migrationsverket ska kunna ge besked tidigare för att motverka lång väntan och osäkerhet i Sverige för de sökande. I den andra vågskålen finner vi, som Advokatsamfundet påpekat, en risk att de sökandes rättssäkerhet blir lidande.

Rättssäkerhet är inte något entydigt begrepp men kan definieras formellt och traditionellt som att alla människor ska vara lika inför lagen, att personer ska betraktas som oskyldiga tills motsatsen bevisats av domstol och att myndighetsbeslut ska vara förutsägbara och korrekta. Ett annat perspektiv på rättssäkerhet är mer ändamålsorienterat och fokuserar på avvägning mellan lagarnas förutsägbarhet och etisk hänsyn för att nå fram till ”det goda beslutet”. Detta brukar kallas materiell rättssäkerhet. En portalbestämmelse är en inledande och vägledande paragraf

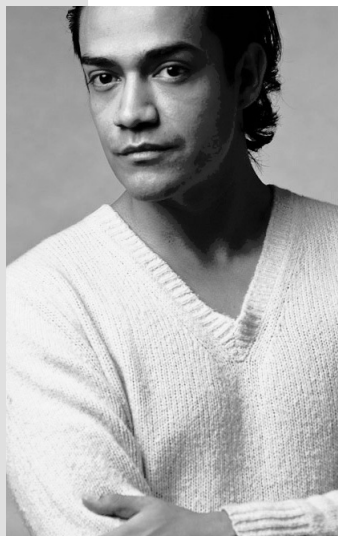

Foto © Jan Storm

Daniel Hedlund är jurist och doktorand i barn- och ungdomsvetenskap vid Stockholms universitet. Han har även fullgjort en masterexamen i mänskliga rättigheter vid Department of Sociology and Social Policy, University of Sydney. Innan Daniel blev doktorand arbetade han i tre år som handläggare och tillförordnad beslutsfattare på Migrationsverket. Hans kommande avhandlingsarbete ”Child Perspectives in the Asylum Seeking Process for Unaccompanied Minors” kommer att fördjupa kunskaperna om barn som går igenom asylprocessen ensamma genom att förena betydevetenskapliga och rättsvetenskapliga perspektiv.

E-post:
Daniel.Hedlund@buv.su.se

som visar hur, exempelvis, en lag eller konvention ska tolkas. Svensk rätt har utvecklats mot en materiell riktning under efterkrigstiden och då i form av fler ramlagar och portalbestämmelser, där paragraferna kan sägas ha blivit ”vaga” istället för detaljrika eller uttömmande (Svensson, 2000). Beslutsfattande tjänsteman får därmed ett större utrymme att definiera portalbestämmelser som t.ex. vad barnets bästa enligt 1 kap. 10 § utlänningslagen (2005:716) kan medföra i en beslutsmotivering i ett ensamkommande barns asylärende. Denna bedömning kan inom ramen för ”Kortare väntan”, i vart fall teoretiskt, leda till att rättssäkerhetsöverväganden ställs mot effektivitetskrav.

Kortare väntan är en del av Migrationsverkets implementering av lean-principerna i verksamhetsfilosofin. Lean är en managementfilosofi som utvecklades i sin moderna form av Toyota Production System för att kunna tillverka resurssnåla produkter genom kontinuerligt slimmande av produktionskedjor. Det här brukar ske parallellt med att man ökar fokus på service och tillgänglighet för ”kunderna”. Inom Migrationsverket pratar man huvudsakligen om ”kunder” snarare än t.ex. ”sökande”. Produktionsutfallet brukar generellt kunna förbättras på kort sikt men Bhatia & Drew (2007) har noterat att det kan finnas motstånd från tjänstemännen i offentliga verksamheter att implementera lean-principen. Detta då

de anser att de ska ägna sig mer åt myndighetsutövning som att hålla muntliga moment i utredningar eller skriva beslut än att särskilt fokusera på att ständigt förbättra logistiken i sitt arbete för att leverera produkter (beslut). Radnor & Walley (2008) höjer också ett varningens finger för att bygga högproduktiva system på lerfötter, om den offentliga organisationens grundstruktur varit bristfällig från början (Bhatia & Drew, 2007; Radnor & Walley, 2008). Det kan således finnas en risk att fokus hamnar på att eliminera ”resursslöseri” och göra punktinsatser istället för att bygga in långsiktigt hållbara sätt att arbeta i verksamheten som helhet. Migrationsverket är en av de migrationsmyndigheter i Europa som kommit längst med införandet av lean-modellen (Migrationsverket, 2011b). Vad lean-satsningen kan innebära på längre sikt för Migrationsverkets organisation och de sökandes rättssäkerhet kommer därför att behöva utvärderas.

Ensamkommande barn

Fokus på de ensamkommande asylsökande barnen har ökat både internationellt och hos Migrationsverket sedan slutet av 1980-talet. Dåvarande Statens invandrarverk började uppmärksamma ensamkommande barn 1988 men den statistik som föregår 1 januari 1996 är inte tillförlitlig (Hessle, 2009; UNHCR, 2009). Även om det inte funnits utförlig statistik före 1996 kan man anta att det har kommit ensamkommande

barn till Sverige oavbrutet i modern tid av olika orsaker. Finska krigsbarn utgör ett tydligt exempel men också oroligheter i Ungern, dåvarande Tjeckoslovakien eller Turkiet under 50-, 60- och 70-talen kan ha medfört att barn anlände till Sverige utan legala företrädare, likaså kriget i forna Jugoslavien (Hessle, 2009; Andersson, Björnberg & Eastmond, 2010). Förståelsen av ensamkommande barn har förändrats sedan de finska krigsbarnen kom till Sverige. Då sågs den svenska humanitära insatsen huvudsakligen som en solidaritetshandling med grannlandet Finland (Nehlin, 2009). För de finska krigsbarnen kan man å andra sidan tänka sig att det vid tiden för andra världskriget inte fanns någon etablerad akademisk tankefigur om barns bästa, barns rätt till kulturellt ursprung- eller familjeåterförening i den akademiska eller rättsliga bemärkelse som idag återspeglas i till exempel barnkonventionen eller juridisk doktrin.

I dagsläget har Migrationsverket inte lyckats teckna avtal om mottagande av ensamkommande barn med landets kommuner i den grad som motsvarar behovet. Rapporten "Hem, ljuva hem" från 2010 visar att kommuner uttryckt rädsla för anhöriginvandring om de skulle åta sig mottagande av ensamkommande asylsökande barn (SOU 2011:64).

I nuläget sker också diskussioner mellan t.ex. frivilligorganisationer och Migrationsverkets rättsliga företrädare om i vilken utsträckning det

är möjligt för Migrationsverket att göra undantag från Dublinförordningen, som är en av hörnstenarna i Europeiska Unionens gemensamma asylpolitik. Förordningen avgör vilken medlemsstat som har ansvar att pröva en asylansökan. Dublinförordningen gäller direkt i Sverige som svensk lag. Det finns dock inget som formellt hindrar medlemsstaterna från att göra undantag för ensamkommande barn. Dublinförordningen blir aktuell när barn som söker asyl i Sverige tidigare påträffats av myndigheter i, exempelvis, Italien eller Malta och kan leda till att barn avvisas till dessa länder eller något annat EU-land för att genomgå asylprövning där. Detta brukar benämnas återtagande eller övertagande. För ensamkommande barn kan en överföring till en annan medlemstat innebära påfrestningar. Barnet kan ha befunnit sig på flykt en längre tid och måste då flytta på sig igen. I det läget kan också någon form av medicinsk eller psykiatrisk behandling ha påbörjats i Sverige. Barnet kan även ha utsatts för någon form av våld eller farit illa på annat sätt i det första ankomstlandet inom EU, då en del ensamkommande barn, som andra asylsökande, anländer via människosmugglare eller dåligt konstruerade båtar över Medelhavet. I vissa EU-länder kan det också föreligga risk att barn placeras i förvar eller frihetsberövas på annat sätt i avvaktan på åtgärd från landets myndigheter.

De senaste decennierna har de

rättsliga frågorna kring barn väckt ett allt större intresse. Man kan numera tala om barnrätt som eget område inom rättsvetenskapen både i Sverige och globalt (Schiratzki, 2005a; b). Av barnkonventionen framgår att staterna ska garantera att alla barn har samma rättigheter

***Sveriges riksdag
och regering är
bundna att se till att
normgivningen följer
barnkonventionen och
barnets bästa utgör
ett villkor i allt fler
rättsliga sammanhang***

och lika värde (artikel 2). Asylsökande barns situation ska särskilt uppmärksammas (artikel 22). Det ska således inte finnas några skillnader i rättigheter mellan asylsökande ensamkommande barn i förhållande till barn som är bosatta i Sverige. Detta kallas i svenskt sammanhang för normaliseringsprincipen (SOU 2011:64). Konventionens portalparagraf, den tredje artikeln, slår fast att varje institution har ett ansvar att beakta barnets bästa i alla beslut som fattas rörande barn. Barnkonventionen är ensamstående i sitt slag bland internationellt bindande konventioner då den innefattar civila

och politiska rättigheter men även ekonomiska, sociala och kulturella. Detta är vitt skilda områden som traditionellt hållits isär i internationella konventioner (Kilkelly, 2011). Även om Sverige inte inkorporerat barnkonventionen till lag, så som man har gjort med Europakonventionen (se 2 kap. 19 § Regeringsformen), ska svensk lagstiftning vara i överensstämmelse med konventionens innehåll, så kallad transformering. Sveriges riksdag och regering är således bundna att se till att normgivningen följer barnkonventionen (artikel 4). Barnets bästa utgör ett viktigt rekvisit, det vill säga villkor, i allt fler rättsliga sammanhang och begränsas endast av vad rätten kan åstadkomma rent praktiskt. Det innebär att lagbestämmelser kan vara verkställbara i varierande grad (Schiratzki, 2005a).

När barnen kommer till Sverige

När barnet ger sig till känna hos Migrationsverket kan barnet formellt sätt inte lämna in en ansökan om asyl eftersom det är underårigt. Av 18 kap. 4 § utlänningslagen framgår att det i första hand är den gode mannen som ska ansöka om uppehållstillstånd. I det här läget har fortfarande ingen god man hunnit utses som kan företräda barnet. Detta kan ta några dagar. Rent praktiskt brukar därför det offentliga biträdet (vanligtvis en advokat eller motsvarande) som utses av Migrationsverket påbörja ansökningsprocessen, i avvaktan på att en god man blir utsedd (18

kap. 4 § utlänningslagen). Under den efterföljande handläggningstiden ansvarar Migrationsverket för att söka efter barnets föräldrar och eventuellt åldersbedöma barnet.

Åldersbedömning kan göras om barnet saknar identitetshandlingar och Migrationsverket bedömer att barnet är äldre än det uppgivit, det vill säga att barnet kanske skulle vara över 18 år och därmed en myndig person (Migrationsverket, 2011c; FARR, 2007). Om barnet bedöms som över 18 år kan det leda till betydande konsekvenser för såväl asylärendet som mottagningsförfarandet. Det beror på att en person över 18 år inte kommer i åtnjutande av de särskilda skyddsmekanismer för barn som finns i bland annat utlänningslagen (2005:716), lagen om mottagande av asylsökande m.fl. (1994:137), lagen om god man för ensamkommande barn (2005:429) eller socialtjänstlagen (2001:453). Migrationsverket har möjlighet att skriva upp barnets ålder, ibland efter att barnet har genomgått röntgen av t.ex. tänder eller handleder. En uppskrivning av en persons ålder kan inte överklagas. Åldersbedömning är dock medicinskt komplicerat och även om en tand- eller handledsröntgen genomförs kan Migrationsverket enbart få en indikation på en persons ålder i ett spann om några år. Socialstyrelsen har i svar till Migrationsverket och kommunerna angående metoder för att åldersbestämma asylsökande barn konstaterat att det, i vart fall för närvarande,

saknas en tillförlitlig, enkel och säker metod som kan fastställa om en person är under eller över 18 år. De har noterat att det är tveksamt om åldersbestämning av asylsökande barn är jämförbart med Strålskyddsinstitutets föreskrifter. I detta sammanhang har man också uppgivit att Socialstyrelsens allmänna råd om medicinsk åldersutredning av invandrarbarn och adoptivbarn inte är avsedda för att åldersbestämma asylsökande barn (Socialstyrelsen, 2008).

Migrationsverkets tillämpning av åldersbedömning har alltså inte undgått kritik. Rädda Barnen har också anmärkt på att åldersbedömning kan komma att ske godtyckligt vilket kan medföra att rättssäkerheten sätts på spel. Organisationen har även kritiserat åtgärden att skriva upp ålder utan att det är överklagbart. Rädda Barnen kräver vidare att Migrationsverket inte borde kunna skriva upp ett asylsökande ensamkommande barns ålder utan att en barnläkare gjort en medicinsk utredning (Rädda Barnen, 2011c). Sverigedemokraterna har å andra sidan motionerat i riksdagen om att tillämpningen av åldersbedömningar borde skärpas, då antalet ensamkommande barn som söker asyl ökar och det kan finnas flera personer som låtsas vara yngre än de egentligen är (Motion 2011/12:Sf353). Socialstyrelsen arbetar för närvarande med att se över det svenska regelverket för åldersbedömningar. Migrationsminister Tobias Billström har

under hösten 2011 varit i kontakt med sina nordiska kollegor, som till skillnad från Sverige, har lagstiftning till förfogande som reglerar hur ålder ska fastställas i tveksamma fall. Billström har dock uppgett att han avvaktar Socialstyrelsens arbete innan ett eventuellt initiativ till en svensk förändring av regelverket påbörjas (Riksdag & Departement, 2011).

Europarådets kommissionär för mänskliga rättigheter, Thomas Hammarberg, har också uppmärksammat de svårigheter som finns kring åldersbestämning av ensamkommande barn; både vad gäller de osäkra resultaten och de möjliga rättsliga konsekvenserna för de asylsökande ungdomarna. Kommissionären har i kommentar konstaterat att barnombudsmännen på europeisk nivå intagit hållningen att åldersbestämning enbart bör äga rum då det förekommer uppenbart falsk dokumentation och erinrat om att FN:s barnrättskommitté kommit fram till att enbart möjligheten att en individ är ett barn bör leda till att han eller hon bör behandlas som ett sådant (Council of Europe Commissioner's human rights comment, 2011).

Migrationsverkets ansvar

Migrationsverket har det centrala uppdraget att pröva ansökningar från utländska personer som önskar bosättning i Sverige, vilket således även omfattar ensamkommande barn. Som andra delar av den offentliga sektorn har verket begränsade resurser till sitt förfo-

gande. På enhetsnivå innebär det att produktionskrav, eller produktionsmål, fastställs, det vill säga det antal ärenden som bör avgöras under ett verksamhetsår i förhållande till antalet anställda handläggare. Migrationsverkets verksamhetsområde Asylprövning är sannolikt det mest medialt uppmärksammade verksamhetsområdet. Mottagningsystemet har prioriterats relativt lågt historiskt, detta har dock förändrats under senare år då de negativa hälsoaspekterna för asylsökande uppmärksammats i flera statliga utredningar, framför allt de situationer där väntetiden i asylprocessen dragit ut på tiden (Andersson, Björnberg & Eastmond, 2010).

I utlänningslagen (2005:716) som Migrationsverket tillämpar i sin handläggning av de ensamkommande barnens asylärenden återspeglas barnkonventionen huvudsakligen i 1. Kap 10 §, där det framgår att i fall där barn är inblandade ska särskilt beaktas ”vad hänsynen till barnets hälsa och utveckling samt barnets bästa i övrigt kräver”. Betoningen av barnets bästa innebär att svensk rätt är normerande, vilket betyder att den försöker påverka samhällsutvecklingen i en specifik riktning; enskilda tolkningar av barnets bästa ska i högre grad underlättas och förbättras vilket gör betydelsen av rättspolitiska överväganden i rättsvetenskapliga undersökningar om barn mer angelägna (Schiratzki, 2005a).

Migrationsverkets utgångspunkt är att alla barn har rätt att komma

till tals (Migrationsverket, 2010). I 1 kap. 11 § utlänningslagen framgår att i tillståndsärenden ska barnet höras om det inte är olämpligt, vilket återspeglar barnkonventionens principer. Barnet har också rätt att ha en vuxen med sig vid utredningen. Eftersom ett ensamkommande

Tendensen under de senaste fem åren har varit att antalet ensamkommande barn ökat oavbrutet för varje år. De flesta barnen kommer från Afghanistan och Somalia och majoriteten är pojkar

barn inte har någon förälder i Sverige kan den personen vara ett offentligt biträde eller en god man. När barnet berättar sin historia, även utanför utredningsrummet på Migrationsverket, är det viktigt att få barnet att känna att det bemöts med respekt och att vuxna lyssnar utan att ifrågasätta. Bemötandestilen blir därför en central faktor, inte bara för Migrationsverket utan för alla vuxna som formellt är delaktiga i det ensamkommande barnets liv. Även om barnets exakta födelseda-

tum inte är säkert kan, till exempel, boendepersonalen uppmärksamma den uppgivna födelsedagen för att få barnet att må bättre, så länge man inte ”överidentifierar” sin relation till barnet (Brendler-Lindqvist, 2004).

Alla barn, som kan och vill, har således rätt att tala och bli lyssnade på. Det har dock visat sig vara lättare sagt än gjort. Keselman (2009) konstaterar att ett barn under 18 år står i ett rättsligt beroendeförhållande till sin gode man och sitt offentliga biträde. De ska hjälpa barnet att ta tillvara sin rätt gentemot Migrationsverket. Detta blir särskilt aktuellt vid den muntliga utredningen som är av central betydelse för bedömningen då det oftast saknas annan skriftlig bevisning. Även om handläggare till de ensamkommande barnen har goda avsikter kan dessa på ett välmående sätt ta över barnets egen röst genom sin intervjumetodik och bidra till att utredningen inte uppnår det ändamål man förutsatt sig, det vill säga att låta barnets egen berättelse och vilja framträda (Keselman, 2009). Det är därför viktigt att vara medveten om hur olika frågetyper kan påverka kvalitén på den berättelse barnet ger. Migrationsverkets handläggare bör formulera sina frågor så att barnets rättssäkerhet inte riskerar att hamna i kläm. Det innebär att teoretisk kunskap om intervjuteknik bör varvas med regelbunden metodträning och handledning för att handläggare fortlöpande ska kunna förverkliga de rekommenda-

tioner som finns om öppna frågor. Ett exempel på en sådan rekommendation är Migrationsverkets intervjuguide (2004) som togs fram via ett utbildningsprojekt vid Linköpings universitet med delfinansiering av Europeiska flyktingfonden. Handläggare bör också hålla sig informerade om barns olika kulturella förutsättningar att berätta, för att undvika att kränka barnet när de ställer frågor som berör barnets bakgrund, motiv och identitet (Cederborg, 2004).

Det finns forskning som tyder på att barn som står under myndighetsutövning utsätts för felaktiga intervjutekniker där de får frågor som är suggestiva och ledande, vilket skulle kunna medföra att barnets rätt att själv lämna information utifrån sina individuella förutsättningar inte tillgodoses (Cederborg, 2004). Eventuella personliga förutfattade meningar hos enskilda tjänstemän om att barn är passiva och ovetande i asylprocessen går emot studier som gjorts på barns deltagande i asylutredningar. Där framträder barn istället som aktiva aktörer som har en förståelse för att de måste samarbeta med migrationsmyndigheten och utveckla sina asylskäl (Keselman, Cederborg, Lamb & Dahlström, 2010). Användning av tolkar med varierande utbildning och kunskaper kan försätta barnen i en mycket utsatt situation och eventuellt påverka bedömningen av barnets berättelse, i synnerhet när tolkarna bidrar till att fördjupa det asymmetriska förhål-

landet mellan myndigheten och det asylsökande barnet genom att förändra barnets berättelse. En sådan bemötandestil kan skapa utredningssituationer där barnets motivation, verbala kompetens och utvecklat minne blir avgörande för hur väl det ensamkommande barnet kommer till tals (Keselman, Cederborg & Linell, 2010). Om det är möjligt bör den gode mannen eftersträva att tolken är auktoriserad och eventuellt kompetent som rättstolk. Det är i första hand den gode mannen och det offentliga biträdet som ska bevaka att en god tolkning sker. I särskilt känsliga situationer, där barnet kanske har utsatts för sexuella övergrepp, bör därtill överväganden göras om barnet önskar att Migrationsverkets utredare eller tolken ska vara kvinna eller man (Von Schéele & Strandberg, 2010).

Kommunernas mottagande och ansvar

Tendensen de senaste fem åren har varit att antalet ensamkommande barn ökat oavbrutet för varje år. De flesta barnen kommer från Afghanistan och Somalia och majoriteten är pojkar som uppger att de är mellan 15 och 17 år gamla (Migrationsverket, 2010).

Ansvar för mottagande av ensamkommande barn delas mellan Migrationsverket, kommunerna, landstingen, länsstyrelserna och Socialstyrelsen (Migrationsverket, 2010). Genom lagändring den 1 juli 2006 ansvarar kommunerna för de

ensamkommande barnens boende och omsorg. Tidigare ordnades detta huvudsakligen av Migrationsverket. Anledningen till lagändringen var att i det tidigare systemet skapades dubbla roller för Migrationsverket gentemot barnen, då Migrationsverket handlade asylärendet, ekonomiskt bistånd och eventuellt återvändande. Detta ansågs olämpligt av bland annat kommunala aktörer och frivilligorganisationer som Rädda barnen, som ansåg att Migrationsverket inte skulle ha ansvaret för barn som befann sig i Sverige utan föräldrar. Istället borde kommunernas socialtjänst, som besatt rätt kunskap och kunde erbjuda psykosocialt stöd vara bättre på detta (Gunnarsson, 2008). Utifrån lagändringen ansvarar kommunerna för att barnet får den hjälp och stöd som socialtjänstlagen (2001:453) föreskriver. Det råder dock akut brist på boendeplatser i anvisningskommuner, det vill säga kommuner som tecknat mottagningsavtal med Migrationsverket. Detta leder bland annat till att många barn hinner få uppehållstillstånd innan de fått en mer långsiktig boendeplats. I juli 2011 väntade 458 barn i tillfälliga boenden, så kallade transitboenden, i de ankomstkommuner där de gav sig till känna för Migrationsverket (Migrationsverket, 2011d). Det har framförts krav på att barn inte ska behöva vistas i transitboendemiljön en längre tid. Rädda Barnen kräver att inget barn ska behöva vänta i transitboende mer än sju dagar

(Rädda Barnen, 2011a; b). Det här innebär att Sverige bryter mot barnkonventionen vilket har medfört kritik från FN:s barnrättskommitté angående boendesituationen för ensamkommande barn (Committee on the Rights of the Child, 2009, punkt 62).

I barnkonventionen behandlas barns rätt till skola och utbildning och vad detta syftar till i artiklarna 28 och 29. Löwén (2006) skriver i sin doktorsavhandling att skolan kan komma att spela en mycket central roll i ett asylsökande barns liv. Skolan kan skapa en fast punkt i tillvaron, vilket innebär att läraren får en mycket viktig roll för barnen (Löwén, 2006). Av skollagen (2010:800) 7 kap. 2 § tredje stycket och 29 kap. 2 § framgår att skolplikt inte gäller barn som omfattas av 1 § första eller tredje stycket i lagen om mottagande av asylsökande. De har dock rätt till utbildning. Att lagstifta om rätt till utbildning ansågs av regeringen vara nödvändigt för att stärka asylsökande barns situation, men skolplikt bedömde man att det inte fanns skäl till (prop. 2009/10:165). En skolplacering kan ta tid att ordna och svenska skolan med sitt kunskapsinriktade fokus kan medföra problem för barn om man i skolmiljön uppfattar dem som huvudsakligen ”resurskrävande” (Angel & Hjern, 2003).

Skolan kan erbjuda rutiner, kamrater och i bästa fall engagerade lärare. Den gode mannen och kommunens socialnämnd bör diskutera

vilken skolform och skola som kan vara lämpligast för barnet (Von Schéele & Strandberg, 2010). Löwén (2006) undersökte i sin doktorsavhandling meningsskapande hos asylsökande barn och kom bland annat fram till att just skolan, lärare och fritidsaktiviteter spelar en nyckelroll för barns förmåga att skapa kontaktytor och kunna etablera en känsla av trygghet. Det kan således vara betydelsefullt att skyndsamt få in ett ensamkommande barn som genomgår en asylprocess i skolans värld, även om barnet i ett senare skede inte skulle beviljas uppehållstillstånd.

Hessle (2009) har i en doktorsavhandling utfört en tioårsuppföljning av ensamkommande barn och funnit att det formella nätverket kring barn har varit mycket betydande och ofta underlättat integration i det svenska samhället. Det är kommunens socialnämnd som har ett ansvar för ensamkommande barns boende och familjehemsutredningar, skolgång och de insatser och bistånd som kan bli aktuella i enlighet med socialtjänstlagen (2001:453). Ensamkommande barn har efter att de lämnat transitboendemiljön en boendeplicering antingen i ett familjehem, det som tidigare benämndes fosterfamilj, eller i ett HVB-hem (Hem för vård eller boende). Barn kan fara illa under utredningstiden men även på grund av eget beteende. Polisen kan rapportera en misstanke om brott till Migrationsverket. Precis som för andra barn i sådana situationer så kan

lagen (1990:52) om särskilda bestämmelser för vård av unga (LVU) bli aktuell. För att kunna utreda ärendet tillräckligt och lämna lämpligt förslag på boende är det viktigt att en socialsekreterare med kompetens att samtala med barn pratar med det ensamkommande barnet om dess situation (von Schéele & Strandberg, 2010). Socialnämndens ansvar omfattar även att bedöma om det finns behov av en kontaktperson enligt socialtjänstlagen för barnet. Denna person kan tillsammans med HVB-personalen eller någon person i familjehemmet aktivt stödja barnet i vardagen, eftersom ett ensamkommande barn befinner sig i en utsatt situation (Von Schéele & Strandberg, 2010).

God man företräder ett ensamkommande barn

En underårig person i Sverige som saknar legal företrädare behöver få en god man förordnad. Detta bör ske snabbt för att barnet inte ska riskera att drabbas av rättsförluster (Fälldin & Strand, 2010). Den gode mannen kan vara en ytterst viktig ”spindel i nätet” för det ensamkommande barnet. Brendler-Lindqvist (2004) menar att uppdraget kräver väsentligt mer tid och engagemang än andra godmansuppdrag där vuxna personer är inblandade. Det kan vara så att uppdraget kräver mer praktiskt arbete utifrån barnets utsatta position där den gode mannen fungerar både som förmyndare och legal vårdnadshavare, men också

utifrån en emotionell dimension, då den gode mannen i sin roll kan komma att påverkas av osäkerheten kring utgången av barnets asylärende. Regleringen av vem som kan utses till god man för ensamkommande barn återfinns i 4 § i lagen om god man för ensamkommande barn (2005:429). Det aktuella lagrummet hänvisar i sin tur till föräldrabalkens 11 kap. 12 och 13 §§, där nyckelformuleringen av kvalifikationer är ”rättrådig, erfaren och i övrigt lämplig man eller kvinna”. Det är i praktiken kommunens överförmyndarnämnd som vid sin rekrytering prövar vem som uppfyller dessa kvalifikationer. Det bör vara ett grundläggande krav att den gode mannen är välbevandrad i det svenska samhället för att kunna ta tillvara barnets intressen på bästa sätt, med hänsyn till den utsatta situation barnet befinner sig i. Dessutom kan utbildning och/eller yrkeserfarenhet av att möta barn- och ungdomar i krissituationer göra en person särskilt lämplig att vara god man för ensamkommande barn (Fälldin & Strand, 2010).

Av 2 § första stycket och 3 § i lagen om god man för ensamkommande barn framgår att det är överförmyndaren i barnets vistelsekommun som beslutar om god man och att både Migrationsverket och socialnämnden kan lämna in ansökan om god man om inte överförmyndaren gör detta på eget initiativ. FN:s barnrättskommitté har kritiserat den långa tid det tar innan en god man utsetts och rekommenderar Sverige

att se till att en ”tillfällig vårdnads-havare” utses för det ensamkommande barnet inom 24 timmar. Den personen kan informera barnet om dess rättsliga situation, hur rutinerna i asylprocessen fungerar och vilka alternativ som är tillgängliga för barnet (Committee on the Rights of the Child, 2009, punkt 63). För att kunna säkerställa att barnet får relevant och pålitlig information rekommenderar barnrättskommittén krav på den gode mannens personliga och formella kompetens (Committee on the Rights of the Child, 2009, punkt 63). Överförmyndaren ska också ge barnet möjlighet att yttra sig över ärendet om förordnande av god man om det är möjligt (3 § tredje stycket i lagen om god man för ensamkommande barn).

Genom lagen om god man för ensamkommande barn (2005:429) gavs kommunens överförmyndare verktygen för att utse god man med i princip samma juridiska status som föräldrar, det vill säga som vårdnads-havare och förmyndare (Schiratzki, 2005b; Fälldin, 2009). Med tiden har kraven på den gode mannen ökat (Fälldin & Strand, 2010). Gode mannen har en samordnande roll och ansvarar för alla barnets angelägenheter och personliga förhållanden. Därmed har gode mannen inget försörjningsansvar och ansvarar inte heller för den faktiska dagliga omvårdnaden om barnet inte samtidigt bor med sin gode man (Fälldin & Strand, 2010). Det är den gode mannen som bestämmer var barnet

ska bo under utredningstiden efter att kommunens socialnämnd utrett boendefrågan och lämnat förslag.

Det skulle kunna finnas situationer där en god man, trots formella kvalifikationer, har svårigheter att representera barnet utifrån kompetensmässiga eller personliga egenskaper, vilket skulle kunna medföra ytterligare en påfrestning för barnet. Kvaliteten på förtroende mellan gode mannen och det ensamkommande barnet är sannolikt avgörande för hur samarbetet utvecklas. Gode mannen behöver barnets förtroende för att kunna utföra ett tillfredsställande arbete. Barnet är å sin sida helt beroende av den gode mannen, som ju är både legal vårdnadshavare och förmyndare. Det är dock inte helt osannolikt att det kan uppstå konflikter, eftersom den gode mannen har beslutanderätt i barnets angelägenheter och barnet kan ha avvikande uppfattningar. Förtroendefrågan kan också ta sig andra uttryck i form av barriärer som kan uppstå när vuxna kring det ensamkommande barnet konfronteras med barnens erfarenheter och trauman (Brendler-Lindqvist, 2004). Det är möjligt att barnets förtroenden kan vara tunga att bära för den gode mannen, då de historier barnen berättar kan skapa en känsla av maktlöshet hos lyssnaren. Beroende på vilken strategi den gode mannen använder sig av för att hålla distans till barnet vid ett eventuellt avslagsbeslut kan det också ge avtryck i den personliga relationen dem emellan. Gode mannen ska

lyssna på barnet men är i slutändan den som avgör vad som är barnets behov och bestämmer även vad som är i barnets bästa inför andra myndigheter. Emellertid har barnet rätt att begära byte av god man och då får överförmyndaren i kommunen utreda och ta ställningen till detta (Fälldin & Strand, 2010). Om det finns en indikation att den gode mannen har bristande kunskap om barnets situation eller otillfredsställande förståelse för barnets bästa bör socialsekreteraren anmäla detta till överförmyndaren (von Schéele & Strandberg, 2010).

En god man har inte tystnadsplikt men Migrationsverkets personal, det offentliga bitrådet, tolkar, socialsekreterare med flera har det. Orsaken kan sägas vara motsvarande med det som gäller ”vanliga” vårdnadshavare, det vill säga föräldrar, som ju inte heller omfattas av tystnadsplikt. Fälldin & Strand (2010) slår dock fast att ”i de lämplighetskrav som bör kunna ställas på en god man om rättrådighet och lämplighet, får anses ingå att gode mannen förstår att inte yppa och föra vidare känslig och personlig information som barnet lämnat i förtroende, såvida det inte är motiverat för att hjälpa barnet till bättre hälsa eller liknande” (Fälldin & Strand, 2010). Von Schéele & Strandberg (2010) menar dessutom att om den gode mannen på ett olämpligt sätt för vidare känslig information barnet berättat utan barnets medgivande kan det utgöra tillräckliga skäl för att entlediga den

gode mannen på grund av misskötsamhet.

Genom att lämna in intyg från läkare eller psykolog, boendepersonal eller kurator om det är tillämpligt kan utredningsmaterialet bli mer komplett. Vid muntliga moment i utredningen kan gode mannen hjälpa barnet genom att ställa kompletterande frågor eller göra Migrationsverket uppmärksam på omständigheter som kan vara relevanta för ärendet (Fälldin & Strand, 2010).

Konklusion

Syftet med det här kapitlet har varit att belysa det ramverk och rutiner ett ensamkommande barn möter i Sverige och presentera ett urval av tänkbara dilemman som kan uppstå under asylprocessens handläggnings-tid. Det här kapitlet har beskrivit några av dessa dilemman: handläggningstid, åldersbedömning, Dublin-förordningen, kommunernas ansvar för mottagning av ensamkommande barn, barnets möjligheter att kolla till tals och godmanskap.

Ett dilemma är att de senaste femton årens mer riktade lagstiftningsarbete, ökad medial uppmärksamhet kring ensamkommande barns situation och strävan efter tydligare ansvarsfördelning mellan stat- och kommuner inte per automatik innebär att barn som söker asyl ensamma blir mindre utsatta, även om barnets bästa ska beaktas i alla myndighetsbeslut som rör barn i enlighet med den lagstiftning som finns och barn-

konventionens principer. Vad ett enskilt barns bästa är i varje given situation framgår inte uppenbart. Istället framstår en genomgående ambivalens till vad det bästa är för ett ensamkommande barn.

Skulle Migrationsverkets effektivitetssträvan leda till mer standardisering på ett sådant sätt att barns enskilda röster och perspektiv inte fullt tas tillvara kan arbets sättet få motsatt effekt och istället leda till att ensamkommande barns rättigheter hamnar i kläm

Ett annat dilemma är att Migrationsverket förefaller bedöma att kortare handläggningstider är ett sätt att arbeta för barns bästa. Det behöver inte automatiskt vara något dåligt och förvisso minskar den tid barnet svävar i ovisshet om ansökan om uppehållstillstånd kommer att beviljas eller avslås. När ett arbets sätt är fokuserat på att effektivisera ligger det dock i farans riktning att handläggarna får mindre tid för varje ärende. Handläggarna måste

snabbare fatta ett ”korrekt” beslut samtidigt som en individuell bedömning av ”barnets bästa” ska formuleras. Migrationsverkets arbete ska därtill samordnas med andra aktörer: det offentliga biträdet, den gode mannen och andra tjänstemän som har del i mottagandet. I anslutning till detta arbete ska också barnet ges möjlighet att göra sin röst hörd. Forskning har visat att bemötandestil, kulturkompetens, tolkkompetens och såväl teoretisk som praktisk träning i intervjuteknik för utredare är avgörande för att ge barn rimliga förutsättningar att vara aktiva aktörer. Att barn är aktiva aktörer snarare än passiva och ovetande finner också stöd i forskning. De studier som gjorts ger därtill indikationer på att barn under myndighetsutövning utsätts för, till exempel, felaktiga intervjutekniker, vilket försvårar deras möjligheter att komma till tals. Skulle Migrationsverkets effektivitetssträvan som medel för att verka för barns bästa komma att leda till mer standardisering på ett sådant sätt att barns enskilda röster och perspektiv inte fullt tas tillvara kan arbetssättet komma att få motsatt effekt och istället leda till att ensamkommande barns rättigheter hamnar i kläm.

Migrationsverkets behov av åldersbestämning kan också förstås som ett dilemma. Trots den osäkerhet som finns kring åldersbedömning kan Migrationsverket genomföra åldersbedömningar med metoder som inte ger garanterade resultat, även om det inte förekom-

mer uppenbart falska dokument. Beslut om att skriva upp ålder kan inte heller överklagas. Detta trots att FN:s barnrättskommitté har kommit fram till att blott möjligheten att en person är ett barn bör leda till att han eller hon bör behandlas som ett sådant. Åldersbedömning enligt Migrationsverkets principer kan alltså skapa rättsosäkerhet för barn.

Ytterligare dilemma är att det verkar finnas en tvetydighet i hur Migrationsverket tillämpar barnperspektiv när det gäller Dublinförordningen. Beaktandet av barnets bästa är en del av utlänningslagstiftningen. Migrationsverket fortsätter hänvisa till starka humanitära skäl som ska vara intimt förknippade med barnets personliga situation för att göra undantag från det gemensamma regelverket inom EU. Migrationsverket har möjlighet att göra undantag i högre grad än vad man gör, men utgår från att medlemsländerna har vilja och förmåga att leva upp till de regelverk som finns. Migrationsverket menar att allmänna problem med asylprövning- och asylmottagning i ett medlemsland inte är skäl nog att bevilja undantag (Migrationsverket, 2011e). Ensamkommande barn riskerar således att överföras till andra medlemsländer där deras rättigheter kan komma att kränkas.

Det är inte heller oproblemiskt att myndigheter ska samarbeta och i huvudsak har en skyldighet att bistå varandra med uppgifter, inom ramarna för existerande sekretessbestämmelser. Ett ensamkommande

barn har inga föräldrar som kan företräda det gentemot myndigheter och blir således särskilt utsatt. Det är utan tvivel så att godmanskapet utvecklats på betydande sätt under senare år. Enligt nuvarande bestämmelser fyller gode mannen både rollen som legal vårdnadshavare och förmyndare. Den dagliga omsorgen ligger dock oftast någon annanstans, exempelvis hos boendepersonal eller motsvarande, vilket gör att det inte rör sig om en fullödig föräldraroll. De olika rollerna hos det formella nätverket kring barnet: Migrationsverket, offentligt biträde, boendepersonal och god man, kan bli förvirrande för ett barn. Redan i det urval av dilemman jag redogjort för i detta kapitel visas att det finns ambivalens vad gäller tydligheten i kommunikation kring barnets bästa mellan de parter som ska samverka. De olika rollerna behöver tydliggöras för att undvika att olika perspektiv på principen om barnens bästa inte leder till att det enskilda barnets egna perspektiv helt faller mellan stolarna. I synnerhet gäller detta godmanskapet. Samtidigt som myndigheterna ska försöka samverka kring barnets bästa är det den gode mannen som i huvudsak fattar alla beslut som rör barnets tillvaro i Sverige och beslutar om vad som är det bästa för barnet inför andra myndigheter. Han eller hon ska också kunna förklara vad det är som sker för barnet. Den gode mannen har dock inte tystnadsplikt. Det har inte "vanliga" föräldrar heller. Relationen mellan ett ensam-

kommande barn och den gode mannen kan dock inte likställas med en traditionell förälder-barn relation. Gode mannens formella och personliga förmågor är centrala för att barnet ska kunna tillvarata sin rätt på ett godtagbart sätt. Förtroendet dem emellan blir en nyckelfråga. Hur kommer ett barn våga anförtro sig till sin gode man om det, exempelvis, uppfattar att den gode mannen "skvallrar" för Migrationsverket om känsliga eller hemliga omständigheter?

Avslutningsvis konstaterar jag att asylprocessen, väntetid och oro för att inte få stanna i Sverige kan leda till nervositet och rädsla hos barnet. Även i det fall asylprocessen leder till ett beviljande av permanent uppehållstillstånd kan även det leda till nya påfrestningar för barnet i form av fler bedömningar för placeringar och ytterligare utredningar (Angel & Hjern, 2003). Forskning har visat att det formella nätverket kring barnet kan ha stor inverkan på det ensamkommande barnets möjligheter att utvecklas i positiv riktning. I mitt kommande avhandlingsarbete "Child Perspectives in the Asylum Seeking Process for Unaccompanied Minors" kommer jag bland annat att undersöka vilka olika barnperspektiv som kan finnas hos de tjänstemän barnet möter, samt hur det ensamkommande barnet och tjänstemännen samverkar kring barns livssituation. Jag kommer där fördjupa förståelsen för dilemman när ensamkommande barn söker asyl i Sverige.

Referenser

- Al-Baldawi, R. (2003). Migration och familjestruktur – om psykosociala konsekvenser av förändringar i familjestrukturen hos invandrare. I Ahmadi Nader (red), *Ungdom, kulturmöten, identitet*, 2 uppl. Stockholm, Statens institutionsstyrelse: Liber.
- Andersson, H.E., Björnberg, U. & Eastmond, M. (2010). Introduktion. I H.E. Andersson, H. Ascher, U. Björnberg och M. Eastmond (red), *Mellan det förflutna och framtiden: Asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande*. Göteborg: Centrum för Europaforskning Göteborgs universitet.
- Angel, B. & Hjern, A. (2003). *Att möta flyktingar*, 2 uppl., Lund: Studentlitteratur.
- Bhatia, N. & Drew, J. (2006). *Applying lean production to the public sector*. Elektronisk version av artikel ur on-line tidskriften The McKinsey Quarterly. Hämtad den 10 oktober 2011 från: http://www.executivesondemand.net/management-sourcing/images/stories/artigos_pdf/produtividade/Applying_lean_production_to_the_public_sector.pdf
- Brandberg, U. (2010). *Kortare väntan skapar problem*. Elektronisk version av artikel ur tidskriften Advokaten nr 5 2010 årgång 76. Hämtad den 1 oktober 2011 från: <http://www.advokatsamfundet.se/Advokaten/Tidningsnummer/2010/Nr-5-2010-Argang-76/Kortare-vantan-skapar-problem/>
- Brendler-Linqvist, M. (2004). *Att möta de ensamkommande barnen*. Elektronisk rapport från Rädda Barnen hämtad den 7 oktober 2011 från: www.paraplyprojektet.se/upload/5280/Rapporten.pdf
- Cederborg, A-C. (2004). *Migrationsverkets utredningssamtal med barn: Slutrapport från ett utbildningsprojekt*. Linköping: Linköpings universitet.
- Committee on the Rights of the Child. (2009). *Concluding Observations*. Elektronisk rapport från FN:s barnrättskommitté tillgänglig genom Barnombudsmanen. Hämtad den 1 oktober 2011 från: http://www.bo.se/files/in%20english,%20publikationer,%20pdf/concludingobservations_2009.pdf
- Council of Europe Commissioner's human rights comment. (2011). *Uttalande av Europarådets kommissionär för mänskliga rättigheter*, Thomas Hammarberg, hämtad den 28 december 2011 från: http://commissioner.cws.coe.int/tiki-view_blog_post.php?postId=166
- EUR-Lex. (1997). *Rådets resolution av den 26 juni 1997 om underåriga medborgare i tredje land utan medföljande vuxen*. Elektroniskt dokument hämtat 27 september 2011 från: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31997Y0719%2802%29:SV:HTML>
- FARR - Flyktinggruppernas och asylkommittéernas riksråd. (2007). *Goda råd till dig om söker asyl i Sverige*. Hedemora: FARR.
- Fälldin, K. (2009). *God man eller förvaltare: En praktisk handbok*, 5 uppl., Stockholm: Natur & Kultur.
- Fälldin, K. & Strand, G. (2010). *Ensamkommande barn och ungdomar*, Stockholm: Natur & Kultur.
- Gunnarsson, A. (2008). *Hur har det gått? Ensamkommande barn – mottagandet sedan kommunerna tagit över boende och omvårdnad*. Elektronisk rapport från Rädda Barnen hämtad den 30 september 2011 från: <http://resourcecentre.savethechildren.se/content/library/documents/hur-har-det-g%C3%A5tt-ensamkommande-barn-mottagandet-sedan-kommunerna-tagit-%C3%B6ve>
- Hessle, M. (2009). *Ensamkommande men inte ensam: Tioårsuppföljning av ensamkommande asylsökande flyktingbarns livsvillkor och erfarenheter som unga vuxna i Sverige. Doktorsavhandling*. Pedagogiska institutionen, Stockholm: Stockholms universitet.

- Keselman, O. (2009). *Restricting participation: Unaccompanied children in interpreter-mediated asylum hearing in Sweden*. Academic dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Disability Research at the Department of Behavioural Sciences and Learning, Linköping, The Swedish Institute for Disability Research.
- Keselman, O., Cederborg, A-C., Lamb, M.E. & Dahlström, Ö. (2010). Asylum-seeking minors in interpreter-mediated interviews: what do they say and what happens to their responses? *Child and Family Social Work* 15: 325-334.
- Keselman, O., Cederborg, A-C. & Linell, P. (2010). "That is not necessary for you to know!" Negotiation of participation status of unaccompanied children in interpreter-mediated asylum hearings. *Interpreting* 12 (1): 83-104.
- Kilkelly, U. (2011). Using the Convention on the Rights of the Child in Law and Policy: Two ways to improve compliance. I A. Invernizzi & J. Williams (red.), *The Human Rights of Children: From Visions to Implementation* (s. 179-197). Farnham: Ashgate Publishing.
- Löwén, Å. (2006). *Asylexistensens villkor – resurser och meningsskapande hos asylsökande barn i Sverige*. Doktorsavhandling. Teologiska institutionen, Uppsala universitet. Uppsala: Uppsala universitet.
- Migrationsverket. (2010). *Samarbete för ensamkommande barns hälsa*. Elektroniskt dokument hämtat 26 september 2011 från: http://www.migrationsverket.se/download/18.51d465a612bb43eca648000653/rapportensamkommandebarn_sv.pdf
- Migrationsverket. (2011a). *Kortare väntetid med nytt arbetssätt för ensamkommande barn*. Information på Migrationsverkets hemsida hämtad den 9 oktober 2011 från: <http://www.migrationsverket.se/info/3891.html>
- Migrationsverket. (2011b). *Stort europeiskt intresse för asylkonferens i Stockholm*. Information på Migrationsverkets hemsida hämtad 11 oktober 2011 från: <http://www.migrationsverket.se/info/4599.html>
- Migrationsverket. (2011c). *Åldersbedömning*. Information på Migrationsverkets hemsida hämtad den 28 december 2011 från: <http://www.migrationsverket.se/info/3796.html>
- Migrationsverket. (2011d). *Barn blir kvar i ankomstkommunen på grund av brist på anvisningsplatser*. Information på Migrationsverkets hemsida hämtad 1 oktober 2011 från: www.migrationsverket.se/info/2315.html
- Migrationsverket. (2011e). *Dublinförordningen och ensamkommande barn*. Information på Migrationsverkets hemsida hämtad den 25 januari 2012 från: <http://www.migrationsverket.se/info/1873.html>
- Motion till riksdagen. (2011/12:Sf353). *Åldersbestämning av immigranter*, Ekeröth, K. & Sandstedt, M.
- Migrationsverket. (2012). *Aktuellt om ensamkommande barn & ungdomar*, Januari 2012. Elektroniskt dokument hämtat 17 januari 2012 från: <http://www.migrationsverket.se/download/18.95fff51133976f7baf800031135/Aktuellt+om+jan+2012.pdf>
- Nehlin, A. (2009). *Exporting visions and saving children: the Swedish Save the Children Fund*. Doktorsavhandling. Tema Barn. Linköping: Linköpings universitet.
- Office of the United Nations High Commissioner for Refugees. (1997). *Guidelines on the Policies and Procedures in Dealing with Unaccompanied Children Seeking Asylum*. Elektroniskt dokument hämtat den 30 september 2011 från: <http://www.unhcr.org/3d4f91cf4.pdf>
- Proposition. (2009/10:165). *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

- Radnor, Z. & Walley, P. (2008). Learning to Walk Before We Try to Run: Adapting Lean for the Public Sector. *Public Money & Management* 28 (1): 13-20.
- Riksdag & Departement. (2011). *Åldersbestämning av asylsökande övervägs*. Elektronisk artikel (publicerad 14 november 2011) tillgänglig på Riksdag & Departements hemsida hämtad den 28 december 2011 från: <http://www.rod.se/%C3%A5ldersbed%C3%B6mning-av-asyls%C3%B6kande-%C3%B6verv%C3%A4gs>
- Rädda Barnen. (2011a). *Ensamkommande barn*. Information på Rädda Barnens hemsida hämtad 2 oktober 2011 från: <http://www.rb.se/VARTARBETE/ISVERIGE/FLYKTINGINTEGRATION/ENSAMKOMMANDE/Pages/default.aspx>
- Rädda Barnen. (2011b). *Rädda Barnens krav: 24-7-principen*. Information på Rädda Barnens hemsida hämtad den 9 oktober 2011 från: http://www.rb.se/vartarbete/isverige/flyktingintegration/ensamkommande/Pages/Radda_Barnens_kvav.aspx
- Rädda Barnen. (2011c). *Rädda Barnen om åldersbedömningar av ensamkommande barn*. Elektroniskt dokument på Rädda Barnens hemsida hämtad den 28 december 2011 från: <http://www.rb.se/SiteCollectionDocuments/St%C3%A4llningstaganden/R%C3%A4dda%20Barnens%20st%C3%A4llningstagande%20%C3%A5ldersbed%C3%B6mningar.pdf>
- Schiratzki, J. (2005a). *Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige: En rättsvetenskaplig undersökning*. Uppsala: lustus förlag.
- Schiratzki, J. (2005b). *Barnrättens grunder*, 4:2 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Socialstyrelsen. (2008). *Migrationsverket samt enheter i kommuner och landsting som möter asylsökande barn*. Elektroniskt dokument hämtad den 1 oktober 2011 från: http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/8739/2008-126-115_2008126115.pdf
- SOU. (2011:64). *Asylsökande ensamkommande barn: En översyn av mottagandet*. Betänkande av Utredningen om en översyn av mottagandet av asylsökande ensamkommande barn. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- Statistiska Centralbyrån. (2010). *Ensamkommande flyktingbarn: Fler söker asyl i Sverige*. Elektroniskt dokument hämtad 28 september 2011 från: http://www.scb.se/Statistik/LE/LE0001/2010K03/LE0001_2010K03_TI_10_A05TI1003.pdf
- Svensson, G. (2000). *Skälig levnadsnivå och goda levnadsvillkor*. Stockholm: Nordstedts juridik.
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2009). *UNHCR Statistical Yearbook 2009*, Chapter 4. Elektroniskt dokument hämtad den 9 oktober 2011 från: <http://www.unhcr.org/4ce531e09.html>
- Von Schéele, E. & Strandberg, I. (2010). *Ensamkommande barns rätt: En vägledning för den gode mannen, kommunen m.fl.* Stockholm: Nordstedts juridik.

Socialtjänstens barnskyddsansvar ur ett rättsligt perspektiv – dilemman och tillämpningsproblematik

I denna artikel diskuteras barns rätt till skydd från brott och utsatthet i sina hemmiljöer och socialtjänstens därmed sammankopplade barnskyddsansvar. Frågan belyses ur ett rättsligt perspektiv och artikeln är en sammanfattning av resultaten i min rättsvetenskapliga avhandling *Rättsliga dilemman i socialtjänstens barnskyddsarbete* från maj 2011 (Leviner, 2011). Precis som i avhandlingen visas att regleringen ger socialtjänsten mycket begränsad vägledning när det gäller balanseringen mellan barns rätt till skydd och enskildas rätt till skydd för privat- och familjeliv. Det visas att det finns en rad rättsliga dilemman inom barnskyddsområdet, vilka gör att socialtjänsten har begränsade förutsättningar att realise-

ra barns rätt till skydd och därmed också att leva upp till det ansvar som myndigheten ålagts.

Utgångspunkter

I Sverige, liksom utomlands, uppmärksammas återkommande fall där barn har farit illa och till och med allvarligt skadats eller avlidit till följd av missförhållanden i sina hem. Medialt mycket uppmärksammade fall är exempelvis de s.k. Bobby och Louise fallen (se Göta hovrätt, mål 1740-06 och Länsstyrelsens i Jönköpings län, dnr. 701-14285-06), vilka bl.a. granskades i Sveriges tv-program Uppdrag granskning. I mediagranskningen av sådana fall skärskådas ofta myndigheter och särskilt socialtjänstens agerande, och en vanlig fråga som ställs är - var-

för gjordes ingenting? Samtidigt kan konstateras att socialtjänsten ibland

Pernilla Leviner är jurist och forskare inom offentlig rätt vid juridiska fakulteten Stockholms universitet. Hon disputerade under 2011 på en avhandling som behandlar socialtjänstens rättsliga förutsättningar att skydda barn från brott och utsatthet. Hon har även arbetat som jurist i förvaltningsdomstol och inom socialförvaltning. Under 2012 vistas hon som gästforskare vid Monash University i Melbourne, Australien. Forskningen rör frågor om den rättsliga prövningen i barnskyddsärenden och de speciellt inrättade Children's courts som finns i Australien.
pernilla.leviner@juridicum.su.se

också kritiseras för att ha ingripit ”för mycket” genom omhändertagande av barn utan grundad anledning. Ett uppmärksammat fall som också granskats i Uppdrag granskning rörde ett fall i Oskarshamn där ett barn till funktionsnedsatta föräldrar omhändertogs (JO beslut, dnr. 4433-2002). Att socialtjänsten kritiseras både för att göra för mycket och för lite, illustrerar den svåra balansgång som myndigheten ställs inför i enskilda ärenden där det finns indikationer på att barn far illa i sina hem.

Förutom den återkommande kritiska granskning som förekommer i massmedia granskas socialtjänstens barnskyddsarbete även i tillsynsärenden, offentliga utredningar och forskning inom olika ämnesområden. Det har påvisats att socialtjänsten trots inkomna anmälningar om oro för barn ofta underlåter att inleda utredning (Cocozza, 2007; Östberg, 2010) och att misstankar om brott mot barn många gånger inte anmäls till polisen (SOU 2009:68 och SOU 2001:72). Socialtjänsten kritiseras också för orimliga dröjsmål i fråga om att inleda utredning (Länsstyrelserna, 2008), men även för långa utredningstider och ofullständig dokumentation (Socialstyrelsen, 2005), bristande saklighet och opartiskhet (Edvardsson, 2003) samt otillräcklig insyn och delaktighet för de berörda (Sundell m.fl., 2008). En aspekt som också har uppmärksamats är stora skillnader i hur liknande ärenden hanteras och utreds i

olika kommuner, men även orimliga skillnader mellan socialsekreterare i samma kommun (Socialstyrelsen, 2000). Det har också påtalats att socialtjänsten i barnärenden tenderar att ha ett familje- och föräldraperspektiv, vilket innebär att det är främst föräldrarnas anspråk och förmåga som står i centrum istället för barnets behov av stöd. Det är först när barnen själva blir problembärare som fokus flyttas över till dem (Sjöblom, 2002).

Frågor, perspektiv och metod

Ur ett rättsligt perspektiv väcker kritiken mot socialtjänstens barnskyddsarbete frågan om vad socialtjänstens ansvar egentligen är och vilka rättsliga möjligheter myndigheten har för att skydda barn från missförhållanden i hemmen. Kan tillämpningsproblematiken bero på brister i den rättsliga regleringen? Detta är en övergripande frågeställning i avhandlingen vars resultat sammanfattas i denna artikel. Frågeställningen innefattar tre delfrågor:

- Vad innebär och hur förhåller sig barns och föräldrars rätt samt socialtjänstens ansvar till varandra?
- Vilka rättsliga verktyg och befogenheter har socialtjänsten för att identifiera och utreda barns behov samt ingripa till barns skydd?
- Hur realiseras socialtjänstens barnskyddsansvar i den rättsliga tillämpningen?

Dessa frågor tar sin utgångspunkt i de rättsliga krav som ställs på att det

finns ett samhälleligt skydd för barn från missförhållanden i hemmen och studien inriktas på att undersöka om och hur den rättsliga regleringen kan sägas realisera barns rätt till stöd och skydd. Studiens frågor har ställts och analyseras utifrån utsatta barns rättsliga intressen och synvinkel och ett rättsligt barnskyddsperspektiv antas därmed.

Granskningen av den rättsliga regleringen står i fokus och förutsättningarna för socialtjänstens barnskyddsarbete har undersökts med rättsvetenskaplig metod. Denna metod innebär kortfattat att systematisera och precisera reglering med hjälp av rättskällor (lag, förarbeten, domstols- och myndighetspraxis och rättsvetenskaplig litteratur). Syftet i avhandlingen var att identifiera och blottlägga luckor, brister och motstridigheter i regleringen med en kritisk och problematiserande ansats.

Förutom att granska rättsligt material i form av rättskällor undersöktes och analyserades också den rättsliga tillämpningen, dvs. socialtjänstens konkreta barnskyddsarbete, genom en granskning av ett insamlat akt- och intervjumaterial. Syftet med dessa empiriska studier var att fördjupa kunskapen om rätten och särskilt kopplingen mellan den rättsliga regleringen och dess tillämpning, eller annorlunda uttryckt vilken effekt och resultat regleringen kan få i det konkreta barnskyddsarbetet. Inkluderande av sådana empiriska undersökningar har generellt inte varit så vanligt

inom Nordisk rättsvetenskaplig tradition. I detta sammanhang ansågs en undersökning av tillämpningen vara särskilt viktig med tanke på att stora delar av regleringen är mål- och raminriktad och att regleringen i stor utsträckning tillämpas av socialtjänsten, dvs. "icke-jurister" och utan rättslig överprövning. Socialtjänsten har därmed en central roll som "gate-keeper" genom att det är i myndighetens bedömningar och beslut som ärenden sällas. Myndighetens företrädare kan sägas bli leverantörer av material och premisser i barnskyddsarbetet och det är i det sociala arbetets kontext som rättssystemet möter den enskilde individen som regleringen får sitt verkliga innehåll (Vahlne Westerhäll, 2007).

Det empiriska materialet, dvs. barnskyddsutredningar och intervjuer med socialsekreterare har granskats med en deskriptiv och kvalitativ ansats och utgångspunkten har i båda undersökningarna varit den rättsliga regleringen. Det är alltså med juristens/rättsvetarens ögon som materialet har tolkats och analyserats.

Att studera akter och intervjuer utifrån vissa kommuners hantering och ett mindre antal utvalda socialsekreterares uppfattningar och beskrivningar innebär vissa begränsningar, bl.a. utifrån att fynden från detta material inte per automatik kan generaliseras till alla kommuners och socialsekreterares hantering. Trots vissa inneborende begränsningar i granskningen av det empiriska materialet kan kon-

stateras dessa undersökningar gav möjlighet till en förståelse för rätten som inte kan uppnås enbart genom att studera rättskällor. Sammantaget har socialtjänstens barnskyddsarbete och de rättsliga förutsättningarna för detta ansvar och arbete undersökts med en tvärvetenskaplig ansats och med olika metoder och material som korsbefruktat varandra.

Disposition

Nedan beskrivs, efter en orienterande rättslig inledning, till att börja med huvudresultatet i granskningen av det rättsliga landskapet på barnskyddsområdet, dvs. innebörden av det vidsträckta regleringsområde som både direkt och indirekt påverkar förutsättningarna för socialtjänstens barnskyddsarbete. Fokus ligger på att visa vilka motstridigheter, brister och dilemman som innefattas i det rättsliga landskapet. Avsnittet är uppdelat i två delar - en första del som behandlar rättsliga aktörers rättigheter, rättsliga ställning och ansvar och en andra del som fokuserar på övergripande rättsliga principer och krav samt de konkreta verktyg och befogenheter i socialtjänstens barnskyddsarbete. Därefter beskrivs den rättsliga tillämpningen, också denna uppdelad i två delar - resultat från granskningen av socialtjänstens barnskyddsutredningar och resultat från analysen av intervjuer med socialsekreterare. Slutligen sammanfattas avhandlingens diskussion och analys om dels diskrepans mellan och inom reglering och tillämpning, dels

rättsliga dilemman som kan förklara tillämpningsproblematik. Artikelns avslutas med en redogörelse för de rättsliga förslag som i enlighet med rättsvetenskaplig tradition förs fram i avhandlingen. Detta är sammantaget förslag som med beaktande av föräldrarnas rätt som vårdnadshavare och allmänna rättssäkerhetsaspekter, skulle kunna förstärka de rättsliga möjligheterna att skydda barn från brottsutsatthet och missförhållanden i sina hem.

Inledande beskrivning av samhällets barnskyddsansvar

Att barn ska skyddas från våld och utsatthet i sina hemmiljöer är en relativt modern företeelse och idé. Historiskt sett har barn i Sverige liksom i stora delar av den västerländska traditionen inte haft egna rättigheter utan levt under föräldrars, främst faderns, bestämmanderätt. (Ewerlöf m.fl., 2004) De första spåren av ett rättsligt barnskydd kan återfinnas i början på 1900-talet men har sedan dess, framför allt under de senaste decennierna, förtydligats alltmer (Sandin & Halldén, 2003; Modéer, 2009). Viktiga rättsliga åtgärder i detta avseende är bl.a. agaförbudet som infördes i Föräldrabalken 1979 och ratificerandet av FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) tio år senare. Barnkonventionens artikel 19 stadgar ett ansvar för konventionsstaterna att ordna ett väl fungerande barnskydd, dvs. att barn som riskerar att fara illa i sina hemmiljöer ska identifieras,

utredas och skyddas från att ta skada. Detsamma stadgas i den nationella rätten, både i socialtjänstlagen (2001:453), lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och i Föräldrabalken

Det svenska systemet för att skydda barn har generellt utmärkt sig för att vara familjestödande till skillnad från det som gäller exempelvis i USA och Storbritannien, vars system kan sägas vara barnskyddsorienterade

(1949:381). Ansvarig myndighet i fråga om insatser till stöd och skydd för barn och ungdomar är de kommunala socialnämnderna och dess förvaltande organ socialtjänsten. Samtidigt som det finns ett tydligt reglerat ansvar att skydda barn från brott och utsatthet i sina hemmiljöer regleras också, både i barnkonventionen och i nationell rätt, att vårdnadshavare är de som ansvarar för och bestämmer i frågor som rör barnet, att insatser till stöd och skydd för barn som absolut huvudregel ska ges i samförstånd med vårdnadshavare samt att barn inte ska separeras

från sina föräldrar om inte hänsyn till barnets bästa absolut kräver det.

Det svenska systemet för att stödja och skydda barn har generellt utmärkt sig för att vara familjestödjande till skillnad från många andra system, exempelvis systemen i USA och Storbritannien, vars system kan sägas vara barnskyddsorienterade. Familjestödsorienterade system kan något förenklat sägas fokusera på familjerelationer. Barns utsatthet betraktas huvudsakligen som ett utslag av dysfunktionella familjerelationer snarare än konsekvensen av degenererade föräldrabeenden. Centralt i ett sådant system blir därför att verka för förändring genom insatser i familjen och behovsprövningen kännetecknas ofta av att det är samförståndsriktat. I ett barnskyddsorienterat system ligger fokus istället på att skydda barn från föräldrars förkastliga beteende. (Wiklund, 2006; Gilbert, 1997). Numera kan hävdas att det svenska systemet, efter senare års lagändringar, är en blandning av de två systemen eftersom det även innefattar barnskyddsorienterade komponenter.

Oavsett system och fokus kan ett trepartsförhållande sägas föreligga mellan barn, vårdnadshavare och samhällets ansvariga myndighet genom att regleringen anger rätt för barn till skydd, rätt för föräldrar att bestämma i frågor som rör barnet och ett yttersta barnskyddsansvar för socialtjänsten. I detta trepartsförhållande kan intressekonflikter uppkomma, särskilt om vårdnadshavare

och socialtjänst inte är överens om vilka behov barnet har och/eller hur dessa bör åtgärdas. I sitt ansvar att skydda barn från oförsvarliga livsförhållanden ska socialtjänsten, å ena sidan axla ett barnskyddsansvar med utgångspunkt i barnkonventionen och nationell regleringen, men å andra sidan också ta hänsyn till föräldrarnas rätt som vårdnadshavare enligt Föräldrabalken och rätten till privat- och familjeliv enligt artikel 8 i Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och friheterna (Europakonventionen), dvs. rätt till skydd från orättfärdiga myndighetsingripanden. Som framgår kan konstateras att socialtjänstens uppdrag innefattar potentiella intressekonflikter och en rad svåra avvägningar.

Barnskyddsområdets aktörer - rättigheter, rättsliga ställning och ansvar

Som nämnts tidigare kan ett trepartsförhållande sägas föreligga mellan barn, vårdnadshavare och socialtjänst. Vårdnadshavare har enligt Föräldrabalken ett primärt ansvar för sina barn och en därmed sammankopplad bestämmanderätt i frågor som rör barnet. I enlighet med Europakonventionens artikel 8 och dess formulerade rätt till privat- och familjeliv har enskilda rätt till skydd från orättfärdiga ingripanden i dess privata sfär, bl.a. en rätt att bestämma över sitt liv och sina barn utan inblandning av myndigheter. Denna rätt får bara inskrän-

kas om det finns stöd i lag och om det är nödvändigt i ett demokratiskt samhälle för att exempelvis skydda andra fri- och rättigheter. Socialtjänsten har det yttersta ansvaret för barns livsförhållanden och ska ingripa till skydd för barn när vårdnadshavaren omsorgsförmåga brister och det finns en påtaglig risk för barnets hälsa och utveckling. Detta anges i LVU 1-2 §§ och innebär ett sådant lagstöd som krävs i enlighet med Europakonventionens artikel 8. Sådana ingripanden, som således kan vara lagenliga, ska dock alltid vägas mot det intrång i den privata sfären som myndighetens agerande innebär.

Barn. När det gäller barns rätt och rättsliga ställning kan konstateras att vare sig barnkonventionen, Europakonventionen eller nationell rätt stadgar någon utkrävbar rättighet för barn att få skydd från utsatthet i sina hem. Det som avses med barns rätt i exempelvis Föräldrabalken, ska ses som en målsättning, inte en juridiskt bindande rättighet för barn. Barnkonventionen men även den svenska grundlagen (Regeringsformen (1974:152) 1 kap. 2 §) ställer dock krav på att nationella myndigheter ska ge effektivt och adekvat skydd för barn mot brott och utsatthet i sina hemmiljöer. Detta kan ses som en rättslig utgångspunkt mot vilken den svenska lagstiftningen måste svara. I denna reglering är principerna om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals grundläggande. Den närmare innebörden och bety-

delsen av dessa principer är dock i stor utsträckning osäker, vilket gör det oklart vilken konkret konsekvens dessa ska få i tillämpningen på barnskyddsområdet. Klart är dock att principerna inte förändrar barns rätt till stöd och skydd. Barn kan inte kräva att beslut ska fattas i enlighet med deras bästa och kan heller inte kräva att få bli hörda och delaktiga. Bestämmelserna kan istället ses som en kompensation för barns bristande rättsliga handlingsförmåga genom att ange att socialtjänsten ska beakta, utreda och dokumentera barnets bästa och tillse att barn blir delaktiga och kommer till tals. I vad mån detta uppfylls blir dock i hög grad beroende på socialtjänstens rättsliga förutsättningar och hur de tillgängliga verktygen och befogenheterna tillämpas. Därutöver är också barns rättsliga handlingsförmåga och möjligheten att självständigt verka för att initiera stöd och skydd, liksom att klaga på socialtjänstens beslut begränsade. Detta gäller särskilt om socialtjänsten beslutar att inte utreda, erbjuda insatser eller ingripa med stöd av LVU. Barn har också, så länge socialtjänsten inte valt att ingripa med stöd av LVU 2 §, begränsade möjligheter att företrädas av oberoende företrädare.

Vårdnadshavare. Det är vårdnadshavaren som har bestämmanderätten i frågor som rör barnet och som också företräder barnet. Vårdnadshavaren anses känna barnet och dess behov bäst och därmed betraktas

därmed som mest lämpad att företräda barnet, vilket också innefattar att skydda barn från felaktiga myndighetsbedömningar. Vårdnadshavarens roll som företrädare för barnet kan dock vara ett problem i de fall då det finns indikationer på att barnet far illa i sin hemmiljö och att vårdnadshavaren och barnet därmed kan ha potentiellt motstående intressen. Föräldrarätten kan generellt beskrivas som starkt betonad i svensk rätt och Föräldrabalken bygger i denna anda på ett antagande om att föräldrar har barnets intressen för ögonen. Även om föräldrar i de allra flesta fall också är bäst lämpade att bedöma barns behov och att tillgodose dessa, kan föräldrarätten få negativ verkan för de barn som är allra mest utsatta.

Socialtjänsten. Socialtjänstens har ett målinriktat ansvar att verka för att barn och unga växer upp i trygga miljöer och i samarbete med hemmen ge barn goda levnadsförhållanden. Utöver detta målsättningsansvar finns ett ansvar att inleda utredning i enskilda fall när det finns oro för barn. Om utredning visar att det finns behov av insatser, eller annorlunda uttryckt, om det framkommer att barn lever under ”skälig levnadsnivå”, som anges vara gränsen i socialtjänstlagen 4 kap. 1 §, ska insatser erbjudas. Så länge omständigheterna inte innebär en ”påtaglig risk” för barnets hälsa och utveckling i enlighet med LVU kan och får dock inte socialtjänsten

ingripa mot en vårdnadshavares vilja. Detta utrymme mellan skälig levnadsnivå och påtaglig risk utgör en gråzon mellan frivillighet och tvång där socialtjänsten i samförstånd med vårdnadshavare ska utreda barns behov samt erbjuda stöd på frivillig väg. Rent faktiskt är det oftast i denna gråzon som socialtjänstens barnskyddsarbete utförs och en central fråga är vilka rättsliga verktyg och befogenheter socialtjänsten har till sitt förfogande för att identifiera och utreda vilka barn som behöver samhällets stöd och skydd.

Övergripande rättsliga principer och krav samt verktyg och befogenheter i socialtjänstens barnskyddsarbete

På ett övergripande plan styrs och påverkas socialtjänstens barnskyddsarbete av en rad principer och krav, bl.a. genom socialtjänstlagens grundläggande betonande av helhetssyn, frivillighet, självbestämmande och normalisering. Därutöver styrs socialtjänstens arbete, såsom all offentlig förvaltning, av allmänna och övergripande offentligrättsliga principer och bestämmelser. Myndigheter måste exempelvis generellt följa krav på partsinsyn, kommunikation och skyndsamt handläggning. Helt grundläggande för myndigheters handläggning är också den s.k. legalitetsprincipen som innebär att all myndighetsutövning ska utövas i enlighet med lagarna på ett icke godtyckligt sätt (Regeringsformen 1 kap. 1 §). Förutom kravet på legalitet ställs även krav på att myndigheter ska beakta allas likhet

inför lagen samt även iakttä saklighet och opartiskhet (Regeringsformen 1 kap. 9 §). Detta ställer krav på att lika fall ska behandlas lika, att myndigheter måste vara konsekventa i handläggning och att socialtjänsten ska agera objektivt.

Objektivitetskravet är nära sammankopplat med officialprincipen, dvs. myndighetens utredningsansvar. Saklighet och objektivitet förutsätter i stor utsträckning att myndigheten har ett fullgott beslutsunderlag. Socialtjänsten måste, precis som andra myndigheter, dock också ta hänsyn till den s.k. proportionalitetsprincipen. Denna princip innefattar ett betonat av skyddet för den personliga integriteten och ett krav på att myndighetsingripanden ska undvikas så långt som möjligt och alltid vara proportionerliga i förhållande till vad som kan uppnås med åtgärden. Dessa sistnämnda principer, dvs. officialprincipen och proportionalitetsprincipen, kan vara motstridiga genom att utredningsåtgärder, som i och för sig kan sägas krävas för att uppnå ett fullgott beslutsunderlag, samtidigt kan vara integritetskränkande. En balans ska eftersträvas mellan dessa värden.

Principerna och dess motstridigheter, exempelvis det som beskrivits ovan om official- och proportionalitetsprinciperna, men även förhållandet mellan, å ena sidan, frivillighet och självbestämmande och, å andra sidan, principerna om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals, påverkar hur de verktyg och befo-

genheter som socialtjänsten har till sitt förfogande tillämpas. Som beskrivits tidigare har de barninriktade principerna om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals i hög grad en osäker innebörd. Det anges inte, vare sig i lag, förarbeten eller i praxis, vilken konkret konsekvens dessa principer ska få i barnskyddsarbetet. Rättskällorna ger därmed generellt begränsad vägledning kring hur de olika styrande principerna ska balanseras och hur socialtjänsten ska använda de tillgängliga verktygen och befogenheterna. Även om detta ger uttryck för en ambivalens framkommer tydligt att de principer som kan sägas vara utformade som rättssäkerhetsgarantier, exempelvis proportionalitetsprincipen och de grundläggande kraven på frivillighet och självbestämmande, betonas mer än de barninriktade principerna och utredningsansvaret. Rättskällorna kan därmed sägas prioritera skydd för integritet framför kravet på fullgoda beslutsunderlag. Därutöver betonas samförstånd och samarbete med vårdnadshavare i hög grad, vilket innebär att de barninriktade principerna kan komma i skymundan.

Det kan konstateras att även om regleringen vid en första anblick medger socialtjänsten relativt stora möjligheter att utreda och ingripa inskränks således dessa befogenheter i hög grad av det starka betonet av proportionalitet och samförstånd. Socialtjänsten kan och ska visserligen inleda utredning när det framkommer oro för barn (socialtjänstlagen 11

kap. 1 §) och har i en sådan utredning både stora befogenheter att inhämta uppgifter även utan vårdnadshavarens samtycke (socialtjänstlagen 11 kap. 2 och 10 §§), polisanmäla brott mot barn (offentlighets- och sekreteslagen (2009:400) 10 kap. 21 §) samt även ingripa med stöd av LVU om förhållanden i barns liv innebär en påtaglig risk för barnet. Rättskällorna ger dock mycket begränsad vägledning i fråga om vilka åtgärder som myndigheten ska vidta i enskilda fall, både när det gäller att utreda barns behov av skydd och konkreta ingripanden för att skydda barn. Det kan konstateras att otviveligheten i rättskällorna och den därmed sammankopplade osäkerhet som kan uppstå kring vad som är möjligt att göra i en barnskyddsutredning kan leda till att vårdnadshavarens bestämmanderätt får stor påverkan på vilka åtgärder som föreslås.

Föräldrarnas perspektiv i utredningsfasen stärks av betonandet i socialtjänstlagen 11 kap. 2 § att försiktighet ska iakttas i en inledd utredning så att inte någon i onödan utsätts för skada och olägenhet liksom den starka betydelse som frivillighet, självbestämmande och samförstånd ges. Det bör dock betonas att frivilligheten i barnskyddsärenden i viss mån, på ett övergripande plan, kan sägas vara begränsad. Utredningen i sig är inte frivillig och det kan ses som en paradox att frivilligt låta sig utredas som förälder när det som ska utredas är möjliga brister i föräldraförmågan, eller till och med

indikationer på att denne gjort sig skyldig till brottsliga gärningar gentemot barnet. Till detta kommer socialtjänstens möjlighet att ingripa med tvång i enlighet med LVU. Förhållandet mellan den enskilde och socialtjänsten är ett maktförhållande som inte går att bortse från och föräldrar som berörs av barnskyddsutredningar kan uppleva allt annat än att samförståndslösningar eftersträvas.

Sammantaget kan dock vuxenperspektivet ur ett formellt och rättsligt perspektiv sägas få en övervikt i regleringen kring socialtjänstens barnskyddsutredningar, detta trots att syftet med att inleda en utredning i grunden måste anses vara att utreda barnets behov av insatser och att barns perspektiv därmed borde stå i centrum i lika hög grad. Även om den starka föräldrarätten kan sägas ha sin grund i ett betonande av den personliga integriteten och undvikande av orättfärdiga ageranden från myndigheters sida, finns en risk att en sådan ordning gör att barns rätt till skydd inte kan realiseras, oavsett vilka verktyg den rättsliga regleringen medger för socialtjänsten att utreda och ingripa.

Granskning av barnskyddsutredningar

När det gäller socialtjänstens rättstillämpning i barnskyddsärenden har myndigheten som nämnts ovan kritiserats på en rad punkter. Att socialtjänsten brister i sitt arbete är därmed inte något nytt och syftet med att granska socialtjänstens

barnskyddsutredningar i avhandlingen var heller inte att leta ”fel” i socialtjänstens arbete utan snarare att undersöka hur myndigheten använder de tillgängliga verktygen och befogenheterna för att därmed nå större förståelse för rätten i sig. Aktstudien innefattar en granskning av 119 barnskyddsutredningar som inhämtats från det totala antalet utredningar gällande barn i två kommuner under en tolv månaders period i respektive kommun. De granskade fallen inkluderades utifrån att dessa inledda utredningar innefattar misstankar om brott mot barn med en närstående som misstänkt och därmed en typ av kvalificerad oro för barn.

När det gäller vad dessa ärenden leder till för åtgärder visar det sig att endast 40 % av de misstankar om brott mot barn som framkommer i utredningarna blir polisanmälda och i många fall av någon annan än socialtjänsten. I drygt hälften av fallen avslutades utredning utan beslut om insats men i många fall pågick någon typ av insats redan under utredningens gång. Omedelbara omhändertaganden aktualiserades i fem fall (4,2 % av de 119 fallen), varav socialtjänsten ansökte om fortsatt vård med stöd av LVU i tre fall (2,5 % av de 119 fallen).

I granskningen av de insamlade barnskyddsutredningarna framkommer därutöver att dessa, trots att det rent faktiskt är utredning som är syftet med inledandet, inte kan betecknas som särskilt utredande till sin

karaktär. Samförstånd med och motivation av föräldrar verkar vara det som prioriteras. Den vanligaste utredningsåtgärden är att samtala med föräldrar och när utredande socialsekreterare träffar och pratar med barn sker detta så gott som alltid tillsammans med föräldrar, trots att det som utreds är missförhållanden i hemmen och brottsliga gärningar begångna av någon närstående. Syftet med att prata med barn tycks därmed inte vara att erhålla barnets opåverkade berättelse. I de fall barn berättat om utsatthet framstår det heller inte som att det barnet berättar beaktas i särskilt högt grad.

Barnskyddsutredningarna kan, undantaget de få fall som leder till en ansökan om vård med stöd av LVU, generellt sägas sakna fokus på barns utsatthet och de granskade utredningarna kan inte sägas leva upp till officialprincipens krav på fullgoda beslutsunderlag. Att barnskyddsutredningarna inte är utredande till sin karaktär kan ha sin grund i att det sker en sammanblandning av socialtjänstens utredande och behandlande verksamhet och att utredningar, istället för att betraktas som beslutsunderlag, ses som en insats i sig.

Socialsekreterares syn på reglering och förutsättningar

Intervjustudiens syftade till att fördjupa kunskapen om hur den rättsliga regleringen uppfattas och förstås av socialtjänstens tjänstemän och även ge en bild av de utmaningar som myndighetens ställs inför i barn-

skyddsarbetet. Intervjustudien innefattar individuella djupintervjuer med 15 socialsekreterare som alla arbetar med barnutredningar inom socialtjänsten men i olika kommuner och med olika lång erfarenhet.

Det som framkommer i intervjustudien bekräftar i mångt och mycket det som framgått av aktstudien angående fokus på föräldrar snarare än barn och vuxnas motivation snarare än utredning av barns utsatthet. Intervjuerna gav därutöver ytterligare förståelse för barnskyddsarbetets komplexitet. Det framkom tydligt att socialsekreterarna uppfattar det som ett dilemma att arbeta med fall som befinner sig i gråzonen mellan frivillighet och tvång, eller annorlunda uttryckt, fall där omständigheterna inte är tillräckligt dåliga för att kunna tvångsingripa men inte tillräckligt bra utifrån barns rätt.

Socialsekreterarna beskriver också att de uppfattar kraven för att kunna omhänderta ett barn som mycket högt ställda och att socialtjänsten därför måste arbeta med motivation av föräldrar för att kunna nå nödvändig förändring för barn. Att polisanmäla beskrivs i grunden som självklart men det framförs kritik mot polisen för att övervägande del av de fall som polisanmäls läggs ned, vilket i sig kan leda till samarbetssvårigheter med föräldrar som kan uppleva sig "rentvåda".

Informanterna ger uttryck för att barnskyddsarbetet innefattar många svåra bedömningsfrågor och att det ofta är deras egen magkänsla som

avgör. De beskriver att det finns ett stort utrymme för godtycke och subjektivitet och ger uttryck för att det saknas rättslig vägledning för hur arbetet ska genomföras, bl.a. i fråga om när ingripanden med stöd av LVU bör ske. Socialsekreterarna efterlyser även mer kunskap kring barns utveckling, utsatthet och behov och även ökad kompetens i fråga om samtal med barn. Rädsla för att göra fel verkar influera arbetet i hög grad, vilket tycks leda till att "göra så lite som möjligt" och att "principen om minsta möjliga skada" blir styrande i socialtjänstens barnskyddsutredningar.

Diskrepans mellan reglering och tillämpning

När studiens olika delar och granskningen av de olika materialen - rättskällor, akter och intervjuer - analyseras sammantaget framkommer diskrepans mellan reglering och tillämpning på flera punkter. Det gäller även mellan det som framkommer i akt- och intervjustudien, dvs. mellan, å ena sidan, den faktiska ärendehantering och, å andra sidan, socialsekreterarnas ambitioner och syn på den rättsliga regleringen. Regleringen, dvs. vad som anges i rättskällorna, är uttryck för gällande rätt men det som framkommer i akter och intervjuer, dvs. rättstillämpningen, kan sägas vara ett resultat av gällande rätt, eller annorlunda uttrycket en effekt av regleringen. Med tanke på legalitetsprincipen, som beskrivits kortfattat ovan, är

det av särskilt intresse att se hur socialtjänstens utredningar och socialsekreterarnas syn på arbetet och dess förutsättningar förhåller sig till lagen, dvs. om och hur handläggning utövas i enlighet med lagarna på ett icke godtyckligt sätt.

I den sammanlagda analysen framkommer till att börja med diskrepans i fråga barnskyddsarbetets syfte. Den rättsliga regleringen anger att utredning ska inledas om något framkommer som tyder på att socialtjänsten behöver ingripa till stöd eller skydd för barn. I granskningen av tillämpningen framkom dock att socialsekreterare tycks tolka uppdraget på ett annat sätt där motivation och samförstånd snarare än utredning kommer i förgrunden.

Diskrepans framkommer också mellan reglering och tillämpning i fråga om polisanmälan av misstankar om brott mot barn där regleringen är relativt tydlig med att brott mot barn bör polisanmälas. Socialsekreterarna tycks också ha en ”hög ambition”, att brott mot barn ska tas på allvar och att sådana ska polisanmälas samtidigt som det beskrivs vara en svår bedömning att göra. I de studerade akterna visar det sig att mer än hälften av de fall som granskats och som bedömdes innefatta misstankar om brott mot barn inte hade polisanmälts.

Även i fråga om socialtjänstens ingripanden med stöd av LVU tycks diskrepans föreligga mellan reglering och tillämpning. I både akt- och intervjustudien framkommer det att regleringen tillämpas och tolkas

som att ingripanden bara kan ske när skada kan påvisas och frivilliga insatser visat sig vara otillräckliga. Regleringen anger dock att skada inte behöver ha inträffat, utan att det är risken för framtida skada som ska stå i fokus. Inte heller anger regleringen att det ska visas att tidigare frivilliga insatser har misslyckats.

Slutligen framkommer också diskrepans i fråga om det rättsliga barnperspektivet i teori och praktik. Enligt de införda principerna om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals ska socialtjänsten utreda, beakta och dokumentera bedömningar om barnets bästa samt verka för att barn blir delaktiga genom att de får berätta och uppge sin vilja samt även få relevant information. Även om de flesta barn som utreds träffar och pratar med socialtjänstens företrädare lyser barnets perspektiv i stor utsträckning med sin frånvaro i utredningarna. Socialsekreterarna i intervjustudien beskriver en stor osäkerhet kring innebörden av principerna men även en viss frustration kring svårigheterna att föra fram barns röst, att bedöma barns bästa och generellt att de saknar formell kompetens att samtala med barn.

Rättsliga dilemman som förklaring till diskrepans och tillämpningsproblematik

Mot bakgrund av resultaten av akt- och intervjustudien och den diskrepans som finns mellan reglering och tillämpning finns det mycket som tyder på att bristerna i socialtjänstens

barnskyddsarbete beror på faktorer i den rättsliga regleringen. Sådana rättsliga faktorer som ytterst kan innebära en risk för att barns rätt till skydd inte realiserats kan indelas i tre olika förklaringsområden: 1) faktorer inom ett övergripande rättsligt principiellt område, 2) aspekter kopplade till rättens konstruktion och bristande rättslig vägledning samt 3) förklaringar av kontextuellt slag.

Förklaring 1: Övergripande rättsliga principer som förklaring

När det gäller det övergripande principiella området uppmärksammas att det finns ett rättsligt föräldrafokus som kan förklara att tillämpningen i så hög grad prioriterar att arbeta i samförstånd med vårdnadshavaren och att åtgärder som kan vara kränkande ur ett föräldraperspektiv undviks. Det föreligger en övergripande motstridighet och konflikt mellan rätten till privat- och familjeliv och barnets rätt till skydd, vilket indikerar att dessa rättigheter skulle ha samma rättsliga tyngd. Vid en närmare granskning framträder dock att föräldrarätten ges tyngre rättslig vikt, både på en övergripande nivå i internationella konventioner och i den nationella rätten. Föräldrarätten skyddas genom rätten till privat- och familjeliv vilket är en, vad som brukar kallas, negativ rättighet utan krav på agerande av myndigheter medans barns rätt till skydd är en positiv rättighet som fordrar aktivt ingripande från myndigheter. Detta i kombination med att Euro-

padomstolens praxis främst speglar ett föräldraperspektiv innebär att det finns en osäkerhet om vad rätten till privat- och familjeliv innebär utifrån ett barnperspektiv. Även i den nationella rätten har föräldrarätten stor rättslig tyngd medan barns rättigheter har formulerats som mål. Den rättsliga fokuseringen på föräldrarätten, betonandet av proportionalitet, samförstånd och frivillighet i barnskyddsutredningar innebär - i kombination med de barninriktade principernas osäkra ställning - en risk för att socialtjänsten fokuserar på samarbete med vårdnadshavare snarare än att prioritera utredningsåtgärder som kan klarlägga barns behov.

Förklaring 2: Rättens konstruktion och avsaknad av rättslig vägledning som förklaring

I fråga om aspekter kopplade till rättens konstruktion framkommer att regleringens mål- och raminriktade karaktär innebär vissa särskilda utmaningar. Så som framgått av akt- och intervjustudien tycks tillämpningen vara relativt förutsägbar i den meningen att utredningarna som granskats samstämmigt tycks fokusera på motivation av föräldrar och att ingripanden med stöd av LVU i princip bara sker i fall där skada redan kan sägas ha skett och frivilliga insatser misslyckats om och om igen. Även om tillämpningen därmed kan sägas vara förutsägbar, vilket ofta anges vara en viktig och grundläggande rättssäkerhetsaspekt,

framstår det dock samtidigt som att handläggningen grundas på osakliga bedömningar och att socialsekreterarna inte utnyttjar utrymmet för att göra bedömningar i det enskilda fallet. Detta är ett hot mot de övergripande kraven på saklighet, opartiskhet och objektivitet, vilket också är grundläggande för rättssäker handläggning. Det kan därmed beskrivas som att socialtjänstens barnskyddsutredningar är rättssäkra i formellt hänseende utifrån förutsägbarhet men samtidigt rättsosäkra ur materiellt (innehållsmässigt) hänseende genom att godtycklighet och osaklighet begränsar den etiska godtagbarheten. Lagens konstruktion, barnskyddsfrågans komplexitet liksom det faktum att rådande kunskapsläge vad gäller risk- och skyddsfaktorer i stor utsträckning är osäkert och obestämt, kan sammantaget leda till en tillämpning som är problematisk ur både ett rättssäkerhets- och legitimitetsperspektiv.

En bidragande faktor till att föräldraperspektivet ges slagsida i utredningar och att beslut inte tycks fattas på fullgoda beslutsunderlag är att det saknas tydlig vägledning för socialtjänsten i form av praxis och råd som skulle kunna komplettera den mål- och raminriktade lagen. Avsaknaden av rättslig vägledning beror i stor utsträckning på att rättskällorna har sina inneboende begränsningar.

När det gäller Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd är dessa ofta vagt formulerade och

ger därmed begränsad vägledning. Detta kan ha att göra med att Socialstyrelsens rättsliga befogenhet att utfärda sådana föreskrifter och råd i sig är otydlig och osäker. Enligt den s.k. formella lagkraftens princip får generellt heller inte föreskrifter och råd tillföra något nytt som ändrar en lags innehåll (Regeringsformen 8 kap. 8 §). Detta är särskilt knepigt när lagen såsom socialtjänstlagen är mål- och raminriktad. När det gäller JO:s vägledande funktion begränsas denna dels av att JO i huvudsak är inriktad på tillämpningen av formella handläggningsregler, dels av att de klagomål som inkommer ofta har ett föräldraperspektiv. Detta medför att socialtjänstens bedömningar om att inte ingripa sällan granskas av JO.

I fråga om domstolspraxis som rättskälla kan konstateras att det ligger en begränsning i att domstol bara prövar LVU-ärenden, dvs. bara fall när socialtjänsten har ansett att tvångsingripanden ska ske, men däremot inte fall där sådana ingripanden inte skett och heller inte frågor som rör själva utredningen i barnskyddsärenden. Därutöver är domstolsavgöranden i LVU-fall ofta inriktade på omständigheterna i det enskilda fallet och domstolen gör sällan principiella uttalanden som annars skulle kunna fungera som vägledning i barnskyddsarbetet i stort. De avgöranden som högsta instans har prövat har i viss mån också skärpt tillämpningsområdet i förhållande till lagens formulering och uttalanden i förarbeten. I kom-

ination med det faktum att högsta instans något oftare avslår än bifaller socialtjänsten ansökan om vård med stöd av LVU 2 §, gör det att domstolsavgörandens roll som vägledning för tillämparen i stor utsträckning begränsar sig till riktlinjer för att inte ingripa.

Förklaring 3: Kontext, system och organisation

Utöver de rättsliga dilemman som framförts ovan finns även vissa kontextuella förklaringar till tillämpningsproblematiken. Det finns mycket som tyder på att socialtjänstens breda och möjligen oförenliga uppdrag samt den starka betoningen på frivillighet och samförstånd i socialtjänstens verksamhet kan påverka tillämpningen på barnskyddsområdet på ett sätt som inverkar negativt på möjligheterna att realisera barns rätt till stöd och skydd. Som grundfundament för socialtjänstens verksamhet står, som beskrivits tidigare, principer om frivillighet och stödjande insatser på den enskildes villkor. Tanken är alltså att socialtjänsten ska vara en tjänst eller service för enskilda. Beträffande familjer och barn har det svenska systemet, som beskrivits inledningsvis, utmärkt sig för att vara familjestödjande. Detta skiljer sig väsentligt från den grund som barnskyddsansvaret bygger på, där en anmälan om oro för barn från någon annan aktör utgör det vanligaste skälet för att inleda utredning. I sådana fall inleds utredning oavsett

den enskildes inställning och en rad utredningsåtgärder är möjliga även mot den enskildes vilja. Därutöver besitter socialtjänsten tvångsverktyget genom att kunna ingripa med stöd av LVU.

Som har framkommit ovan finns det dock en diskrepans mellan denna rättsliga barnskyddssystematik och det uppdrag som socialtjänsten tycks genomföra. Det som på det rättsliga språket kallas utredning framstår mer som motivations- och/eller bevakningsintervention i den praktiska tillämpningen. Detta kan ha att göra med socialtjänstlagens nu 30-åriga traditionen och den därmed sammankopplade organisationsindelningen av socialtjänsten, där det barnskyddsorienterade systemet möjligen inte passar in. Att stödja och hjälpa snarare än att utreda kan alltså ha påverkats av en gammal tradition. Här föreligger möjligen en krock mellan, å ena sidan, den rättsligt fastlagda ambitionen om ett barnskydd som bygger på att familjer måste utredas på ett adekvat sätt för att kunna identifiera utsatta barn och deras behov och, å andra sidan, socialtjänstens tradition, som kan sägas utgå från ett samförståndsparadigm. Att utredningar, såsom visats i avhandlingens empiriska undersökningar, snarare betraktas som en insats i sig än som ett beslutsunderlag är utifrån ett rättsligt perspektiv en brist. En annan sak är att det är helt i enlighet med socialtjänstlagen att myndigheten i sina behandlande insatser har som grunduppdrag att

stödja föräldrar som inte klarar sitt ansvar och i detta avseende bör arbeta med fokus på föräldrars förmågor och inte barnets utsatthet.

Även om det formellt finns rätts-

Utifrån de problem och dilemman som jag uppmärksammat föreslår jag att barnkonventionen ska inkorporeras i svensk rätt

liga möjligheter och verktyg för att utreda barns situation kan socialtjänstens tradition och den starka betoningen på frivillighet leda till att fokus hamnar på att inte kränka vårdnadshavarens integritet och inte i onödan utsätta denne för olägenhet. Det bör dock betonas att vårdnadshavare som möter socialtjänsten i barnskyddsärenden ändå kan uppleva sig och kränkta. Att så kan vara fallet påverkas möjligen av den otydlighet som föreligger i gråzonen mellan frivillighet och tvång, vilket i sig anknyter till den rättsliga tillämpningens legitimitet på ett övergripande plan. Osäkerhet för den enskilde som berörs om vad som gäller och vad socialtjänstens utredningar kan utmynna i underminerar legitimiteten. Möjligen kan legitimiteten öka om det, både i den rättsliga regle-

ringen och i socialtjänstens konkreta möte med enskilda, blir tydligt vad som är myndighetens uppdrag när det gäller barn som riskerar att fara illa och vad som därmed bör vara fokus i de utredningar som socialtjänsten inleder.

Sammanfattning - rättsliga dilemman och bristande efterlevnad av barnkonventionens krav

Sammantaget kan de rättsliga förutsättningarna för att realisera barnkonventionens krav på ett samhällsligt barnskydd sägas vara omgärdade av otydlighet och ambivalens. Regleringen är i hög utsträckning vag och mångtydig och kan genom bristande precision vara problematisk ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Därutöver visar det sig att socialtjänsten handläggning, bedömningar och beslut i väldigt liten utsträckning kan överprövas och överklagas av den enskilde, vilket är särskilt tydligt när det gäller myndighetens bedömning och beslut att inte ingripa även om detta kan ligga i skyddsbehövande barns intresse att få prövat. Utifrån den granskning jag har gjort, både av den rättsliga regleringen och av tillämpningen, finns det mycket som talar för att Sverige inte kan sägas leva upp till barnkonventionens krav i barnskyddshänseende. Möjligen finns det inte något ofelbart system och förmodligen kan inte något land vid närmare granskning sägas leva upp till barnkonventionens krav på effektivt barnskydd. Att skydda alla barn från brott och utsatthet

är kanske heller inte ett realistiskt mål, särskilt med tanke på att barnskyddsfrågan är mycket komplex ur både ett rättsligt och beteendevetenskapligt perspektiv.

Förslag till reell förstärkning av barns rätt till skydd och rättssäker tillämpning

Även om skydd för alla barn i alla situationer möjligen inte kan sägas vara ett realistiskt mål och att det generellt måste beaktas att juridiken endast är en liten del i barnskyddsfrågans komplexitet föreslås i avhandlingen rättsliga ändringar och förtydliganden. Det övergripande syfte med dessa förslag är att förstärka barns rätt till adekvata insatser och därutöver också att åstadkomma en ökad legitimitet och rättssäkerhet för både barn och vårdnadshavare. Detta, att föreslå lagändringar och rättsliga förtydliganden, är något som rättsvetenskapliga avhandlingar utöver en övergripande diskussion av resultat traditionellt avslutas med. Därmed kan rättsvetenskapen många gånger ligga till grund för och inspirera till politiska diskussioner i olika frågor, vilket i sin tur kan utmynna i utredningar, propositioner och även beslut av Riksdagen i fråga om ny lagstiftning. Det kan därmed sägas finnas ett nära förhållande mellan juridik/rättsvetenskap och politik, vilket inte på samma sätt är fallet inom andra vetenskapsfält.

Utifrån min granskning och de problem och dilemman som jag uppmärksammat föreslår jag för

det första att barnkonventionen ska inkorporeras i svensk rätt. En följd av detta är att konventionen, till skillnad från vad som nu gäller sedan ratificeringen 1990, skulle gälla direkt som svensk lag och inte "bara" medföra en folkrättslig förpliktelse för Riksdag och regering att anpassa svensk rätt till konventionen. Den viktigaste effekten av en inkorporering skulle troligen vara att konventionen därmed skulle kunna åberopas i domstolar och myndigheter på ett annat sätt än vad som är fallet idag. Detta skulle, i kombination med andra förändringar i fråga om möjligheter att överpröva och överklaga, kunna leda till ökad praxis och därmed ytterligare behövlig vägledning för socialtjänsten. Utöver den rättsliga innebörden kan en inkorporering av barnkonventionen även sända signaler om att barns rätt tas på allvar, vilket kan ha betydelse utifrån synen på barn men även gällande synen på vad vårdnadshavares och samhällets ansvar innefattar.

Jag föreslår också att de barninriktade principerna om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals skulle få en tydliggjord betydelse i fråga om krav på fullgoda beslutsunderlag i barnskyddsutredningarna. På samma sätt som barnets bästa kan sägas innebära ett ökat krav på utredningar som ska ligga till grund för domstolens beslut om beredande av vård med stöd av LVU, bör det tydliggöras att principen även ställer krav på hur socialtjänsten utreder barns behov av stöd och skydd. För

att kunna avsluta en utredning, oavsett bedömning av huruvida det behövs insatser eller ej, bör det krävas ett fullgott beslutsunderlag i förhållande till den oro som gjort att utredning inletts. Det bör således ställas lika stora krav på utredningens fullgodhet för att inte ingripa som för att göra det. När det sedan gäller de insatser som socialtjänsten ger efter utredning kan det inte vara ett tillräckligt kvalitetsmått att sådana insatser ges på frivillig väg, dvs. insatser som föräldrar godkänt. Krav bör ställas på att sådana insatser grundas på fullgoda beslutsunderlag för att därmed vara innehållsmässigt riktiga och adekvata.

Därutöver föreslås i avhandlingen att regleringen ska utformas utifrån en tydligare uppdelning mellan frivillighet och tvång, vilket skulle kunna uppnås genom en form av ”mellantvång” under det att utredning pågår. Regleringen skulle tydligt visa att en utredning som inleds och genomförs i enlighet med socialtjänstlagen är ett intrång i den personliga integriteten som den enskilde inte kan motsätta sig. Därigenom skulle utredningar som gäller barns behov av stöd och skydd inte på samma sätt som nu bedrivs med eftersträvande av samförstånd med vårdnadshavare, utan snarare med fokus på att nå innehållsmässigt riktiga beslut.

En sådan förändring skulle lämpligen kombineras med högre grad av rättslig kontroll/insyn genom att barn och föräldrar får tillgång till kvalificerat juridiskt biträde under

utredningsfasen. Sådana företrädare skulle också ha tydligare mandat att ta initiativ och begära utredningsåtgärder för att öka förutsättningarna för en allsidig utredning. Därutöver skulle förordnanden av juridiska biträden för både barn och vårdnadshavare under utredningsfasen kunna bidra till en konstruktiv dialog och lösningar på ett rättssäkert sätt. Detta skulle vara särskilt viktigt i sådana fall där konflikt uppstått med låsta positioner som följd, något som kan innebära att barnets intressen och behov försvinner och vare sig utreds eller tillgodoses, men också att vårdnadshavarens intresse och rätt kränks genom att principerna om frivillighet och delaktighet inte kan efterlevas. I ett sådant mellantvång skulle beslut och bedömningar under utredningen också omgärdas av högre grad av möjlighet att överpröva och/eller överklaga bedömningar och beslut till domstol eller i någon form av professionell överprövning. Sammankopplat med denna fråga om utökad möjlighet till överprövning och överklagande är kompetensen i domstolarna som idag prövar LVU-mål. Jag föreslår att frågan om särskilda barnskyddsdomstolar bör lyftas och utredas närmare.

De förslag på förändringar som jag ger kräver en övergripande översyn av det rättsliga landskapet och regleringen på barnskyddsområdet som helhet. Det bör även fortsättningsvis ställas höga krav för att barn ska kunna omhändertaras och

denna process ska vara omgärdad med rättssäkerhetsgarantier genom domstolsprövning, kontroll och tillsyn. I barnskyddarbetet måste också alltid beaktas att enskilda har rätt till skydd för den personliga integriteten och en balans måste eftersträvas. Det finns som sagts tidigare möjligen inte ett optimalt barnskyddssystem men det minsta som kan begäras, ur både ett barn- och föräldraperspektiv, är att beslut som myndigheter fattar grundar sig på fullgoda beslutsunderlag. I annat fall kan en så ingripande åtgärd som att inleda utredning oberoende av den enskildes inställning inte i sig anses legitim och proportionerlig.

Barnskyddssystemet bör också kompletteras med ett tydligt fristående stödjande system dit föräldrar och barn ska kunna vända sig för att få stöd och därmed förhindra

att svåra situationer där barn far illa uppstår. Barns rätt till en uppväxt utan våld och utsatthet bör därmed bedrivas på två, från varandra skilda, plan. Ett frivilligt, proaktivt och stödjande plan och ett utredande plan, där utgångspunkten inte på samma sätt som nu är samförstånd, utan där behövliga utredande åtgärder prioriteras utifrån det rättsliga behovet och kravet på fullgoda beslutsunderlag. Möjligen skulle detta även ske inom separata myndigheter för att ytterligare markera skillnaden mellan frivillighet och tvång.

Avslutningsvis vill jag betona att oavsett hur en framtida reglering på barnskyddsområdet formuleras måste en reglering, vars syfte är att erbjuda ett yttersta skydd för barn, sätta barnets intresse och behov i första rummet och föräldrarnas rätt bör därmed stå tillbaka.

Referenser

- SOU 2001:72 Barnmisshandel - Att förebygga och åtgärda
SOU 2009:68 Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU)
Göta hovrätt, mål 1740-06
Länsstyrelsens i Jönköpings län, dnr. 701-14285-06
JO beslut, dnr. 4433-2002
Cocozza, M. (2007). *The parenting of society - a study of child protection in Sweden - from report to support*. Linköping University Medical Dissertations.
Edvardsson, B. (2003). *Kritisk utredningsmetodik - begrepp, principer och felkällor*. uppl. 2. Liber: Stockholm.
Ewerlöf, G., Sverne T. & Singer, A. (2004). *Barnets bästa - om föräldrars och samhälls ansvar*. Uppl. 5. Norstedts juridik: Stockholm.
Gilbert, N. (1997). *Child Abuse - International perspectives and trend*. Oxford University Press: Oxford.
Leviner, P. (2011). *Rättsliga dilemman i socialtjänstens barnskyddsarbete*. Jure förlag: Stockholm.
Länsstyrelserna. (2008). *Socialtjänsten och barnen - länsstyrelsernas granskning av den sociala barn- och ungdomsvården 2002-2007*. Stockholm.
Modéer, K-Å. (2009). *Juristernas nära förflutna - rättskulturer i förändring*. Santréus: Stockholm.
Sandin, B. & Halldén, G. (2003). *Barnets bästa - en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Symposion: Stockholm.
Sjöblom, Y. (2002). *På väg ut - när ungdomar rymmer och kastas ut hemifrån - ur socialtjänstens perspektiv*. Stockholms universitet: Stockholm.
Socialstyrelsen. (2000). *Barnavårdsutredningar i sex kommuner - en vinjettstudie*. Stockholm.
Socialstyrelsen. (2005). *Social tillsyn - resultat av länsstyrelsernas tillsyn*. Stockholm.
Sundell, K., Egelund, T., André Löffholm, C. & Kaunitz, C. (2008). *Barnavårdsutredningar - en kunskapsöversikt*, uppl. 2, Gothia: Stockholm.
Vahlne Westerhäll, L. (red.) (2007). *Legitimitetsfrågor inom socialrätten*. Norstedts juridik: Stockholm.
Wiklund, S. (2006). *Den kommunala barnavården ? om anmälningar, organisation och utfall*, Institutionen för socialt arbete . Socialhögskolan Stockholms universitet: Stockholm.
Östberg, F. (2010). *Bedömningar och beslut - från anmälan till insats i den sociala barnavården*. Rapport i socialt arbete nr. 134-2010.

Gestaltning av barns röster i socialtjänstens skriftliga utredningsbedömningar

Då Sverige ratificerat FN:s konvention om barnets rättigheter har barns position i socialtjänstens arbete blivit tydligare (Sundell m.fl., 2008; jmf Leviner i detta nummer av *Locus*). Konventionen förordar, bland annat, att barns bästa alltid ska komma i främsta rummet i alla aktiviteter som rör dem oavsett vem eller vilken institution i samhället som genomför dessa (Art 3:1). Den uttrycker också specifikt barns rätt att fritt uttrycka sina egna åsikter i frågor som rör dem och att barns åsikter ska tillmätas betydelse, utifrån deras ålder och mognad (Art 12:1). Det kan förstås som att det finns två olika definitioner av barnperspektiv som är vägledande för socialtjänstens arbete. Det handlar om att socialsekreterare alltid

ska se till att de utgår från barnets bästa, vilket innebär ett barnperspektiv som utgår från de vuxnas perspektiv på vad som är bäst för barnet (Art 3:1). Det innebär också att barn måste få göra sina röster hörda i frågor som gäller dem och att deras åsikt ska ges betydelse, det vill säga att barns eget perspektiv på sin situation ska synliggöras och tas hänsyn till (Art 12:1). Dock finns det inte en självklar tolkning av hur ett barnperspektiv ska inkluderas i socialtjänstens arbete. Det är exempelvis den enskilde socialsekreteraren som utifrån en bedömning av ålder och mognad ska bestämma vilka barns åsikter som bör få inflytande och vilka som inte bör få det (3 kap § 5 Socialtjänstlagen; 12:1 barnkonventionen). Socialsekreterare ska också

se till att barn inte tillskrivs för stort ansvar i socialtjänstens beslutsfattande (SOU, 1997).

Hur socialsekreterare hanterar balansen mellan dessa olika sätt att förstå barnperspektiv i relation till andra rekommendationer, lagar och konventioner påverkar därmed hur barns situation blir belyst, hur enskilda barn inkluderas och hur deras situation konstrueras i socialtjänstens skrivna utredningar.

I det här kapitlet belyser jag hur socialsekreterare gestaltar barns röster om sin ohälsa genom att studera socialtjänstens skriftliga utredningsbedömningar. I en studie av utredningstexter är det inte möjligt att diskutera om socialsekreterare gestaltar barns röster korrekt eller om beskrivningarna av barns ohälsa är riktiga. Mitt fokus är istället på hur språket används och framförallt på hur barns röster konstrueras som en del bland andras i framställningen av barns ohälsa. I diskussionen reflekterar jag även kort över hur dessa konstruktioner kan förstås utifrån den kontext där de skapats, vilka konsekvenser detta kan få för beskrivningen av barns ohälsa och de beslut som socialsekreterare fattar.

Socialtjänstens utredningar

Det som skrivs i socialtjänstens utredning ska belysa det enskilda barnets situation men kan samtidigt inte ge en heltäckande bild av barnets villkor. Utredningen ska inte heller göras mer omfattande än nödvändigt och det som står där måste kunna

förstås utifrån att det är socialsekreterarens sammanfattning av barnets nuvarande och tidigare situation. I utredningsanalysen ska utredningens frågeställningar besvaras för att klargöra hur socialsekreteraren kommit fram till en bedömning av barnets behov (Socialstyrelsen, 2006). Då beskrivningen av barnets livssituation samtidigt ligger till grund för de

Elin Hultman är doktorand på Avdelningen för handikappvetenskap vid Linköpings universitet. Hon har tidigare en magisterexamen i Samhälls- och kulturanalys. Innan Elin blev doktorand arbetade hon som socialsekreterare under drygt 4 år. Hennes kommande avhandling handlar om hur socialtjänsten gestaltar barns ohälsa i barnvårdsutredningar.
E-post: elin.hultman@liu.se

beslut som fattas blir gestaltningen av barnets egen röst betydelsefull för hur barnets livssituation kan förstås.

Barns perspektiv i socialtjänstens utredningar

Barns delaktighet i socialtjänstens utredningsarbete kan handla om flera saker. Dels om vilka möjligheter de ges till att framföra sina synpunkter och få kommentera andras synpunkter (Socialstyrelsen, 2006). Det kan också handla om hur socialsekreterare tar hänsyn till barns åsikter (Art 12:1). Barn kan dock enligt lag inte kräva att bli hörda och delaktiga (jmf Leviner i detta nummeer av *Locus*). Detta innebär också att barn inte heller kan kräva att få sin röst åskådliggjord i socialtjänstens skrivna utredningsmaterial.

Tidigare forskning visar att barn sällan inkluderas i beslutsfattande processer i socialtjänstens arbete (Strandbu, 2004) men även när de sägs bli inkluderade har det ifrågasatts vad det innebär i praktiken då barn, exempelvis, sällan är delaktiga vid möten där beslut fattas (Thomas, 2002). Det har också framkommit att utredningar om barns utsatthet inte inkluderar det aktuella barnets perspektiv på ett tillfredställande sätt i och med att barn själva sällan intervjuas om sina upplevelser (Cederborg & Karlsson, 2001). Barns perspektiv syns oftast inte heller i de skrivna utredningarna (Mattson, 2002). I vissa fall bedöms barns utsatthet i stället utifrån föräldrarnas konstruktion av barnet (Egelund, 1997). Senare stu-

dier har dock visat, att det över tid, har blivit mer vanligt för socialsekreterare att ha en kontakt med aktuellt barn under utredningen (Sundell m.fl., 2008). Trots det är det fortfarande bara ungefär 50 % av barnen i 0-12 års ålder som på något sätt är involverade i utredningar som gäller dem själva (Kaldal, 2010). Det finns dock ingen entydig beskrivning av vad denna delaktighet består i (Cocozza, Gustafsson & Sydsjö, 2006; Sundell mfl., 2008). Det finns samtidigt också indikationer på att barns röster fortfarande får litet utrymme i socialtjänstutredningarnas skriftliga analys och bedömning. Istället bygger bedömningar av barns behov på beskrivningar av andra personers uppgifter om barns situation (Enell, 2009). I detta kapitel belyses detta ytterligare genom att fokusera på hur barns röster om sin ohälsa gestaltas i socialsekreterares bedömning av barns livssituation.

Material

De utredningar som ingår i detta kapitel är en del av ett större projekt som studerar hur socialtjänsten hanterar hälsoaspekter i sina skrivna utredningar då barns livssituation och eventuella utsatthet utreds. Utredningarna i den större studien har samlats in från en medelstor stad i Sverige och samtliga 272 utredningar har genomförts under ett och samma år. Utredningarna inkluderar barn mellan 0-18 år som utretts efter att anmälan inkommit till socialkontoret. För detta kapitel valdes de

utredningar där det uppgavs finnas en specifik oro för barnets fysiska och/eller psykologiska hälsa när utredningen inleddes, vilket innebar 60 utredningar. Det är totalt 59 barn som utretts då en flicka utredes två gånger under aktuell period, 29 flickor och 30 pojkar. Barnen var mellan 4-17 år (M=12.7 år) när utredningen genomfördes. Jag har här valt att studera den del av utredningen som socialsekreterarna benämner analys och bedömning, dvs där de sammanfattar information om barnet och argumenterar för de beslut de fattar.

Teoretisk utgångspunkt

Analysen av hur barns röster gestaltas är inspirerad av diskursanalytiska utgångspunkter. Den teoretiska utgångspunkten innebär ett intresse för hur beskrivningar görs och hur de etableras som gedigna och riktiga (Potter, 1996). Verkligheten skapas genom att individer och fenomen beskrivs samt kategoriseras vilket bidrar till att legitimeras och bevara sociala mönster. Då beskrivningar, kategoriseringar och bedömningar byggs upp genom interaktion med andra kan de också förstås utifrån att de fyller en funktion i den kontext där de skapas. Hur språket används när något beskrivs, representeras eller förklaras reflekterar därmed förståelse i ett specifikt sammanhang (se exempelvis Potter & Wetherell, 1995; Potter 1996; Potter, 2005).

Potter (1996) menar att det finns retoriska verktyg som kan användas

för att bygga upp en beskrivning. Om en beskrivning framstår som trovärdig eller inte beror på de ord som används och hur meningarna konstrueras. Det innebär att socialsekreterares konstruktioner av barns ohälsa och barns röster om ohälsa kan byggas upp som trovärdiga eller inte utifrån det språk de använder (Hall m.fl., 2006).

Utgångspunkten i min analys handlar därför om hur konstruktioner av barns röster kan förstås utifrån att det finns något som står på spel för socialsekreterare när de formulerar de skrivna utredningarna (Potter, 1996). Jag utgår ifrån att skrivna utredningar påverkas av hur socialsekreterare uppfattat sin funktion och den organisation de jobbar i. Dessutom påverkas deras beskrivningar av de administrativa ramar som finns inom socialtjänsten exempelvis lagtexter och statliga rekommendationer (Hall, 1997).

Socialsekreterares skriftliga gestaltning av barns röster

Nedan belyses socialsekreterarnas gestaltning av barns röster i de 60 utredningsbedömningarna genom några korta utdrag från sex av dessa. Utdragen är avpersonifierade vilket innebär att det inte förekommer några namn eller platsangivelser. De sex barnens namn är ersatta av bokstaven X.

Barns egna röster om sin ohälsa gestaltas endast i 10 av de 60 utredningsbedömningarna. Det innebär att barns röster får stå tillbaka till förmån för andra personers beskriv-

ningar så som föräldrar, skolpersonal eller i några fall experter från barn – och ungdomspsykiatriska kliniker.

Frånvaro av barns röster

Ett exempel på hur frånvaron av barns röster om sin egen ohälsa kan se ut illustreras genom utredningsbedömningen av en 15-årig flicka som varit inlagd på en psykiatrisk klinik på grund av sina psykiska problem.

Utifrån anmälan från (psykiatrisk avdelning) var socialkontorets förslag till insats en placering på (behandlingshem). Behovet av plats på (behandlingshemmet) baserades på (den psykiatriska avdelningens) bedömning att X inte kunde återvända hem. Då den psykiatriska avdelningen i nuläget bedömer att X kan bo hemma med stöd från psykiatri är således socialkontorets förslag till insats inte längre aktuell. Till bedömningen hör också att (mamma) inte efterfrågar något stöd från socialkontoret samt att det finns en planering från Barn och ungdomspsykiatrins sida som inbegriper familjearbete. Ärendet avslutas utan insats.

Citatet visar på hur det i denna utredningsbedömning inte finns något som beskriver hur flickan själv tänker eller känner, varken vad gäller hennes aktuella hälsa eller den fortsatta planeringen. Istället motiverar socialsekreteraren sitt beslut genom

en beskrivning av den psykiatriska avdelningens uttalanden och mammas önskan om att inte ha något fortsatt stöd från socialtjänsten. I det här fallet tillskrivs den psykiatriska kliniken bedömningen av flickans ohälsa. Beskrivningen fokuserar också mer på insatser snarare än på flickans behov att må psykiskt bra.

Ett annat exempel där barnets egen röst inte alls inkluderas i socialsekreterarens beskrivning handlar om en 16-årig pojke där barn- och ungdomspsykiatriska kliniken anmält en oro för pojkens hälsa.

X har en till stora delar misslyckad skolgång bakom sig vilket beror på hans behov av stöd i skolan inte har kunnat tillgodoses även om många olika försök har gjorts. Den senaste tiden har X haft assistent i skolan vilket har varit en lyckosam insats som gett goda resultat. För att X ska må bra psykiskt och ha goda relationer behöver han lyckas med sin dagliga sysselsättning, dvs skolan. X behöver hjälp för att få en bättre självkänsla och bättre självförtroende. Pappa och mamma har berättat att han under uppväxten varit utsatt av jämnåriga. [...] För att få en bättre självkänsla behöver X förutom en lyckad skolgång och positiva sammanhang på fritiden troligen också en individuell terapeutisk kontakt.

I utredningsbedömningen skildras

pojken behov av att må psykiskt bra utan att hans egen uppfattning framträder. Föräldrarnas röst om pojken situation gestaltas i en mening medan pojken egen röst inte synliggörs överhuvudtaget. I övrigt beskrivs bedömningen av pojken situation och behov som en objektiv sanning utan någon klar avsändare.

Synliggörande av barns röster

I de utredningsbedömningar där barns röster gestaltas är barnen mellan 8-17 år. Barnens röst presenteras på ett par olika sätt. Det här exemplet handlar om en 17-årig pojke som utreds då socialtjänsten har en oro för hans psykiska hälsa.

X psykiska hälsa är det som oroar allra mest. Han överdoserade tabletter på grund av psykisk ohälsa. För att kunna uppnå en varaktig förändring gällande kriminalitet och missbruk måste nyckeln till en förbättrad psykisk hälsa hittas. X beskriver detta själv och har insikt i sin ohälsa.

Det förekommer inte i någon av utredningsbedömningarna att barns röster gestaltas som ifrågasättande av socialsekreterarnas eller andra vuxna personers beskrivningar av barns ohälsa. Istället, som i exemplet ovan, gestaltas pojken röst genom att han får bekräfta en tidigare beskrivning som är konstruerad som ett påstående. Vad det exakt är pojken gett uttryck för blir inte tydligt. Att pojken beskrivs ha insikt i sin ohälsa kan

förstås som en förstärkning av socialtjänstens beskrivna oro för ohälsa.

I flera av de 60 utredningsbedömningarna görs en beskrivning av barnets förmåga att berätta om och beskriva sin situation. Följande ärende gäller en 14-årig flicka med separerade föräldrar och där skolan anmält att flickan uppvisar psykosomatiska symtom samt har läs- och skrivsvårigheter.

Utredande socialsekreterare har träffat X vid tre tillfällen för samtal. Under dessa samtal upplevs X som en social och trevlig tjej som har lätt för att prata. Samtidigt blir det tydligt att det är svårt att komma henne nära och att hon har vissa svårigheter att tala om hur hon mår och hennes beteende och situation hennes beteende skulle kunna förklaras utifrån att det är hennes sätt att visa hur hon mår då hon har vissa svårigheter att prata om sina känslor. [...] X föräldrar separerade när X var Y år gammal. En skilsmässa som X i samtal säger att hon tagit rätt så bra i jämförelse med brodern som mått dåligt under en period. X menar att hon inte tänker på skilsmässan utan att det är något som hon förträngt. Utredande socialsekreterare menar att skilsmässan kan ha påverkat och i viss mån påverkar X beteende och eventuella känsla av otrygghet.

Socialsekreteraren lyfter fram att flickan inte önskat eller haft svårig-

heter att berätta om sin egen hälsa vilket skulle kunna legitimera att hennes röst inte får större utrymme i analys och bedömning. Istället lyfter socialsekreteraren fram hur flickans beteende kan förklara hennes ohälsa.

Ovanstående visar också att gestaltningen av barns röster om sin ohälsa generellt sett inte handlar om hur ohälsan tar sig uttryck. Barns egen analys av orsaken till eventuell ohälsa lyfts inte heller fram. Orsaksförklaringar konstrueras istället genom beskrivningar av vuxna personers uppfattningar, såsom socialsekreterare, föräldrar eller skolpersonal.

I de få utredningsbedömningar där gestaltningar av barns perspektiv får större plats än vad som framkommit ovan så handlar det, till stor del, inte om beskrivningar av vad barn faktiskt sagt utan mer om deras personlighetsdrag. Detta illustreras i nedanstående exempel som handlar om en 17 årig flicka där skolan anmält en oro för flickans psykiska ohälsa.

En av utredarna har haft kontakt med X i samtal på socialkontoret och i möte på ungdomsmottagning och med skolkurator. X är en person som i samtal visar upp en förmåga att kunna tala för och stå för sina åsikter. Intrycket är att hon är reflekterande, mogen och klok. Det blir tydligt att X inte mår psykiskt bra vilket framgår både i samtal och genom hennes kroppsspråk. X har, som framgår

i samtal, god insikt i sin situation och hon kan redogöra för detta på ett konkret sätt [...]

X psykiska mående påverkar X även inom andra livsområden såsom skolan. X har uppvisat hög skolfrånvaro och hon uppger att hon saknar motivation och ork till skolan på grund av hemförhållandena.

Samtidigt med beskrivningen av flickans förmåga att samtala och kort återgivande av det hon sagt görs också en värdering av personliga egenskaper. Flickan beskrivs här som reflekterande, mogen, klok och insiktsfull. Här får hennes röst framträda vid återgivande av orsaken (hemsituationen) till det problematiska beteende (skolk). Beskrivningen att detta specifikt handlar om flickans psykiska tillstånd görs dock som ett påstående innan flickans röst gestaltas.

Nästa exempel handlar om socialtjänstens oro för en 15-årig flicka vars föräldrar inte längre befinner sig i Sverige. Exemplet avviker från alla andra eftersom beskrivningar av föräldrarnas perspektiv saknas och istället är det andra vuxna personers uppfattningar men framförallt barnets röst som speciellt framhävs.

X har berättat att hon saknar sina föräldrar och mår dåligt utan dem och dessutom visar fysiska och psykiska symtom som styrker detta. X och skolan, säger bland annat att hon gått ned mycket i

vikt, hon har ont i magen och huvudet ofta, hon sitter ständigt och skakar på benen och dessutom har hon vid två tillfällen försökt ta sitt liv genom att överdosera mediciner [...] X är nedstämd vilket visat sig alltmer [...] Hon har vid tillfälle uttryckt att hon upplevt ångest och hon kopplar själv ihop det med att hon saknar sin mamma. Hon har gjort antydningar om att vilja komma bort från sin situation genom att ha överdoserat medicin... Utifrån X dåliga och destruktiva mående samt det faktum att (de personer där X nu bor) inte längre förmår ansvara för X situation kan placering inte avvaktas. X riskerar att skada sig själv och är i behov av omsorg och skydd.

Barnets ohälsa beskrivs genom att flickans egen röst lyfts fram både vad gäller orsak till ohälsan och likaså vilka konsekvenser den kan få. Flickans perspektiv bekräftas samtidigt genom att skolpersonal beskrivs vara samstämmiga med flickans åsikter. Då dessa beskrivningar även överensstämmer med socialsekreterarens beslutsmotivering kan de samtidigt också förstås stärka relevansen i det beslut som fattas.

Diskussion

I både lagar och förordningar kopplade till socialtjänstens verksamhet i Sverige uppmärksammas barn som autonoma individer allt mer och det argumenteras för deras rätt att kom-

ma till tals. Det kan tolkas som att det finns en strävan att socialtjänsten ska arbeta för att ge barns åsikter betydelse i beslut som rör dem och deras livssituation.

I de barnavårdsutredningar jag studerat framkommer att när hälsoaspekter gestaltas i socialsekreterarnas analys och bedömning ges vuxnas

Om barns åsikter inte lyfts fram eller gestaltas genom deras egna ord finns risken att socialsekreterare tappar en betydelsefull bedömningsgrund för att förstå vad som är bäst för barn

röster, exempelvis föräldrar och skolpersonal, betydligt större utrymme än barns egna röster. Detta är i linje med det som tidigare studier visat, nämligen att socialsekreterare företrädesvis beskriver barns situation utifrån vuxnas tolkningar av barn (Egelund, 1997; Mattsson, 2002; Sundell m.fl., 2008; Enell, 2009).

Den juridiska principen är att barns ålder och mognad ska vara avgörande för vilken betydelse deras åsikter ges (3 kap § 5 SoL; Art 12:1 barnkonventionen). Hur barns åsikter gestaltas kan därmed förstås

utifrån hur socialsekreterare tolkat vad som kan vara lämplig ålder och mognad. I de utredningsbedömningar som redovisas här lyfts barns ålder inte specifikt fram. Barns mognad, å andra sidan, tillskrivs betydelse genom beskrivningar av deras förmåga att tala och göra sina röster hörda. Det kan också göras genom en beskrivning av barnet som person, exempelvis att barnet är klok, förständig, insiktsfull eller svår att komma nära.

Kategorisering av barn utifrån en beskrivning av förmåga och personliga egenskaper påverkar hur barnet kommer att förstås (Potter, 1996). När barn beskrivs som kompetenta och insiktsfulla framstår deras åsikter som mer relevanta och trovärdiga och vice versa. Det samma gäller vuxna. Att en bedömning av vuxna personers förmåga att berätta om en situation aldrig görs i utredningsbedömningarna kan tolkas som att deras förmåga inte behöver ifrågasättas till skillnad från barns. Vuxnas åsikter tillskrivs därmed indirekt större tillförlitlighet. Vuxna kan dock också kategoriseras på olika sätt vilket påverkar hur de uttalanden som tillskrivs dem kan förstås. Att professionella benämns utifrån den institution där de arbetar kan exempelvis vara ett sätt att tillskriva ett uttalande trovärdighet (Potter, 1996). I den här studien innebär det att när lärare och experter benämns efter titel eller verksam institution så tillskrivs de status och pålitlighet och deras uttalande kan

därmed stärka trovärdigheten i socialsekreterarnas bedömningar.

Förutom kategoriseringar av individer påverkar språkanvändningen hur något kan förstås (Potter, 1996). Ett exempel från de utredningsbedömningar som här studerats är att beskrivningar av barns röster om sin ohälsa vanligtvis är vaga. Beskrivningarna som tillskrivs barn innehåller, exempelvis, få detaljer vilket kan innebära att det inte framgår exakt vad barnet tycker utan de får istället bekräfta andras (vuxnas) uppfattningar. Inte heller förekommer det att barns röster gestaltas som avvikande eller ifrågasättande av socialsekreterare eller andra vuxna personers beskrivningar. Då vaga formuleringar bara ger tillräcklig information för att upprätthålla en bedömning blir de också svåra att kritisera (Potter, 1996). Utifrån den här studien kan detta tolkas som att socialsekreterare inte skriver fram barns egna uppfattningar om sin ohälsa för att den informationen skulle kunna förringa den bedömning som görs.

Andra exempel på hur socialsekreterare tycks försöka förstärka sin bedömning är när de gör beskrivningar av barns beteende som att de signalerar och/eller visar tecken på något som socialsekreterare angett som problematiskt. Beteendebeskrivningar av barns aktiviteter kan på så sätt bekräfta socialsekreterarnas bedömningar och göra dem mer hållbara.

I den här studien förekommer även att barns ohälsa, dess orsaker

och barns behov av stöd beskrivs genom bestämda formuleringar om att något är på visst sätt. Här tillskrivs inte beskrivningen någon specifik person. Beskrivningar utformade på detta sätt framstår istället som oproblematiske fakta (Potter, 1996). Detta gör att socialsekreterarnas bedömningar och beslut som följer på dessa beskrivningar kan framstå som relevanta.

Att utredningsbedömningar är konstruerade på det här sättet kan bero på att socialtjänstens utredningstexter är en specifik och speciell typ av texter. De är riktade till klienten men ska också vara trovärdiga i rättsliga och juridiska sammanhang (Hall, 1997). Det innebär att socialsekreterares bedömningar måste framstå som trovärdiga och de beslut som fattas ska vara giltiga utifrån den bild av det specifika barnet som gestaltats. Att barn inte bör tillskrivas för stort ansvar i beslutsfattande (SOU, 1997) samt att socialsekreterare måste ta hänsyn till föräldrars rätt att besluta i frågor som rör deras barn (6kap 11 §FB) skulle också kunna påverka hur barns röster gestaltas. Det kan dock vara problematiskt att endast visa upp en samstämmig och ensidig bild då komplexiteten i det enskilda barnets situation går förlorad i förenklade beskrivningar och i bedömningar. Problemet är också att utslutning av barnets perspektiv kan minska möjligheten till effektiva insatser. Beslut om åtgärder kan bli svåra att genomföra om de inte är

anpassade till barns önskemål och förväntningar (Vis m.fl., 2011).

Även om socialsekreterare enligt lag bör göra en bedömning av barns ålder och mognad (3 kap § 5 SoL; Art 12:1 barnkonventionen) kan det också vara problematiskt att värdera samtal med barn utifrån personliga egenskaper. Detta då barn förmåga att berätta till stor del beror på de möjligheter de erbjuds via den intervjuteknik som används (Cederborg, 2010). Forskning pekar också på att barn, om de ges rätt förutsättningar, kan berätta om sina erfarenheter och upplevelser redan från 4 års ålder (Lamb, Sternberg & Esplin, 1995).

Barns sociala förmåga kan dessutom förstås som en social konstruktion vilket innebär att förmåga inte kan värderas utifrån en objektiv måttstock (James & Prout, 1997). Detta kan göra att det blir problematiskt om den person som ska bedöma huruvida barnets synpunkter ska tillskrivas betydelse samtidigt ska fatta beslut om barnets behov av stöd och skydd (Archard & Skivenes, 2009). Därmed finns en risk att barns egna åsikter gestaltas olika beroende på deras samstämmighet med beslutsfattaren (Thomas & O’Kane, 1999).

Slutord

Det ges i lagar och rekommendationer möjlighet för socialtjänsten att synliggöra barns röster i utredningsarbetet. Att ge utrymme till beskrivningar av barns egna uppfattningar

skulle kunna göra det tydligare, både för socialtjänsten men också för föräldrar vad som är barns upplevelser och vilka åtgärder som skulle kunna passa utifrån deras perspektiv.

Även om studier visar att barns delaktighet i socialtjänstens utredningsarbete ökar så tilldelas de fortfarande en perifer roll i jämförelse med vuxna. Deras röster gestaltas mer som en bekräftelse på socialsekreterares bedömningar eller andra vuxnas beskrivningar.

Avgöranden om när och hur barns röster ska få betydelse i beskrivningar kan med komplexa och ibland motstridiga lagparagrafer

och rekommendationer innebära ett dilemma för socialsekreterare. Det kan vara problematiskt för dem att ta till vara barns rättigheter samtidigt som de också har ett ansvar för att barn inte tillskrivs för stort ansvar och att föräldrars intresse tas tillvara. Socialsekreterare ska också, både inför klienter men också inom juridiskt administrativa ramar, motivera de beslut de fattar. Men om barns åsikter inte lyfts fram eller gestaltas genom deras egna ord finns risken att socialsekreterare tappar en betydelsefull bedömningsgrund för att förstå vad som är bäst för barn.

Referenser

- Archard, D. & Skivenes, M. (2009). Balancing a Child's Best Interest and a Child's Views. *International Journal of Children's Rights*, 17, 1-21.
- Cederborg, A-C. & Karlsson, Y. (2001). Omhändertagande med barnets perspektiv. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 3, 163-179.
- Cederborg, A-C. (2010). *Att intervjua barn-vägledning för socialsekreterare*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset 2010:4.
- Coccoza, M, Gustafsson, P.A & Sydsjö, G. (2006). Child protection in Sweden: are routine assessment reliable. *Acta Paediatrica*, 95, 1474-1480..
- Egelund, T. (1997). *Beskyttelse av barndommen. Socialförvaltningens riskovurdering och indgrep*. Köpenhamn: Hans Rietzel.
- Enell, S. (2009). *Barnet i utredningen: en uppföljningsstudie om barns ställning i barnvårdsutredningar genomförda i BBIC*. FoU-rapport 2009:6.
- Hall, C. (1997). *Social work as narrative. Storytelling and persuasion in professional texts*. Ashgate publishing Ltd.

- Hall, C., Slembrouck, S. & Sarangi, S. (2006). *Language practices in social work: Categorisation and accountability in child welfare*. London: Routledge.
- James, A. & Prout, A. (1997). A new paradigm for the sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems. I A. James & A. Prout (red). *Constructing and reconstructing childhood. Contemporary issues in the sociological study of childhood*. (s.7-33). Falmer press: London
- Kaldal, A. (2010) *Parallella processer: en rättsvetenskaplig studie av riskbedömningar i vårdnads- och LVU-mål*. Stockholm: Jure
- Lamb, M. E., Sternberg, K. J. & Esplin, P. W. (1995). Making children into competent witnesses: Reactions to the amicus brief In Re Michaels. *Psychology, Public Policy, and the Law*, 1, 438–449.
- Mattson, T. (2002). *Barnet och rättsprocessen – Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi vid beslut om tvångsvård*. Lund: Juristförlaget i Lund.
- Potter, J. & Wetherell, M. (1995). "Discourse analysis", in Smith, J., Harré, R., van-Langenhove, R., (Eds), *Rethinking Methods in Psychology*. London: Sage.
- Potter, J. (1996). *Representing reality. Discourse, rhetoric and social construction*. London: Sage publication.
- Potter, J. (2005). Making psychology relevant. *Discourse & Society*, 16 (5), 739-747.
- Strandbu, A (2004). Children's participation in family group conferences as a resolution model. *International Journal of Children and Family Welfare*, 7, 4, 207-227.
- Sundell, K., Egelund, T., Andrée Löfholm, C. & Kaunitz, C. (2008). *Barnavårdsutredningar- en kunskapsöversikt*. Stockholm: Gothia.
- Socialstyrelsen (2006). *Barn och unga i socialtjänsten- Utreda, planera och följa upp beslutade insatser*. Stockholm: Socialstyrelsen
- SOU 1997:116. Barnet i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige. Stockholm: Socialstyrelsen
- Thomas, N. & O'Kane, C. (1999). Children's participation in reviews and planning meetings when they are looked after in middle childhood. *Child and Family Social work*, 4, 3, 221-230.
- Thomas, N. (2002). *Children, family and the state: decision-making and child participation*. Bristol: Policy press
- Vis, S.A., Strandbu, A., Holtan, A. & Tomas, N. (2011). Participation and health - a research review of child participation in planning and decision-making. *Child and Family Social Work*, 16, 325-335.
- Winter, K. (2010). The perspectives of young children in care about their circumstances and implications for social work practice. *Child and Family Social work*, 15, 2, 186-195.

Lagtexter

Föräldrabalken (FB 1949:381)
Socialtjänstlagen (SoL 2001:453)

Föreskrifter

FN:s konvention om barns rättigheter (1989)

Polisförhör med barn – mellan vision och praktik

I det här kapitlet problematiseras dilemman med att genomföra polisförhör med barn som misstänks ha utsatts för människohandel och/eller koppleri. Med hjälp av Michael Lipskys implementeringsteori om *närbyråkrater (street-level bureaucrats)* (Lipsky, 1980), och utifrån dels polisens uppdrag och syfte med verksamheten och dels FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen), diskuteras här utdrag ur tre förhör med barn som misstänks vara utsatta för människohandel och/eller koppleri i Sverige. Min ambition är att problematisera hur bemötandestil kan förstås i förhållande till teorin om närbyråkrater, rättsliga regleringar och barnkonventionen.

Jag menar att det finns ett glapp

mellan å ena sidan rättigheter och rekommendationer och å andra sidan de professionellas tillämpning och implementering av dessa. Det tycks finnas ett dilemma i att å ena sidan uppfylla ändamålen för polisens verksamhet, att förebygga och utreda brott, och å andra sidan att genomföra förhör på ett sätt som respekterar barnet och dess rättigheter. Detta har jag för avsikt att diskutera här.

Kapitlet är uppdelat i sju avsnitt. Först kommer en introduktion och därefter en beskrivning av vad människohandel och koppleri är utifrån ett juridiskt perspektiv. Därefter följer ett avsnitt om polisens uppdrag. Detta följs av en genomgång av barnkonventionen inklusive kommentarer och rekommendatio-

ner från FN-kommittén för barnets rättigheter. Sedan kommer en genomgång av Michael Lipskys implementeringsteori om närbyråkrater. Efter detta redovisas utdrag ur tre olika förhör, vilka diskuteras utifrån konventionen, implementeringsteori samt polisens uppdrag. Kapitlet avslutas med diskussion och slutsatser.

Introduktion

Ett stort antal barn antas varje år utsättas för människohandel både globalt och inom Europa. Europol (Europeiska unionens brottsbekämpande organ) menar att denna brottslighet kommer fortsätta ha väsentlig påverkan på EU och säger också att det inte finns några tecken på att brottsligheten sjunker. Uppskattningsvis förs varje år omkring 250 000 personer, varav 120 000 kvinnor och barn, till Europa för att utnyttjas i olika syfte (Europol, 2011; UNODC, 2009 b). Det officiella organet The United Nations Office on Drugs and Crimes (UNODC) menar att människohandel är en av de snabbast växande formerna av organiserad brottslighet där den vanligaste formen är människohandel för sexuella ändamål. De som utnyttjas är framför allt kvinnor och barn – globalt uppskattas barn utgöra 20 % av den totala människohandeln (UNODC, 2009 a).

Mycket av den forskning som bedrivs inom området har studerat olika komponenter av fenomenet: rekryteringsprocessen, kontroll av och påverkan på offren, vilka de är som

råkar ut för människohandel samt faktorer som skapar förutsättningar för detta. Mekanismerna bakom fenomenet, hur globaliseringen bidragit samt förslag på förebyggande åtgärder presenteras också. Ofta görs en genomgång av aktuell lagstiftning samt vilka konventioner och protokoll som är relevanta för ämnet. Enligt denna forskning är människohandel ett globalt problem som antagit enorma proportioner (Bokhari, 2008; Clark, 2003; Hodge & Lietz, 2007; Svensson Wennerholm, 2002). Samtidigt konstaterar forskare som Gozdzik (2008) och Kelly (2005) att det än så länge finns begränsat med studier på området och argumenterar för en mer tvärvetenskaplig ansats för att öka förståelsen av fenomenet. De menar att i den forskning som bedrivs ingår oftast endast ett mindre antal barn, varför det är svårt att dra några långtgående slutsatser. Forskningen är även bristfällig då det ofta saknas metodkapitel för datainsamling och dataanalys samt att kvinnor och barn tenderar att behandlas som en enhet, varför en analys av barns särskilda behov inte är möjlig.

Ytterligare ett problem är definitionen av ”barn” och att barnkonventionen inte gör någon skillnad mellan en 4-åring och en 17-åring, trots att ”barn” och ”barndom” har olika innebörd beroende på social, kulturell, historisk och religiös kontext men också beroende på barnets egna omständigheter. Problematiken kring definitionen av ”barn” innebär

dessutom att barn behandlas som en homogen grupp, utan en egen sexuell identitet, utan egen agens och primärt som offer (Gozdziak, 2008; Kelly, 2005).

Johanna Lindholm är statsvetare och doktorand i barn- och ungdomsvetenskap vid Stockholms universitet. Hon har en masterexamen i mänskliga rättigheter och barnets bästa vid Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, och praktiserat på UNICEF Sverige i Stockholm. Johannas avhandlingsarbete, med arbetstiteln "Legal processes when children are exposed to trafficking and procurement in Sweden", kommer att fördjupa kunskapen om barn och unga som utnyttjats för människohandel för sexuella ändamål och koppleri i Sverige. Johanna.Lindholm@buv.su.se

För att bidra till forskningen och kunskapsutveckling inom området pågår därför, sedan juni 2010, ett forskningsprojekt om människohandel för sexuella ändamål och koppleri med barn i Sverige vid barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet. Jag skriver min avhandling inom ramen för detta projekt.

Utgångspunkten är att anlägga ett barnperspektiv och lyfta fram barnets perspektiv, alltså att försöka lyfta barnens egna röster. En viktig teoretisk utgångspunkt är att se barnet som en social aktör med egen agens, en person som både påverkas av och påverkar sin omgivning (Meadows, 2010). Ytterligare en viktig aspekt är att sätta människohandel för sexuella ändamål med barn i relation till barnkonventionen, eftersom sexuellt kommersiellt exploaterande av barn är en grundläggande kränkning av barns rättigheter (United Nations, A/51/385, annex., paragraf 5).

Projektet utgår från samtliga ärenden om människohandel för sexuella ändamål och koppleri med barn som hanterats av svensk tingsrätt sedan lagen om människohandel infördes i brottsbalken 1 juli 2002. Data utgörs dels av tingsrättsdomar och dels av allt förundersökningsmaterial från de svenska polismyndigheter som hanterat och utrett dessa ärenden. Skälet till att också inkludera koppleriärenden är att straffbestämmelsen om människohandel visat sig otydlig och svår att tillämpa varför få fällande do-

mar om människohandel hittills avkunnats. Istället resulterar flertalet utredningar om människohandel i domar om människohandelsliknande brott, alltså koppleri och/eller grovt koppleri (Justitiedepartementet, 2010; Rikspolisstyrelsen, 2009). För de läsare som inte tidigare stött på detta ämne ges nedan den juridiska definitionen av vad människohandel och koppleri är utifrån svensk lagstiftning.

Människohandel och koppleri

Lagen om människohandel finns införd i brottsbalken 4 kap. 1 a § och är utformad i enlighet med den definition av människohandel som görs i FN:s protokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, det s.k. Palermoprotokollet, från år 2000. Enligt definitionen består människohandel av tre rekvisit: för det första en handelsåtgärd (vad som görs), exempelvis rekrytering och transport; för det andra ett otillbörligt medel (hur det görs), exempelvis hot och våld; och för det tredje ett utnyttjandesyfte (varför det görs) i syfte att utnyttja personen för exempelvis prostitution. Alla tre rekvisit behöver vara uppfyllda för att en gärning ska anses utgöra människohandel. Människohandel omfattar således handlingar som hotar offrets frihet och som resulterar i att offret "helt eller delvis berövas möjligheten att själv påverka den egna situationen" (SOU 2008:41, s. 63). Om

den brottsutsatte är ett barn (under 18 år) krävs inte att ett otillbörligt medel har använts eftersom barn anses vara extra sårbara och därför ges ett större skydd. När den brottsutsatte har rekryterats och/eller transporterats från ett land till ett annat benämns människohandel som gränsöverskridande. Det ska dock

Sverige ratificerade barnkonventionen 1990 och i december 2006 även tilläggsprotokollet. I och med detta har vi folkrättsligt förbundit oss att förverkliga den

uppmärksammas att människohandel också sker inom ett lands gränser, och då alltså inte är gränsöverskridande (UNIFEM & Länsstyrelsen i Stockholm, 2009).

Ordet trafficking används synonymt med människohandel. Trafficking är det engelska begreppet för människohandel och har sin bakgrund i att brottet regelmässigt innebär en förflyttning av en person (Brottsförebyggande rådet, Brå, 2008).

Lagen om koppleri finns införd i brottsbalken 6 kap. 12 § och innefattar den som utnyttjar att någon annan har tillfälliga sexuella förbin-

delser mot ersättning och/eller den som upplåter en lägenhet som används för sexuella förbindelser mot ersättning (SOU 2004:71).

Det är polisens uppdrag att skapa ett tryggare samhälle och förebygga och utreda sådana här, och andra, brott. För att tydligare förstå målet med verksamheten handlar nästa avsnitt om polisens uppdrag och mål.

Polisens arbete och utbildning

Polisens uppdrag beskrivs i Polislagen (1984:387). Ändamålet för verksamheten är att främja rättvisa och trygghet, varpå polisens arbete ska ”syfta till att upprätthålla allmän ordning och säkerhet samt att i övrigt tillförsäkra allmänheten skydd och annan hjälp” (Polislag, 1984:387, 1 §). I polisens uppgifter ingår bl.a. att utreda brott och förhöra misstänkta och vittnen. Förhör är en central del i polisens utredningsarbete om misstänkt brott. Syftet med förhören är i första hand att utreda om det finns någon som skäligen kan misstänkas för brottet och om bevisningen i så fall är stark nog för att väcka åtal (www.polisen.se).

Polisens uppdrag regleras också genom det regleringsbrev som regeringen utfärdar. I regleringsbrevet talar regeringen om vilka målen är för polisverksamheten under innevarande år. I 2012 års regleringsbrev anges att arbetet ska ”bedrivas med högt ställda krav på rättssäkerhet, kvalitet och effektivitet. Polisen ska kontinuerligt utveckla sin verksamhet för att leva upp till de krav som

ställs på en professionell och framgångsrik brottsbekämpande verksamhet samt bidra till effektivitet i rättskedjan” (Justitiedepartementet, 2011, s.1). Regleringsbrevet anger inget specifikt kring förhör, men sätter fokus på barn genom att fastslå att fall där unga personer är brottsoffer ska behandlas ”med särskild skyndsamhet” (Justitiedepartementet, 2011, s.3).

Svenska polisprogrammet för grundutbildning för poliser innehåller inga moment om intervju- och förhörsmetodik, däremot finns utrednings- och förhörsmetodik för barnutredare inom Polishögskolans vidareutbildning. Grundutbildningen innehåller heller inga delkurser om barnkonventionen (Polishögskolan, 2002)

I sitt arbete har polisen också att beakta barnkonventionen. I följande avsnitt kommer jag gå igenom de rättigheter som är särskilt relevanta för denna artikel, alltså vad polisen har att ta hänsyn till när de utreder brott med barn som misstänks vara utsatta för människohandel och/eller koppleri

FN:s konvention om barnets rättigheter

Till att börja med innehåller konventionen fyra artiklar vilka utgör grundläggande principer och tillsammans bildar konventionens barnsyn. Alla övriga artiklar ska förstås och tolkas i ljuset av dessa (Utrikesdepartementet, 2010).

Artikel 2 handlar om alla barns

lika värde och att alla barn inom ett lands rättskipningsområde ska tillförsäkras rättigheterna i konventionen, utan åtskillnad av något slag; artikel 3.1 anger att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ; artikel 6 erkänner och understryker varje barns rätt till liv, överlevnad och utveckling, så väl fysiskt som andligt, moraliskt, socialt och psykiskt; och slutligen, artikel 12, som säger att barn har rätt att säga sin mening i alla frågor som rör barn och få den respekterad i förhållande till barnets ålder och mognad. Det ska dock betonas att artikel 12 inte handlar om självbestämmande samt att artikeln inte anger en skyldighet att uttrycka sina åsikter, utan att det är just en rättighet att göra så (Hodgkin & Newell, 2007).

Barnkonventionen innehåller också rättigheter som explicit är till för att skydda barn från alla former av utnyttjande. Vad gäller människohandel med barn aktualiseras särskilt två artiklar: artikel 34, enligt vilken barn ska skyddas mot alla former av sexuellt utnyttjande och artikel 35, som ska fungera som ett skyddsnät för att säkra att barn inte säljs eller förs bort i något syfte.

Därtill ska ytterligare 17 tematiska artiklar tas i beaktande i arbetet med att implementera artiklarna 34 och 35. Det handlar bl.a. om artikel

11, bekämpa olovligt bortförande och kvarhållande av barn i utlandet och artikel 19, skydd mot alla former av fysiskt och psykiskt våld (Hodgkin & Newell, 2007). Det stora antalet artiklar som ska tas i beaktande utöver grundprinciperna och artiklarna 34 och 35 visar på ett tydligt sätt att rättigheterna är hela och odelbara, att man aldrig kan plocka ut enskilda artiklar. Synen på mänskliga rättigheter som en helhet går tillbaka till Wienkonferensen 1993, där principen att mänskliga rättigheter är odelbara hävdades (Englundh, 2008).

Utöver dessa artiklar finns tilläggsprotokollet angående handel med barn, barnprostitution och barnpornografi som kräver att stater vidtar åtgärder för att kriminalisera och åtala alla former av handel med barn (Hodgkin & Newell, 2007).

Sverige ratificerade barnkonventionen 1990 och i december 2006 ratificerade Sverige tilläggsprotokollet. I och med Sveriges ratificering har vi folkrättsligt förbundit oss att förverkliga dem.

För att övervaka implementeringen av konventionen och dess tilläggsprotokoll, finns FN-kommittén för barnets rättigheter. En stor del av kommitténs arbete upptas av att läsa och skriva kommentarer (concluding observations) till staternas landrapporter om implementeringen, vilka ska lämnas in vart femte år (regleras i artikel 44.1b i konventionen) (Englundh, 2008). Här följer nu en genomgång av en

del av de kommentarer kommittén gett till stater, dels om artikel 34 och 35, och dels om tilläggsprotokollet. De exemplifierar hur kommittén resonerar och hur rättigheterna kan förstås i praktiken.

FN-kommittén för barnets rättigheter

I arbetet med att granska landrapporter, tittar barnrättskommittén konsekvent på hur länder hantlar frågan om sexuellt utnyttjande av barn. I de fall kommittén anser att ett land inte gör tillräckligt rekommenderas ofta en rad åtgärder (Hodgkin & Newell, 2007).

Kommittén lägger stor vikt vid olika lagstiftningsåtgärder för att skydda barn från alla former av sexuell exploatering. Samtidigt är kommittén noga med att påpeka att de exploaterade barnen inte ska ses som kriminella som ska bestraffas, utan att de ska behandlas som offer för brott (Hodgkin & Newell, 2007). Således skrev kommittén i de sammanfattande kommentarerna till Indonesien 2004: "kommittén önskar upprepa sin åsikt att barn som varit offer för sexuella övergrepp och exploatering aldrig kan hållas som ansvariga eller skyldiga till sådana handlingar" (CRC/C/15/Add. 223, paragraf 82, egen översättning). Som rekommendation skrev kommittén att Indonesien bör utbilda tjänstemän inom rättsväsendet, socialarbetare och åklagare i hur man tar emot, övervakar och utreder klagomål och åttalar förövare på

ett barnvänligt sätt som respekterar offrets integritet (CRC/C/15, add. 223, paragraf 83 b, egen översättning).

I kommentarerna till Benin 2006 betonade kommittén vikten av att säkerställa att barns vittnesmål dokumenteras på ett korrekt sätt samt att den personal som förhör barnet har nödvändiga specialistkunskaper (CRC/C/BEN/CO/2, paragraf 70).

Vikten av att behandla barn som utsatts för människohandel på ett humant sätt lyfts också fram i the United Nations Guidelines on Justice in Matters Involving Child Victims and Witnesses of Crime, vilka antogs av United Nations Economic and Social Council 2005. Där betonas vikten av att barn som offer och vittne ska behandlas med medkänsla och värdighet, och beredas möjligheten att ge uttryck för sina åsikter. Barnrättskommittén rekommenderar samtliga stater att följa dessa riktlinjer (Hodgkin & Newell, 2007).

Kommitténs syn på tilläggsprotokollet

Enligt artikel 8 i protokollet ska staterna skydda barnens rättigheter och intressen under hela det straffrättsliga förfarandet, inbegripet barnens särskilda behov när de är vittnen. Artikel 8.3 anger att barnets bästa ska komma i första rummet vid rättsväsendet behandling av barn som är offer för brott. Enligt artikel 8.4 ska staterna säkerställa att personer som arbetar med offer för

sådana brott som anges i protokollet ges lämplig utbildning, särskilt i juridik och psykologi (Ds 2003:45).

Barnrättskommittén uttrycker oro vid alla tecken på en stigmatiserande, kriminaliserande eller okänslig behandling av barn. Således skrev man i de sammanfattande kommentarerna till Syrien 2006, bl.a. att staten särskilt bör:

(b) Använda barnvänliga procedurer för att skydda barnet från påfrestningar i den rättsliga processen, inklusive [...] barnvänliga metoder för förhör; och

(c) Etablera särskilda procedurer för att samla in bevis från barnoffer och vittnen [...] för att minska antalet intervjuer, utsagor och utfrågningar

(CRC/C/OPSC/SYR/CO/1, paragraph 20, egen översättning).

2009 rapporterade Sverige för första gången om genomförandet av protokollet. I rapporten kommenteras bl.a. svenskt förundersökningsförfarande med hänvisning till förundersökningskungörelsen 1947:948. Denna innehåller särskilda bestämmelser som särskilt reglerar hur förundersökningar som rör målsägande som vid anmälan för brottet inte har fyllt 18 år ska handläggas. Det anges att förhör ska planeras och verkställas "så att det inte uppkommer fara för att den som förhörs tar skada" (Regeringskansliet, 2009, s. 22). Vidare sägs att

Särskild varsamhet bör iakttas om förhöret rör sexuallivet. Det bör noggats tillse att uppseende inte väcks kring förhöret. Detta får inte göras mer ingående än omständigheterna kräver. Förhör får inte äga rum fler gånger än som är nödvändigt med hänsyn till utredningens art och barnets bästa (Regeringskansliet, 2009, s. 22).

FN-kommittén granskade rapporten i oktober 2011 och kom med kritik på en rad punkter, exempelvis uppmanas Sverige att säkerställa att alla barn som utsätts för övergrepp, och särskilt de barn som är över 15 år, får tillräckligt rättsligt skydd. Vidare behövs insatser för att sprida kunskap om protokollet, särskilt bland yrkesgrupper som arbetar med barn. Därtill efterfrågas ett effektivare och mer systematiskt åtal av förövare och att barn som förts till Sverige lättare ska få uppehållstillstånd här (CRC/C/OPSC/SWE/CO/1).

För att barnets rättigheter ska realiseras måste de omsättas i praktiken av en rad olika aktörer på olika nivåer i samhället. En teori om implementering presenterades av Michael Lipsky 1980. Sedan Lipsky lanserade sina idéer, för drygt 30 år sedan, har kritik framförts mot teorin. Exempelvis menar Stephen Maynard-Moody och Michael Musheno (2000) att idén om närbyråkrater är bristfällig på så sätt att centrala grundsatser, så som "hierarkier", "implementering" och

”omdöme”, inte är gångbara i närbyråkraters institutionella kultur. Dessutom beskriver närbyråkrater sällan sig själva som policymakare eller beslutsfattare. Catherine Durose (2011) argumenterar å sin sida för det bredare begreppet ”civic entrepreneurship” för att söka förstå hur politiska beslut implementeras på lokal nivå i ett föränderligt politiskt landskap.

Icke desto mindre kan Lipskys teori bidra till förståelse av hur beslut och policys genomförs. Teorin representerar ett nedifrån-perspektiv på implementering, vilket innebär att jag i detta kapitel granskar den faktiskt bedrivna polisverksamheten. Nedan följer en genomgång av de centrala delarna i denna teori.

Implementeringsteori

Implementering innebär genomförandet av politiska beslut. Implementeringsproblem innebär att dessa beslut inte genomförs så som beslutsfattarna avsett (Sannerstedt, 2001).

Michael Lipskys teori om närbyråkrater gäller för de politikområden som innebär professionellt arbete med medborgare och handlar om dem som i sin profession kommer i direktkontakt med människor. Lipsky kallar dessa professionella för närbyråkrater och inkluderar här personal inom exempelvis polis, socialtjänst och sjukvård. Huvudtesen är att det är dessa offentligt anställda som står för ”leveransen” av regeringens politik, vare sig det handlar om att tillhandahålla ”varor” i form

av välfärd eller att tilldela någon en viss status, exempelvis som ”kriminell”.

Lipsky menar att dessa närbyråkrater har så stor faktisk handlingsfrihet och handlingsförmåga i sin dagliga verksamhet att det i själva verket blir de – och inte politiker – som, genom eget omdöme, utformar politiken inom sitt område. Lipskys tes är att närbyråkraterna själva, decentraliserat, utformar den offentliga politiken och då framför allt innehållet i verksamheten. De politiska beslutsfattarna har däremot goda möjligheter att via indirekt styrning påverka förutsättningarna för den, exempelvis genom tilldelning av resurser i form av utrustning och pengar eller med hjälp av beslut om utbildning försöka ”forma” dem som skall genomföra uppdraget (Lipsky, 1980; Sannerstedt, 2001).

Denna typ av verksamhet anses svårkontrollerad och detta sägs ligga i verksamhetens natur. Närbyråkrater arbetar med människor; i detta arbete förväntas de ta individuella hänsyn och använda sitt eget omdöme. Utgångspunkten är att servicekonsumenterna, alltså klienter, patienter, elever, ska behandlas olika allt efter sina individuella förutsättningar och behov. Arbetet antas vidare vara styrt av professionella normer om vad som är vedertagen sakkunskap inom verksamheten. Dessutom antas att politiska beslutsfattare har svårt att styra och kontrollera en verksamhet som har dessa egenskaper då politi-

ker i regel saknar den professionella kompetensen, och inte kan hantera en situation som kräver ständiga prioriteringar och ständiga individuella hänsynstaganden. Tjänstemännen anses dock kunna rättfärdiga sitt handlande antingen med att de av rättviseskäl följt normala procedurer eller att de gjort de individuella bedömningar som de förutsätts göra.

Också klienterna anses ha svårigheter att ta initiativ till kontroll av verksamheten då de av olika skäl befinner sig i ett underläge. Dels kan de, i likhet med politikerna, sakna den professionella kompetensen, dels befinner de sig i en tvångsbetonad situation: polis, läkare, och socialarbetare har makt över klienter och patienter. Dessutom anses klienterna ofta ha låg status, i egenskap av barn, socialtjänstens klienter etc. Därmed löper inte närbyråkrater några större risker i de fall de misslyckas med att tillgodose klienternas behov (Lipsky, 1980; Sannerstedt, 2001).

Relationen mellan närbyråkrat och klient kännetecknas också av att närbyråkraten, i interaktion med klienten, lär denne "rätt" uppförande – vad det innebär att vara "klient" i den aktuella situationen. Om klienten avviker från förväntat beteende, kan närbyråkraten vara snabb med att korrigera beteendet till det förväntade och önskvärda. Detta kan t.ex. innebära att polisen förväntar sig att medborgare visar respekt och aktning för dem och på olika sätt

korrigerar klienten om dess uppträdande inte är i linje med förväntningarna (Lipsky, 1980).

Implementeringsproblemet

För att förstå och försöka förklara bristande implementering kan man försöka reda ut vad som krävs för en lyckad implementering. Lenart Lundquist (1987, s. 43 i Sannerstedt, 2001) har formulerat tre nödvändiga villkor för en lyckad implementering.

Till att börja med ska närbyråkraternas *förstå* beslutet, vilket innebär att den direkta styrningen ska vara entydig. Dessutom ska de *kunna* genomföra beslutet och för detta krävs att de har nödvändiga resurser i form av personal, teknik, lokaler, tid och utrustning. Tanken är då att om närbyråkraternas förstår beslutet, och därtill förfogar över tillräckliga resurser i olika avseenden, så kommer beslutet att genomföras som avsett – förutsatt att närbyråkraternas också *vill* göra det, vilket är det tredje villkoret. Det är dock inte ovanligt att dessa villkor inte uppfylls (Sannerstedt, 2001).

Till att börja med tenderar politiska mål att vara vagt formulerade. Denna vaghet kan ses som ett resultat av den politiska förhandlingsprocessen: enighet har uppnåtts till priset av en viss oklarhet. Hade parterna sökt långtgående precisering av målen, hade de inte kunnat nå en överenskommelse. Genom medveten vaghet kan beslutsfattare undvika eventuella konflikter på central nivå

Dock försvinner inte konflikterna, de flyttas snarare till mer lokala arenor och andra aktörer (Sannerstedt, 2001).

Närbyråkraternas verksamhet kan också kännetecknas av motstridiga mål. Inom ramen för detta ligger också konflikten mellan å ena sidan klientcenterade mål och å andra sidan organisationens mål. Detta innebär att närbyråkratens möjlighet att behandla klienten som en individ försvåras av organisationens krav på att handlägga arbetet snabbt med till hands stående medel. Närbyråkraten står alltså under konstant press att förverkliga offentliga krav på effektivitet och att vara kostnadseffektiv (Lipsky, 1980; Sannerstedt, 2001).

Det är också vanligt att närbyråkrater kritiserar bristen på resurser, exempelvis i form av personal med tillräcklig kompetens och tid att utföra jobbet väl. Därmed anser närbyråkrater att de inte kan genomföra de uppgifter politiker tilldelat dem. Det finns dock anledning att ifrågasätta argumentet att bristande implementering skulle ha sin grund i resursbrister. Lipsky framhåller att närbyråkrater ständigt har en överhoppning av arbetsuppgifter vilket tvingar dem till ständiga prioriteringar. Därmed har de anledning att påtala behovet av en minskad arbetsbörda med argumenten att den enskilde måste kunna erbjudas en bättre verksamhet. Emellertid är politiker ofta medvetna om dessa resursproblem. Det innebär att högt

uppsatta målsättningar för verksamheten kan förstås som riktmärken, som ambitioner, men inte som operationella mål som ska uppnås helt och fullt. En bristande måluppfyllelse bör då inte ses som ett implementeringsproblem, utan att närbyråkraterna ska göra så gott de kan med de resurser de tilldelats (Lipsky, 1980; Sannerstedt, 2001).

Slutligen kan det vara egenskaper hos närbyråkraterna som orsakar implementeringsproblem. De kan av olika anledningar, utifrån behov, önskemål, lokala värderingar och förutsättningar, ogilla och motsätta sig centralt fattade beslut. Lipsky menar därför att det är viktigt att politik är förankrad hos närbyråkraterna för att en effektiv implementering ska kunna äga rum. Detta krav blir naturligtvis viktigare ju vagare den direkta styrningen är och ju mer begränsade kontrollmöjligheter som står till buds (Lipsky, 1980; Sannerstedt, 2001).

Tre exempel

Nedan följer nu tre utdrag ur förhör med olika flickor som misstänks ha varit utsatta för människohandel och/eller koppleri. Dessa analyseras utifrån det jag tidigare skrivit om polisens uppdrag, konventionen och implementeringsteori. I samtliga exempel har personliga detaljer anonymiserats, utan att förlora i analytisk poäng. Jag återger förhören exakt som de skrivits ut av polisen.

Exempel 1 är utdrag ur ett för-

hör med en 16-årig tjej som jag kallar Anna och som kommer från ett annat land. De misstänka dömdes senare för människohandel för sexuella ändamål, grovt koppleri samt medhjälp till koppleri, vilket pågick under knappt ett år. Det jag vill lyfta fram med detta exempel är förhållningens konfrontativa sätt, som kan tolkas som att polisen i detta förhör blir provocerad av att flickan inte verkar vilja/kunna svara.

Exempel 1

F = förhållningens ledare A = Anna

►F: Jag skall berätta en sak för dig: när man gör en sådan här utredning, så är det ungefär som att spela kort. Så du vet ju inte vad jag har i min hand.

A: (fniss)

F: Vi har ju pratat med många, det har du förstått?

A: Ja, det har jag förstått för ett bra tag sen.

[...]

F: Har du och någon flicka varit tillsammans med (person) någon gång?

A: Nej.

F: Säkert?

A: Ja, det är säkert... vilken tjej då pratar vi om?

F: (person)

A: Nej.

F: En händelse som inte var så trevlig för henne.

A: För (person)?

F: Ja...

A:...vilken händelse...jag känner inte till i alla fall

►F: Det är ju så här, vi pratar ju med flera personer, och vi berättar inte att så här har den här personen berättat, det gör vi inte, utan vi frågar ju dig, hur var det? Så det här med att alltid vara tyst, det är inte alltid så listigt.

Kommittén betonar vikten av att inte förstå barn som utsatts för människohandel som kriminella – de ska inte beläggas med något ansvar eller förstås som skyldiga för den uppkomna situationen. Likväl visar utdraget (se pilar) att polisen tenderar att tala till Anna som om hon är medskyldig till det som hänt. Min tolkning är att polisen inte behandlar Anna med den medkänsla och värdighet som kommittén efterlyser, utan istället konfronterar och ifrågasätter henne.

Exempel 2 är ett utdrag ur ett förhör med Lisa, 18 år, som kommer från Sverige. Tingsrätten dömdes den misstänkte mannen till försök till grovt koppleri, vilket ska ha skett under ett par månader under 2008. Här visas hur polisen ibland öppet ifrågasätter de svar Lisa ger och kritiserar hennes uppträdande. Exemplet visar också hur polisen pressar Lisa på svar när det finns annan bevisning (i detta fall telefonavlyssning) i utredningen.

Exempel 2

F = förhørsledare L = Lisa

Förhørsledarna (två stycken) har just spelat upp ett inspelat samtal från spaningar och en av dem undrar sedan om Lisa vet vilka

det är som pratar. Lisa svarar att hon inte har en aning. Förhørsledarna säger då att "vi tycker ju att det där är du som pratar på det här samtalet" och flickan svarar jakande på detta men säger sig inte veta vem hon pratar med.

Sedan följer följande ordväxling:

F: Vi skulle kunna lyssna på ytterligare samtal om du vill.

L: Nej det behövs inte.

F: Men du hör att det är du som pratar i alla fall.

L: Mm.

F: Mm.

L: Men jag vet inte vem det är vem jag pratar med för jag har inget minne av det här samtalet.

F: Nej.

L: Jag kommer inte ihåg alla samtal.

►F: Nej men då kanske vi får friska upp ditt minne med och lyssna på nåt mer samtal så att du kommer ihåg.

L: Mhm ok, ja alltså det behövs inte, inte för min del i alla fall.

Förhørsledarna spelar upp ytterligare ett samtal. På frågan vilka det var som pratade svarar flickan återigen att hon inte vet. Hon säger att det kan vara hon

själv men eftersom hon inte vet hur hon själv låter så säger hon sig vara osäker.

F: Det är från din telefon den här också, samma som den förra, den som slutar på (siffror)

L: Mm.

►F: Och det här är inte så längesen, det var ju här i oktober (förhöret hålls i december, författarens anmärkning). Men ändå så minns du inte det.

L: Nej.

F: Vill du inte minnas?

L: Nej jag kommer inte ihåg.

F: Nej.

L: Nej tyvärr har jag inget minne av det så...ja.

F: Och du känner inte igen den här andra rösten vem det skulle kunna va?

L: Nej.

F: Du kan inte påminna dig alls att du har haft kontakt med någon sån person eller?

L: Nej verkligen inte.

[...]

►F: För oss låter ju det lite konstigt att du inte skulle minnas det här när det är ja knappt 2 månader sen bara.

L: Ja, ja det kanske det gör alltså men jag kommer inte ihåg.

F: Du har ju tidigare också berätta för oss att du har mycket omkring dig nu och att du inte mår bra.

L: Jag orkar inte bli inblandad i någonting.

►F: Du vill inte bli inblandad i någonting. Är det därför du säger såhär att du inte minns det här?

L: Nej, nej det är för att jag inte minns.

F: Nej.

L: Jag vet inte hur det. Jag vet inte vad jag ska säga så.

F: Nej.

F: Vi har ganska mycket sånt här samtal och sms då, tror du att du skulle minnas om vi gick igenom det här?

L: Nej det tror jag inte.

►F: Du tror inte det, då är det så att du inte vill minnas.

L: Jag minns inte.

[...]

F: Den här mannen som vi påstår då att du pratar med i telefon, att det är du som pratar med, han framkommer här att han har någon bild på dig.

L: Nej, nej han har nog ingen bild på mig alltså, det är jag 100% säker på.

►F: Hur kan du va säker på det när du inte minns någonting annat?

L: Därför att jag har inga bilder på nätet.

F: Nej.

L: Och jag har aldrig haft det heller.

►F: Nej, telefonen? Man kan ju mms:a bilder.

L: Min kamera fungerar inte så att det är omöjligt.

Min tolkning av polisernas bemötandestil (se pilar) är att de misstror Lisas svar och inte visar henne den respekt som artikel 12 föreskriver. Utifrån ett konventionsperspektiv behöver Lisa inte heller besvara polisernas frågor då artikel 12 innebär en rättighet men inte en skyldighet att komma till tals. Poliserna pressar dock Lisa på svar och visar få tecken på att försöka förstå hur, när och varför flickan inte vill eller kan berätta. Sådan press kan också anses gå emot konventionens principer och barnsyn om ett barnvänligt utredningsarbete, känsligt bemötande och att barnets bästa ska komma i främsta rummet.

Här följer slutligen i exempel 3 ett utdrag ur ett förhör med Hanna, 17 år. Hanna kommer inte från Sverige. De fyra misstänka dömdes av tingsrätten för människohandel för sexuella ändamål, grovt koppleri samt medhjälp till koppleri. Detta utdrag exemplifierar hur polisen kan ställa närgångna frågor av privat natur.

Exempel 3

F = förhørsledare H = Hanna

►F: Hur kändes det för dig att prostituera dig för första gången i ditt liv?

H: Jag vet inte. Jag vet inte. Är det så viktigt?

►F: Jag vill gärna veta hur du kände dig.

H: Jag kände mig inte speciellt dålig som att jag vore någon förfallen eller något. Det fungerade inte särskilt bra.

F: På vilket sätt fungerade det inte bra?

H: Jag vet inte men det gick inte. Jag var hemskt nervös och skär-rad innan han kom.

F: Mmm...och...

H: (tystnad)

►F: Kan du försöka beskriva. Hur du känner? Är det "yippi kul vad det här var festligt" eller är det någonting annat eller... hur känner du?

M: Nej trevligt var det absolut inte. Jag var mera glad över pengarna och dom flesta klienterna var ju normala och artiga och alla var väldigt artiga och inte otrevliga. Det var inga speciellt fränstötande personer heller. [...]

F: Din vistelse tid här i Sverige då. Hur tycker du att den här tiden var? Jag förstår att du behöver pengarna men...hur har det varit för dig?

H: Ärligt talat så ångrar jag det inte. (namn) tog mig ju till och med till ett solarium och till affärer några gånger och på solarium två gånger.

►F: Men hur kändes det för dig att arbeta på det här sättet med en massa främmande män som skall ha samlag med dig?

H: Jag tänkte inte på det.

Enligt konventionen ska barnen inte stigmatiseras och barnets integritet ska respekteras. De upprepade frågorna från förhørsledaren till flickan om hur det kändes för henne att prostituera sig menar jag är motstridigt med detta krav (se pilar). Det här sättet att ställa närgångna frågor stöds inte heller av principer uppställda i förundersökningskungörelsen. Där står att "särskild varsamhet bör iakttas om förhöret rör sexuallivet" samt att förhöret inte ska vara mer ingående än vad omständigheterna kräver. Förvisso behöver polisen fråga om detaljer kring brottet men att föreslå att prostitution är 'yippi kul vad det här var festligt' kan tolkas som ett grovt övertramp av dessa principer.

Diskussion

Med ovanstående exempel vill jag visa polisens dilemma att höra barn i enlighet med barnkonventionen, och då främst grundprinciperna, sakartiklarna 34 och 35, samt tilläggsprotokollet. Konsekvensen kan bli att poliser arbetar i strid med kommitténs och konventionens barnsyn. I och för sig kan man förstå förhör med barn som ett erkännande av barnets rättigheter i enlighet med artikel 12, då de bereds en möjlighet att uttrycka sina åsikter, och att berätta sin version av den händelse som är under utredning, vilket också kan sägas vara barnets bästa. Samtidigt, när poliser inte håller sig till rekommenderad barnvänlig förhörsteknik kan det betyda att rät-

tigheterna inte realiseras eftersom ett alltför styrt förhör som kännetecknas av press och konfrontation inte ger barn möjlighet att uttrycka sina åsikter. Barn kan istället känna sig tilltryckta av sådan bemötandestil. En sådan stil står också i strid med många av kommitténs rekommendationer avseende hur barn i en rättslig process bör behandlas. Detta kan också tolkas som ett avsteg från principen om icke-diskriminering, nämligen att alla barn ska erbjudas möjlighet att komma till tals under likvärdiga förutsättningar.

När jag analyserar mina fynd utifrån implementeringsteorin om närbyråkraters förutsättningar och resurser, dels i form av utbildning och dels i form av tid, är det ett bekymmer att grundutbildningen för poliser inte innehåller kunskap om barnets rättigheter, inte heller ingår förhörsmetodik som en obligatorisk del. Bristen på kunskap kan därmed vara en orsak till svårigheter med implementeringen. En annan förklaring kan vara att polisen ska effektivisera sitt arbete för att få fram säkra bevis och att det kan finnas en uppfattning hos poliser om att detta lättast låter sig göras med en konfronterande, respektlös och tvingande förhörstil.

Det kan också vara så att problematiken beror på en vaghet i konventionen. Utarbetandet av rättigheterna föregicks av tio års arbete och en hel del förhandlingar mellan staterna där politisk konsensus prioriterades framför exakt definierade

artiklar. Den bristande förhörsmetodiken kan då ses som ett resultat av denna vaghet och att konflikterna har flyttats till interaktionen mellan förhørsledare och barn.

Dessutom kan det vara så att 2012 års regleringsbrev, med dess krav på att utredningar med unga brottsoffer ska handläggas med särskild skyndsamhet, sätter fokus på just skyndsamhet och effektivitet, med lite hänsyn till barnet. Polisen kan då arbeta med motstridiga mål, där de både ska utreda brott på ett effektivt sätt och göra så i enlighet med konventionen. Implementeringsproblemet skulle då kunna bero på att polisen prioriterar en effektiv brottsutredning där hänsyn till individens intresse får stå tillbaka för organisationens krav på effektivitet.

Ytterligare en möjlig orsak till mina fynd skulle kunna vara egen-skaper hos polisen. Det kan vara så att polisens personliga normer står i strid med konventionen då målet att utreda brott och få fram hållbara bevis går före sättet detta görs på. Möjligen kan polisen också ha gjort individuella bedömningar att en mer konfrontativ förhörstil krävdes, något som är svårt för utomstående att ifrågasätta. Det kan också vara så att det finns en uppfattning inom poliskåren att konfrontationer är nödvändiga för att få fram ”det man redan vet”.

Slutligen skulle detta implementeringsproblem kunna förstås utifrån att polisen ”rättar” barnen, då de

inte uppträder i enlighet med hur en klient "förväntas" bete sig. Att inte besvara en fråga eller inte komma ihåg information som polisen anser att barnet borde komma ihåg, kan då tolkas av polisen som bristande respekt och aktning för deras profession.

Slutsatser

Barnkonventionen och kommittén ger barn i rättsprocessen rätten till ett barnvänligt bemötande som ska kännetecknas av respekt, medkänsla och värdighet samt bemötande av kompetenta myndighetpersoner. Barnen ska inte behöva utstå onödiga påfrestningar eller alltför närstående frågor.

Med sitt uppdrag att förebygga och utreda brott är polisen en viktig del av den rättsliga processen. Samtidigt som de har att utreda brott på ett effektivt sätt åligger det dem också att göra så i enlighet med konventionen. Min tolkning är att

det finns ett glapp mellan vision och praktik när rättigheterna inte alltid operationaliseras som var tänkt.

Utifrån Lipskys teori om implementeringsproblematik kan detta glapp förklaras av bristande resurser, vaga mål men också individuella egenskaper hos poliser. För att stärka implementeringen och därmed försöka säkra att barnen får sina rättigheter tillgodosedda behövs insatser på en strukturell och organisatorisk nivå men också på det individuella planet. Med mer resurser, inte minst i form av kunskap och utbildning, menar jag att förutsättningarna för en bättre implementering skulle stärkas. Detta skulle i sin tur kunna leda till tydligare mål för polisen i deras arbete och dessutom kunna motverka eventuella personliga uppfattningar som är i strid med konventionen. Därmed skulle förhoppningsvis poliser förstå, vilja och kunna genomföra det politiska beslut som åligger dem.

Referenser

- Bokhari, F. (2008). Falling through the gaps: safeguarding children trafficked into the UK. *Children & Society*, 22, 201-211.
- Brottsförebyggande rådet (Brå). (2008). *Sexuell människohandel: en fråga om tillgång och efterfrågan*. Rapport 2008:24. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Clark, M. A. (2003). Trafficking in persons: an issue of human security. *Journal of Human Development*, 4(2), 247-263.
- Ds 2003:45. *Ett heltäckande straffansvar för människohandel, m.m.* Stockholm: Regeringskansliet. Hämtad 7 februari 2012, från <http://www.regeringen.se/sb/d/161/a/628>
- Durose, C. (2011). Revisiting Lipsky: front-line work in UK local governance. *Political studies*, 59, 978-995.
- Englundh, E. (2008). *Folkrätt för barn som pedagogiskt åtagande: statligt ansvar regionalt lärande?*. Diss. Stockholm : Stockholms universitet, 2008. Stockholm.
- Europol. (2011). *Knowledge product. Trafficking in human beings in the European Union*. Haag: Europol. Hämtad 7 februari 2012, från https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/trafficking_in_human_beings_in_the_european_union_2011.pdf
- Gozdziak, E. M. (2008). On challenges, dilemmas and opportunities in studying trafficked children. *Anthropological Quarterly*, 81(4), 903-923.
- Hodge, R. D., & Lietz, A. C. (2007). The international sexual trafficking of women and children: a review of the literature. *Affilia: Journal of women and social work*, 22(2), 163-174.
- Hodgkin, R. & Newell, P. (2007). *Implementation handbook for the convention on the rights of the child* (3. rev. uppl.). Genève: UNICEF.
- Justitiedepartementet. (2010). *Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel*. Stockholm: Justitiedepartementet. Hämtad 7 februari 2012, från <http://www.regeringen.se/content/1/c6/13/90/31/6759f88f.pdf>
- Justitiedepartementet. (2011). *Regleringsbrev för budgetåret 2012 avseende Rikspolisstyrelsen och övriga myndigheter inom polisorganisationen*. Stockholm: Justitiedepartementet. Hämtad 7 februari 2012, från http://www.polisen.se/Global/www%20och%20Intrapolis/Regleringsbrev/Regleringsbrev_2012.pdf
- Kelly, L. (2005). "You can find anything you want": a critical reflection on research on trafficking in persons within and into Europe. *International Migration*, 43(1/2), 235-265.
- Lipsky, M. (1980). *Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Maynard-Moody, S. & Musheno, M. (2000). State Agent or Citizen Agent: Two Narratives of Discretion. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 10(2), 329-58.
- Meadows, S. (2010). *The child as social person*. New York: Routledge.
- Polishögskolan. (2002). *Utbildningsplan. Polisprogrammet 80 poäng*. Hämtad 7 februari 2012, från http://www.polishogskolan.se/PageFiles/42381/utb-plan_10_02_15.pdf
- Polislag (1984:387). Stockholm: Regeringskansliet. Hämtad 7 februari, från http://www.polisen.se/Global/www%20och%20Intrapolis/Lagar/Polislagen_11_10_01.pdf

- Regeringskansliet. (2009). *Sveriges rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter om genomförandet av det fakultativa protokollet till konventionen om barnets rättigheter om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi*. Stockholm: Regeringskansliet. Hämtad 7 februari 2012, från <http://www.regeringen.se/content/1/c6/16/70/48/140044e4.pdf>
- Rikspolisstyrelsen. (2009). *Lägesrapport 10 Människohandel för sexuella och andra ändamål 2007-2008*. Stockholm: Rikspolisstyrelsen.
- Sannerstedt, A. (2001). Implementering – hur politiska beslut genomförs i praktiken. I: B. Rothstein (red.), *Politik som organisation: förvaltningspolitikens grundproblem* (s. 18-48). (3. uppl.). Stockholm: SNS förl..
- SOU 2004:71. Sexuell exploatering av barn i Sverige. Betänkande av Utredning om kunskap om sexuellt exploaterade barn i Sverige. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2008:41. Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd. Betänkande av utredningen om människohandel m.m. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Svensson Wennerholm, C. (2002). Crossing borders and building bridges: the Baltic region networking project. *Gender and Development*, 10(1), 10-19.
- UNIFEM nationell kommitté i Sverige och Länsstyrelsen i Stockholms län (2009). *Människohandel och prostitution ur ett Svenskt perspektiv*. Stockholm: UNIFEM och Länsstyrelsen i Stockholms län.
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2009 a). *Global report on trafficking in persons*. Wien: UNODC. Hämtad 7 februari 2012, från http://www.unodc.org/documents/Global_Report_on_TIP.pdf
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2009 b). *Trafficking in persons; analysis on Europe*. Wien: UNODC. Hämtad 7 februari 2012, från http://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Trafficking_in_Persons_in_Europe_09.pdf
- Utrikesdepartementet. (2010). *Mänskliga rättigheter – Konventionen om barnets rättigheter*. Stockholm: Regeringskansliet.

FN-kommittén för barnets rättigheter

- CRC/C/BEN/CO/2 Benin 2006 (Concluding observations/Comments)
- CRC/C/OPSC/SWE/CO/1 Sweden 2011 (Concluding observations)
- CRC/C/OPSC/SYR/CO/1 Syrian Arab Republic 2005 (Concluding observations)
- CRC/C/15/Add. 223 Indonesia 2004 (Concluding observations)

Andra internationella dokument

- United Nations, A/51/385, annex., Declaration and Agenda for Action adopted by the World Congress against Commercial Sexual Exploitation of Children, Stockholm, 1996

Barnperspektiv: att avläsa barns utsatthet

I denna artikel ska jag försöka problematisera vad vi kan lägga in i ett *barnperspektiv* och illustrera detta utifrån olika sätt att analysera barn och utsatthet. Fokus i mitt bidrag kommer att ligga på olika analytiska infallsvinklar och på de komplikationer och dilemman som kan aktualiseras utifrån dessa olika ingångar. Utsatthet definieras här både utifrån olika typer av övergrepp, försummelse, marginalisering eller diskriminering och utifrån sårbarhet genom handikapp eller sjukdom. I denna artikel kommer jag framför allt att illustrera de olika infallsvinklarna utifrån forskning som gäller barn inom social barnvård eller under medicinsk behandling. Artikeln innehåller också något av en plädering för *dialogiska perspektiv*: vi bör,

mer än idag, försöka anlägga barnperspektiv på samhället, exempelvis genom att studera barns röster. Men vi bör också, i ökad utsträckning, studera *hur* och *om* barn och ungdomar blir hörda och sedda.

Begreppet barnperspektiv är i stort sett årsbarn med FN:s konvention om barnets rättigheter. Det har i Skandinavien sedan länge använts i ett antal skrifter kring barn och barns villkor (Alanen, 1988; Hedegaard, Aronsson, Højholt & Ulvik, 2012; Sandin & Halldén, 2003).

Under de senaste tjugofem åren har det utkristalliserats en ny forskningsgren: barndomssociologi. Forskare med denna inriktning har lyft fram vikten av att på olika sätt synliggöra barns aktörskap och kompetenser (James & Prout, 1990;

James, Jenks & Prout, 1998; Quorstrup, 1990). Inom barndomssociologin har dessa och ett antal andra forskare gjort oss uppmärksamma på att barn alltför lätt positioneras som "ofullgångna" eller mindre värda (Prout, 2005) utifrån ett antal mer eller mindre stela och fixa dikotomier: stor/liten, stark/svag, kompetent/inkompetent, aktiv/passiv, omsorgsgivare/omsorgstagare.

I normalfallet är dessa polariseringar något av implicita undertexter, som ligger under olika resonemang kring barn och bandom (i mediedebatt, regelverk och prat i dagliga verksamheter), snarare än något som explicit görs. På ett outtalat plan ligger också det faktum att den vuxne implicit också utgör normen för vad som är en "normal" människa. Gemensamt för dikotomiseringarna är att barn i hög grad presenteras som personer under tillblivelse (*becomings*), snarare än som personer i sig (*beings*). I barnet ser vi därför inte sällan något av en blek projektion av en "riktig" människa, en potential till något fullgånget, ett objekt för föräldrarnas långsiktiga fostransprojekt, snarare än en fullvärdig person (Halldén, 1991).

Samtidigt har flera forskare lyft fram behovet av en kritisk debatt kring barns villkor. Stora grupper av barn är på olika sätt utsatta under sin uppväxt: genom ohälsa, fattigdom, våld inom familjen eller genom familjesammanbrott och uppbrott. Men synen på barnet som kompetent aktör får inte förhindra eller

skymma en diskussion kring barns sårbarhet eller behov av omsorg eller skydd. I samhället osynliggörs gärna barns behov, inte minst utsatta barns (Qvortrup, 1990). I Sverige kan vi exempelvis se hur barn inom social barnavård ibland tvingas ta ett alltför stort ansvar för sig själva, sina syskon och ibland även för föräldrarna (se t ex fallbeskrivningar av "haverier" i social barnavård som i text nedan eller: Andersson, 2001; Aronsson, 2001).

Barnperspektiv och barns perspektiv

Inom forskning kring barnets bästa skiljer forskningen mellan 'barns perspektiv', det vill säga vad barn själva säger eller uttrycker kring sina villkor, och 'barnperspektiv', ett vidare begrepp som också inkluderar hur vi, som forskare eller betraktare, tolkar barnperspektiv och barnets bästa. Vissa forskare betonar främst den demokratiska eller politiska aspekten av barnets bästa, närmare bestämt hur barn själva åskådliggör sin situation i intervjuer eller genom egna texter, bilder eller annan dokumentation av sin situation. Ulrich Beck (1997) har diskuterat hur det moderna barnet fått allt större möjligheter att göra sin röst hörd. I familjelivet, liksom i skola, vård och behandlingssituationer kan det moderna barnet förvänta sig att vuxna lyssnar på barn. Den traditionella klyftan mellan generationerna har minskat och särskilt barn i Sverige och Norden lever i en värld där de-

mokrati har blivit en viktig princip och där barn inte förväntas lyda blint, utan ska kunna förhandla om sina villkor (Beck, 1997).

Moderna välfärdsnationer ägnar

Karin Aronsson arbetar som professor vid Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. Hennes forskning är inriktad mot språk, kultur och barns informella lärande. Konflikthantering i familje- och kamratsamspel, liksom flerspråkighet är ett par intresseområden. Flera av hennes arbeten är inriktade mot institutionella verksamheter, exempelvis rättsprocesser och pediatrika samtal.

E-post: karin.aronsson@buv.su.se

ökad uppmärksamhet åt barns villkor och barnperspektiv. Sverige är ett av många länder som har ratificerat FN:s konvention om barnets rättigheter. Därmed har vi som nation folkrättsligt förbundit oss att respektera de värden och rättigheter som konventionen tar upp: exempelvis rätten till utbildning och rätten att göra sig hörd. Detta innebär att ansvariga myndigheter bör försöka organisera samhället på ett sådant sätt att barns rättigheter tillgodoses. Sett utifrån barnkonventionen skulle vi kunna säga att *barns* perspektiv framför allt ligger nära paragrafen om barns rätt att göra sig hörd (§12), medan barnperspektivet dels ligger nära barnkonventionens centrala paragraf om *barnets bästa* (§3), dels kan aktualisera flera enskilda paragrafer, eftersom ett barnperspektiv då definieras av en observatör eller bedömare (här: forskaren) som kan välja vad han eller hon vill lägga fokus på: möjligheten att göra sig hörd (§ 12) eller framför allt hälsa, utbildning, fritid eller någon av alla de andra aspekter som ingår i en bedömning av barnets bästa.

Min presentation kommer att fördelas på sex aspekter som representerar ett antal ingångar till hur vi kan försöka fånga olika typer av barnperspektiv:

- Intervjudata och *barns* perspektiv
- Barnet som *medborgare*: barns rättigheter och skyldigheter
- Välfärd och barns *synlighet*
- *Aktörsskap* och barns motstånd

- *Förkroppsligad* vittnesbörd
- *Samtalsdata* och analys av barns handlande

Intervjudata och barns perspektiv

Forskning utifrån barn- och ungdomsperspektiv på barn i socialt arbete har ofta baserats på intervjudata: intervjuer med barn och ungdomar eller med föräldrar, fosterföräldrar eller personal inom vård eller socialtjänst (Andersson, Aronsson, Hollander & Lindström, 2001; Ulvik, 2007; Överlien, Aronsson & Halldén, 2005). Detsamma gäller barn i vården, där flera klassiska studier utgår från intervjuer med barn (exempelvis Bluebond-Langner, 1972).

Forskning kring *barns perspektiv* har exempelvis pekat på hur fosterbarn ofta går igenom ett antal olika fosterhem och hur själva förflyttningen mellan olika placeringar blir något av smärtpunkter i barnets biografi (Andersson, 2001). Den som måste flytta från ett hem, oavsett kvaliteten på omvårdnad och trygghet, kan lätt känna sig bortvald.

Inom socialtjänsten blir det därför viktigt att efterlysa *barns* perspektiv, snarare än enbart tjänstemannaperspektiv eller föräldraperspektiv. Inför placeringar eller andra åtgärder föreligger något av en *dubbel asymmetri*: barnen är dels klienter och därmed mindre initierade än tjänstemännen, dels minderåriga och mindre erfarna än både föräldrar och tjänstemän, mindre kapabla att i alla lägen själva genomskåda implikationer och konsekvenser av olika beslut eller ställ-

ningstaganden. En genomgång av forskning inom socialtjänsten visar att en majoritet av handläggare inom socialtjänsten anser att barnen själva bör höras (Aronsson, 1996). Ändå visar åtminstone denna äldre genomgång att det finns betydande diskrepanser mellan ideal och praktik: enbart en minoritet av handläggarna talar själva med de yngsta barnen (barn i förskoleåldern), medan diskrepansen mellan ideal och praktik sedan stegvis blir mindre med barngruppens stigande ålder. Men färsk data från Norge kring placeringar i familjehem pekar på att det fortfarande finns en betydande diskrepans mellan ideologi och praktik: mer än hälften av ett hundratal placerade barn visste inget om förflyttningen i förväg och de som visste något hade i allmänhet informerats en dag i förväg (Andenaes, 2012).

De tjänstemän som underlät att tala med barnen själva kan ha rationella skäl: det kan vara svårt att få tag i barnet (som vistas i förskola eller skola under kontorstid), yngre barn kan vara svåra att förstå och det kan ta tid att etablera ett förtroendefullt förhållande till barnet. Aronsson och Hundeide (2002) pekar dessutom på att barn inte alltid svarar utifrån en vuxen rationalitet, utan utifrån en *relationell rationalitet*. Man ger det svar som man tror att den vuxna vill ha. Men detta är naturligtvis ingen egentlig ursäkt för att underlåta att interjua barnet, utan istället en anledning att utveckla en bättre intervjumethodik för inter-

vjuer med små barn (se t ex Cederborg, 2009).

Forskning kring barn i socialtjänsten pekar på att barn är mycket lojala och solidariska med sina närmaste. Detta är en av flera aspekter på barns relationella rationalitet. I en

Vi kan se 'barn' som något av en klasstillhörighet: att vara barn i en given ålder är att tillhöra en viss ålderskategori som tillerkänns vissa kompetenser och rättigheter

studie av den tid det tar innan barn anmäler sexuella övergrepp fann Sjöberg & Lindblad (2002) att det i genomsnitt handlade om cirka ett år. Dessutom visar det sig att barn ofta "under-dokumenterar" övergrepp. Videdokumentationer av övergrepp visade på betydligt grövre övergrepp än vad barnen själva anmälde och berättade om. Dessa fynd är förstas inte helt lättolkade. Ska vi tolka det som att barnen inte minns vad som hände eller som att de vill skydda vuxna i sin omvärld (exempelvis styvfäder eller andra familjemedlemmar)? I en fördjupad analys av samma data pekar Cederborg, Lamb och

Laurell (2007) på hur det finns ett antal faktorer som medverkar till att barn inte berättar: en faktor är den "hemlighetspakt" som förövaren inte sällan ingår med barnet, en annan är barnets skamkänslor, liksom rädsla (för repressalier, för att inte bli trodd). Men i samtliga dessa fall spelar samtidigt barnets beroende av den vuxne en ganska avgörande roll för oviljan att berätta. Förövaren är ju i många övergreppsfall (se Cederborg, Lamb & Laurell, 2007) också en närstående person - styvfar, barnpassare, mammas partner - som i normala fall skulle vara den person som ska kunna ge barnet omsorg, den som barnet borde kunna lita på, inte någon som barnet ska behöva ange. En ytterligare komplikation är naturligtvis att förövaren inför barnet kan välja att framställa sina handlingar som kärleksfulla eller unika, men som något som omvärlden kanske inte "kan förstå". När barn i övergreppesfall inte gör sina röster hörda blir det därmed också något av ett uttryck för tidigare dialoger, alltså dialoger med förövaren. Hemlighetspakten utgör ett viktigt exempel på detta.

Det kan också föreligga spänningar mellan vad olika generationer ser som *barnet bästa*, alltså en av de viktiga bärande principerna (§3) i barnkonventionen. Dessa skillnader är utgångspunkten för åtskilliga dispyter och vardagliga förhandlingar mellan föräldrar och barn i helt vanliga familjer, exempelvis kring tid: hur ofta man ska tvätta

håret (Aronsson & Cekaite, 2011) eller hur länge man får spela datorspel (Aarsand & Aronsson, 2009; se också Aronsson, 2012).

Inom snittfältet mellan socialtjänst och rättväsende blir tid en ännu mer laddad resurs. Utifrån dynamisk psykologi och fenomenologiska resonemang har Goldstein, Freud & Solnit (1973) problematiserat vuxentid och barntid. Ett halvår i en fyrtioårs liv är en bråkdel av hela tillvaron, medan det för en ettåring är halva livet. Detta innebär att en utredningsperiod eller annan tillfällig separation från barnets viktigaste anknytningsperson (en förälder, fosterförälder eller ett äldre syskon) kan bli något smärtsamt för barnet, som lämnar avtryck över lång tid vad gäller sprickor i den grundläggande tilliten för omvärlden.

Barnet som medborgare: rättigheter och skyldigheter i olika åldersklasser

En viktig aspekt av samhällets barnperspektiv är hur samhället ser på barn i olika åldrar som medborgare med olika rättigheter och skyldigheter. Både i traditionella samhällen och i moderna västerländska samhällen finns ofta något av en implicit eller explicit ålderstrappa som reglerar när barn exempelvis får börja skola eller sluta skolan, göra militärtjänst, ta körkort, gifta sig eller rösta (James & Prout, 1990). Det kan ibland finnas stora skillnader mellan hur olika samhällen definie-

rar både skyldigheter och rättigheter för människor i olika åldersklasser (Ochs & Izquierdo, 2009). Sådana ålderstrappor har också implikationer för själva synen på barn och barndom, exempelvis för vilka vi ser som ansvariga eller kapabla att inte bara sköta sig själva, utan också ta visst ansvar för andra.

En av flera anledningar till att USA inte har ratificerat barnkonventionen är att man vill förbehålla sig rätten att i krigssituationer använda sig av barnsoldater. Barn under arton års ålder engageras i militärtjänst, vilket strider mot konventionens barnperspektiv. Helt oavsett hänsynstagande till barnperspektiv, alltså om de unga människorna *själva* ser detta som ett viktigt vuxenblivande eller som något motbjudande har undertecknarna av barnkonventionen alltså bestämt att det inte är förenligt med ett barnperspektiv att utnyttja sig av barnsoldater. Begreppet 'barnperspektiv' är ett vidare begrepp än 'barns perspektiv', eftersom barns perspektiv mycket väl kan inordnas under barnperspektiv, exempelvis som en aspekt av barns eller vuxnas barnperspektiv.

Bourdieu (1984; 2001) visar hur vi kan se 'barn' som något av en klass-tillhörighet. Att vara barn i en given ålder är att tillhöra en viss ålderskategori med vissa klassattribut: någon som tillerkänns vissa kompetenser och rättigheter. Den som kan cykla i trafiken måste också kunna känna till vissa trafikregler. Att kunna klockan

innebär samtidigt att man kanske måste börja passa vissa tider.

Ålderstrappor definierar utsatthet, men vad som ska ses som 'utsatta barn' måste förstås i en kulturell kontext: den som i Sverige idag inte kan läsa vid 10 eller 15 års ålder riskerar att bli socialt marginaliserad och diskriminerad, men den som inte kunde läsa i Sverige på 1600-talet vid samma ålder tillhörde i stället den "normala" icke läskunniga majoriteten.

Olika kulturer ser något olika på skolmognad (5 års ålder, 6 år eller kanske 7 år?) och på demokratiska rättigheter som rätten att rösta. Under romartiden ansågs exempelvis redan unga vuxna som röstberättigade, men först 25-åringar var valbara till senaten. Argumentet var att unga vuxna har erfoderligt förstånd, men att de fortfarande är alltför impulsdrivna.

På en global skala är barn som barnskötare (*sibling caretaking*) kanske en av de allra vanligaste omsorgsformerna vilket bland annat framkommer i en större översikt över arbeten kring syskonpassning (Weisner & Gallimore, 2007). Men samtidigt visar denna översikt att först barn i skolåldern tillåts få större ansvar för yngre syskon; barn i förskoleåldern får ta visst ansvar, men övervakas då i allmänhet av någon annan vuxen, exempelvis en äldre släkting som blir något av en bakjour när det gäller ansvar för både barnpassare och det passade barnet. I åtskilliga traditionella sam-

hällen utgör barnpassning en viktig skyldighet för barn i skolåldern, som då måste avstå helt eller delvis från skolgång. Därmed kolliderar en lokal skyldighet med konventionens syn på skolgång som en *rättighet*.

Välfärd och barns synlighet

Flera forskare har utifrån ett barnperspektiv problematiserat i vilken utsträckning barn är synliga i samhället: exempelvis när och om barn överhuvudtaget tas med i statistik över olika typer av resurstilldelning, och om barn finns med exempelvis i beräkningar av fattigdom. FN:s barnkonvention i sig, som nu har uppnått myndighetsålder, är i sig ett uttryck för barns ökade synlighet: genom att lyfta fram barns rättigheter synliggörs en grupp som på olika sätt är sårbar. Mycket små barn har svårt att uttrycka sina rättigheter och även äldre barn är sårbara genom sitt beroende av föräldragenerationen: föräldrar (eller fosterföräldrar) står ofta för både emotionell och materiell trygghet.

Inom UNICEF:s regi redovisas årligen statistik över ett antal mått som på ett direkt och indirekt plan tar pulsen på barn och utsatthet. Ett allra första mått är förstas födelsetal. För att "reproducera sig självt" måste vuxna kvinnor i ett givet samhälle ha ett födelsetal på drygt 2.0 barn i fertil ålder. Idag är det exempelvis slående hur Italien i modern tid har ett födelsetal som närmar sig 1.0 och som ligger långt under svenska födelsetal. Sådana

siffror speglar naturligtvis delvis vissa aspekter av välfärdsnivå eller hur "barnvänligt" ett samhället är: om det är inrättat på ett sådant sätt att barnafödande premieras eller underlättas. Ett annat jämförelsemått är andelen underviktiga barn, liksom småbarnsmortalitet (dödlighet före 5 års ålder). Genom att inspektera siffror kring tidig mortalitet kan vi få en allra första grov bild av en given

En analys av barns perspektiv förutsätter någon typ av aktörsskap, medan detta inte nödvändigtvis behöver gälla för ett barnperspektiv eller en kritisk diskussion av barns villkor

kultur när det gäller barns utsatt-
het: om siffran är hög kan det naturligtvis spegla krig eller fattigdom (Afganistan med 199 barn på 1000, mot Sverige med 3 barn; UNICEF, 2011), men det kan också vara ett mått på hur prioriterad (eller oprioriterad) barnhälsa är i en viss kultur. Globalt är en hög småbarnsmortalitet kopplad till fattigdom, men det förekommer även viss variation i västerländska kulturer.

Utifrån ett kritiskt barnperspektiv finns det naturligtvis anledning att granska siffror som dessa, även om de utsatta själva, i det här fallet små barn av många skäl inte kan föra sin egen talan. En analys av barns perspektiv förutsätter någon typ av aktörsskap, medan detta inte nödvändigtvis behöver gälla för ett barnperspektiv eller en kritisk diskussion av barns villkor.

Aktörsskap och kompetens

I ett klassiskt arbete inom hälsosektorn har antropologen Bluebond-Langner (1978) utifrån ett fältarbete på en canceravdelning visat att sjuka barn ofta vet mycket mer om sin sjukdom än vad föräldrar eller personal föreställer sig. Barnen skyddar sina föräldrar genom att inte beröra det svåra.

I Storbritannien har man utifrån fynd som detta argumenterat för en ny syn på medgivande inom hälsosektorn. Alderson (2007) menar att sjukvården ofta omyndigförklarar barn och att barn i högre utsträckning bör få komma till tals i beslut kring sin egen kropp. Samtidigt reser detta naturligtvis komplicerade etiska frågor. Hur gammal ska man vara för att förstå långsiktiga konsekvenser av att exempelvis inte ta sin diabetesmedicin? Eller astmamedicin? Eller cancerbehandling?

I ett aktuellt arbete kring cancersjuka barn visar Rindstedt (2011) att det finns dilemman kring barns medbestämmande i vårdens dagliga arbete. Utifrån data från ett stort an-

tal sprutprocedurer inom ramen för ett större fältarbete visar hon på hur vardagliga rutiner kan bli utdragna och smärtsamma när mycket små barn ska ge sitt medgivande. Barn i skolåldern förstår vikten av medicinering, medan vissa förskolebarn kan ha oerhört svårt att förstå långsiktiga avväganden. Därmed blir förhandlingarna mellan personal och barn långa och utdragna, inte minst när föräldrarna är med och kanske också förmedlar en egen oro. I åtskilliga andra fall förlöper sprutproceduren helt bekymmersfritt, också för de yngre barnen. En viktig faktor tycks vara hur välbekant barnet är med personalen och i vilken utsträckning sjuksköterskan kan upp-båda alla sina talanger vad gäller att samtidigt sköta de medicinska inslagen och förklara ingrepp, underhålla, distrahera och roa barnet (ibland som något av en fullfjädrad *one-man-show*). Rindstedts fynd komplicerar kompetensbegreppet eftersom de visar hur kompetens blir något av en "distribuerad" resurs: barnets erfarenhet sätter gränser för möjligheten att se någon poäng med hotfulla medicinska ingrepp, men samtidigt lyckas sköterskan ofta nå även mycket små barn genom ett tilltal som innefattar underhållning, distraktioner och förklaringar. Ett annat sätt att uttrycka dessa fynd är kanske att se de skickligaste ingreppen som en lyckosam kombination av vårdpersonalens barnperspektiv, kombinerat med medicinskt kunnande.

Rindstedts data pekar på något av ett *ideologiskt dilemma* (Billig m fl, 1988) mellan barnets rätt till medbestämmande och vårdpersonalens önskan att inte förlänga en ibland plågsam och hotfull situation. Socialtjänsten rymmer åtskilliga svåra ideologiska dilemman mellan aktörer med olika vällovliga intentioner: exempelvis att ge unga medbestämmande å ena sidan, att garantera deras säkerhet å andra sidan. I en analys av socialtjänstens olika diskurser kring en flyktingflickas placering i samband med hedersrelaterat våld fann Aronsson (2001) att flickan (F) själv gjorde korrekta analyser av en hotbild från nära släktingar och bad om skydd från socialtjänst och polis. Socialtjänsten reagerade snabbt och kraftfullt genom att boka returbiljett och föreslå att flickan skulle återvända till sitt familjehem i en annan del av landet. Men flickan själv insisterade på att få tillbringa en liten del av jullovet med sin mamma och småsyskon. Allt detta rullades sedan upp i rättegången kring de manliga släktingarnas våld mot flickan och kring hennes död. I sin analys av de olika diskurserna pekar Aronsson på att det här fanns ideologiska dilemman kring hur man ska kunna behandla barn och unga som kompetenta aktörer, eftersom två ideologier kolliderade:

Ideologi (i): "Samhället bör agera så att barn inte skadas";

Ideologi (ii): "Samhället måste lyssna till barns röst".

Ideologiska dilemman kan också

handla om att både ge föräldern och barnet en ny "chans". När det gäller barns egna perspektiv inom socialtjänsten dokumenterade Gunvor Andersson (2001) i en annan fallstudie en pojkes, Tobbes, väg genom en serie placeringar inom socialtjänsten och hur denne pojke utvecklades från ett relativt tryggt och förtroendefullt litet barn till en person som mistrodde sin omvärld. Myndigheterna agerade här framför allt utifrån idén om återförening med den biologiska modern. Gång på gång placerades Tobbe och hans syskon i familjehem och gång på gång återförenades de med den biologiska modern (som hade allvarliga drogproblem). Ur mammans perspektiv blev detta en tillvaro med många återföreningar och ett liv som gav henne ett antal nya chanser att ta hand om sina barn. Men ur Tobbes perspektiv blev det ett liv utan kontinuitet och med en serie ständiga uppbrott. Efter ett antal placeringar och omplaceringar svarade Tobbe och några av hans syskon genom att under en placering i det "egna" hemmet agera kraftfullt genom att gå till polisen med en påse vitt mjöl (vetemjöl) i hopp om att polisen kanske skulle ta hand om den vita "drogen" och föräldrarna och återlämna barnen till sina familjehem. Men polisen noterade med viss förvåningen att beslaget bara innehöll vetemjöl och ingen ny utredning igångsattes. Kanske hade barnens agerande lyckats om polisen eller socialtjänsten i detta läge hade tillämpat mer av ett

barnperspektiv, om de hade kunnat avläsa den otrygghet som framkommer i Anderssons rekonstruktion av Tobbes erfarenheter av hans uppbrotts historia, med ständiga byten av "hem".

Här kan noteras att Tobbe och hans syskon agerade med betydande initiativrikedom. Detta exempel visar, liksom fallet med flickan, att det inte räcker att analysera barns och ungdomars kompetens och aktörskap. Vi måste också analysera hur samhället svarar eller går i dialog.

Förkroppsligade vittnesbönder

När jag diskuterar begreppet *dialog* i denna artikel syftar jag inte enbart på talad dialog. Elinor Ochs (1992) har problematiserat hur språket ger möjligheter att markera social identitet. På olika sätt kan vi genom våra språkval markera positioner i sociala hierarkier, inklusive vem som står längst ned i den lokala ålders- eller genushierarkin. Detta gäller inte bara det talade språket utan också andra modaliteter: gester, blickar, betoning, kroppshållning och sätt att behärska rummet eller försvinna i rummet. I en ungdomshemskontext kan det exempelvis vara intressant att analysera vem deltagarna skrattar *med* och vem de skrattar *åt* (Osvaldsson, 2004).

Anorexi och självskaðebeteenden är några av de signaler som kan visa att unga människor mår dåligt. Utifrån Merleau Pontys (1962) resonemang om kroppen som ett av våra främsta sätt att orientera oss i värl-

den blir det också naturligt att med kroppen visa om vi inte mår bra.

Men även mycket små barn kan uttrycka sin situation via kroppen. I en fallbeskrivning av ett omhändertagande inom socialtjänsten visar Sven Hessle (2001) på hur en liten pojke under spädbarnsåldern stannade i sin viktökning som svar på ett missriktat omhändertagande där han tillfälligt hade placerats utanför hemmet och hur han genom bristfälliga utredningar sedan hölls kvar, avskiljd från sin biologiska mamma. Kurvorna på barnavårdscentralen (BVC) visade att han inte ökade i vikt på det sätt som man skulle förvänta utifrån hans ålder och levnadsomständigheter. Eftersom det handlade om ett litet barn som ännu inte kunde tala kan vi se hans bristande viktökning (syndromet: *failure to thrive*) som ett sätt att kroppsligt svara på vantrivsel och oro. Med sin egen kropp uttryckte han alltså ett motstånd mot placeringen.

Men snittfältet mellan socialtjänst och hälsovård är komplext. Det är ibland svårt att tolka exempelvis skillnaden mellan blåmärken från fall och blåmärken från våld. I en belysande fallstudie från ett fall av barnmisshandel problematiserar Tommy Lundström (2001) hur media ena dagen framställer samme man, en styvfar, som en missförstådd förälder, andra dagen som en våldsvärkare och brottsling. I båda fallen skapas en pressad situation där socialtjänst och sjukhus misstänk-

liggörs, medan pressen själv går fri. Samtidigt som pressen har en inte obetydlig roll när det gäller att kanske delvis skrämna socialtjänst och vård till agerande utifrån bristfälligt underlag. Samma kvällstidning kan en vecka klaga på hur socialtjänsten trakasserar oskyldiga föräldrar, en annan vecka på att man inte redan tidigare har kunnat avläsa viktiga varningssignaler. Återigen innebär ett barnperspektiv en komplicerad analytisk process där myndighetsutövaren (här: socialsekreterare, behandlande läkare) får gå en delikat balansgång mellan olika intressen: att förstå barnets bästa och behov av skydd, men att samtidigt inte i oträngt mål beröva barnet den eller de vuxna (föräldrarna) som har stått för kontinuitet och trygghet.

Barnperspektiv genom samtalsdata: exempel på barns röst i institutionella samtal

Det kan förstås verka allra mest naturligt att komma åt utsatta barns villkor genom vad de själva berättar i intervjuer kring sin situation. Men numera finns det också ett antal forskare som studerar barns och ungdomars perspektiv genom att studera deltagarnas *handlingar och aktiviteter*, i detta fall alltså vad utsatta barn och ungdomar själva säger och gör under autentiska möten i exempelvis socialtjänst och hälsovård (Aronsson & Cederborg, 1996; Aronsson & Rundström, 1988; Osvaldsson, 2004).

Det språkliga samspelet ses alltså

som en typ av socialt handlande. Och genom att studera detta handlande har vi också möjlighet att bättre förstå barns och ungdomars egna perspektiv. Forskaren identifierar en viss typ av handlande: exempelvis *sociala redovisningar* (*social accounts*) och försöker sedan identifiera vilken typ av anklagelser eller attacker som har föregått handlingen. Inom samtalsanalys och diskursiv psykologi utgör denna typ av "baklängeslogik" ett viktigt sätt att komma åt deltagarperspektiv och sociala processer (se också Cromdal, 2009; Heritage, 1984; Sacks, 1992).

För många förknippas ett barnperspektiv kanske främst med barnets röst och då mer specifikt med om barn kan komma till tals eller *bli hörda* i viktiga samhälleliga sammanhang. Detta ställs naturligtvis på sin spets när barn lider av fysisk eller psykisk ohälsa. I institutionella kontexter som hälsovård, rättsväsende eller skola råder ofta en asymmetri mellan lekmän och experter: experten behärskar fackterminologi och institutionella premisser, medan lekmanen inte alltid förstår själva premissen för samtalet: exempelvis implikationerna av olika typer av svar på professionella frågor. Barnet hamnar i dessa fall lätt i ett dubbelt underläge. Dels ingår de i klassen 'barn' med vad detta kan innebära av resursmässigt eller kunskapsmässigt underläge. Dels är de som vård-sökande utsatta gentemot experter eller vårdgivare.

I en klassisk studie i USA fann

Korsch och Negrete (1972) att barn i mycket liten utsträckning blir hörda vid besök på barnmediska mottagningar. Detta gällde även om barnen hade kommit upp i skolåldern. Strong (2001) har senare funnit liknande fynd i England och Skottland. Läkare vänder sig i hög utsträckning till föräldrar och föräldrar talar i mycket hög utsträckning å barnens vägnar.

I Sverige har vi i möten mellan läkare, terapeuter och barnpatienter i flera studier funnit att barn i mycket begränsad utsträckning kommer till tals vid besök på läkarmottagningar och i familjeterapi (Aronsson & Cederborg, 1996; Aronsson & Rundström, 1988; 1989). När det gäller barn med hälsoproblem på en specialmottagning för astma och allergi fann vi att läkare och föräldrar var de personer som stod för större delen av samtalet, även när barnet var i ålder 5 – 15 år, alltså barn som kanske kan vara tillräckligt gamla för att kunna tala kring sin egen sjukdom. Nu kan man förstås fråga sig om detta primärt beror på att doktorn bara vänder sig till föräldrarna eller om det beror på att föräldrarna tar över när en fråga antingen är ställd till både barn och föräldrar eller när en fråga egentligen är ställd till barnet. Vad vi fann var att doktorerna i relativt hög utsträckning försökte dra in barnen i samtalet, men att föräldrarna i cirka hälften av tillfällena (52%) "tog över" barnens samtals-turer (Aronsson & Rindstedt, 2011; Aronsson & Rundström, 1988).

Sådana inhoppar har, tror vi, flera förklaringar: (i) barnen tittar vädjande på föräldrarna och ”ber med blicken” om assistens, (ii) barnets svar tar alltför lång tid, (iii) barnet kan inte svara, eftersom det inte vet svaret (iv) barnet vill inte svara på grund av blyghet eller oro eller (v)

***Det finns inget ”rent”
och oförfalskat
barnperspektiv, utan
det enda vi som
forskare kan göra är att
försöka hjälpa till att
frilägga barnperspektiv
genom att på olika sätt
dokumentera barns
villkor och utsatthet***

barnet förstår kanske frågan, men inte sammanhanget och vilka följder olika svar kan få. Den tid som finns tilldelad för ett patientbesök är relativt begränsad. Men under denna tid ska doktorn dels hinna ställa ett antal frågor, dels göra en kroppsundersökning av barnet och hinna ge råd inför framtiden. Föräldrarna vet att deras tillgång till doktors tid är mycket begränsad och under den tid ska de dessutom hinna ställa eventuella egna frågor kring barnets medicinering och kring framtida behandling av barnet.

Tates och Meeuwesen (2000; 2001) har senare studerat barnens röst i Nederländerna. Deras fynd var relativt likartade. Föräldrarna stod för en betydligt högre andel av samtalsrummet än barnen och detta berodde i betydande utsträckning på att de ofta ”tog över” barnens samtalsrurer (54% av alla fall; alltså fynd som är anmärkningsvärt lika de svenska). Båda de svenska och holländska studierna har nu några år på nacken och sannolikt har mönstren ändrats något på senare år. Vikten av barns aktiva deltagande har ju alltmer lyfts fram i offentliga direktiv, debatt och läkarutbildningar.

Samtidigt visar relativt nya arbeten (Stivers, 2001; 2012) på liknande mönster i USA idag. Doktorer vänder sig i hög utsträckning till barnet, men föräldrarna väljer att svara å barnens vägnar. Stivers och hennes medarbetare har gått in och studerat de sekventiella mönstren i detalj och de har funnit att barnen rätt ofta får en första ”chans”; föräldrarna väntar exempelvis en liten stund innan de tar över barnens tur. I andra fall kan det vara så att barnet hinner signalera någon typ av osäkerhet.

Här bör kanske också påpekas att själva samtalsklimatet i mottagningarna ofta är mjukt och vänligt. Barnmottagningar kännetecknas i hög utsträckning av något av artighet mellan doktorer och föräldrar: man sluter upp kring barnets bästa och varken doktor eller förälder

brukar ifrågasätta den andre partens ställningstaganden eller förhållningssätt – annat än efteråt och bakom slutna dörrar (Aronsson & Rundström, 1988; 1989; Strong, 2001). Stämningen är inte sällan både vänlig och skämtsam. Inte minst gäller skämtsamheten kontakten med barnet. Doktorn skämtar som ett sätt att få barnet att känna sig mindre utsatt, men kanske också som ett sätt att skapa en allians med barnet, utan att föräldern känner sig utesluten (Aronsson & Rundström, 1989).

I familjeterapeutiska sammanhang samlas föräldrar, terapeut(er) och ibland syskon kring ett barn som har remitterats till barnpsykiatrisk klinik. Aronsson & Cederborg (1996) har i ett arbete kring sådana mottagningar funnit likartade samspelsmönster: patienten (det utsatta barnet eller den utsatta tonåringen) tar eller får en mycket liten del av samtalsutrymmet, också om det är för barnets skull som familjen har sökt behandling. Även bland tonåringarna intar föräldern eller föräldrarna ofta initialt två eller tre gånger så stor andel av talutrymmet. Här finns flera olika förklaringar. När det gäller ungdomar i tonåren finns en intressant delförklaring: ingen av de tonåringar som ingick i studien ansåg egentligen att de faktiskt hade "ett problem"; på frågor kring sitt problem svarade merparten med att det var andra (exempelvis deras föräldrar) som hade ett problem (Aronsson & Cederborg, 1996).

Problemet var alltså något som låg utanför barnet själv. Men efter ett års behandling kunde några av dem istället säga att de *hade haft* ett problem, ett problem som de nu hade hanterat.

Mer än någon annan teoretiker har Bachtin (Bakhtin, 1973; 1981) problematiserat begreppet röst. En av hans centrala insikter handlar om tillvarons flerstämmighet. Vi talar inte bara olika till olika personer, vi talar också med olika röster genom att vi härbärgerar olika röster från tidigare erfarenheter. Ibland agerar en förälder till ett svårt allergiskt barn exempelvis utifrån ett medicinskt perspektiv (och myndighetens röst), ibland utifrån en nära väns perspektiv (Aronsson, 1991) som föreskriver helt andra typer av handlanden. I korselden mellan olika perspektiv och intressen är det lätt att glömma eller förbise barnets egen röst. Samtidigt är förstås en av Bachtins viktigaste poänger, att även denna röst, delvis inte är en helt egen röst, utan ett perspektiv som uppstår i socialt samspel med andra aktörer: föräldrar, kamrater och vårdpersonal.

Men analys av socialt samspel är en arbetskrävande metod. Att transkribera en timmas samtal kan handla om tio till tjugo timmars arbete beroende på hur mycket analysen tar fasta på fina detaljer i prosodi, röstkvaliteter, pauslängd och annat som kan spegla osäkerhet, motstånd eller andra affektiva positioner. Idag har åtskilliga fors-

kare börjat arbeta med *multimodala* analyser som spänner över olika uttrycksformer (som tal, gester, prosodi, mimik, fysiskt handlande och utnyttjande av rummet). Sådana analyser kräver flera olika genomgångar av materialet där forskaren både inspekterar och lyssnar igenom helheten och enskilda avsnitt eller sekvenser, inte bara en gång utan många gånger.

Trots den stora kostnaden i form av arbetsinsatser vill jag ändå kanske plädera för en utökad användning av samtalsdata när det gäller att analysera barnperspektiv.

Några avslutande ord

I denna artikel har jag pläderat för en utökad användning av dialogiska infallsvinklar på barn och utsatthet. Samtalsdata ger unika ingångar till barns röster i sitt sammanhang (situerade i exempelvis behandlingssammanhang). Vad som också är viktigt är att vi i sådana studier inte bara kommer åt barns röster, utan också *hur* och *om* någon lyssnar på dem. Därmed kan forskaren i viss utsträckning förena ett intresse för barns ”röster” med en rik dokumentation av de specifika samhälleliga kontexter där barn lever och agerar.

Av de olika infallsvinklar som jag har presenterat här kräver samtalsanalys naturligtvis, liksom andra metoder, att forskaren är vaksam på

vad som kan ha påverkat vad barn säger och gör. Men detta gäller, vilket man ibland glömmer, naturligtvis också intervjudata. Även registerdata, som i olika typer av statistik kring barns situation, kräver en kritisk analys: vem har samlat in data för vilka syften? Vilka eventuella partsintressen kan ha begränsat värdet av data?

Likaså måste både forskare och praktiker (psykologer, barnläkare, socialtjänstemän m fl) naturligtvis vara försiktiga så att de inte exempelvis övertolkar barns kroppsliga vittnesbörd, motstånd eller agerande. Det finns inget ”rent” och oförfalskat barnperspektiv, utan det enda vi som forskare kan göra är att försöka hjälpa till att frilägga barnperspektiv genom att på olika sätt dokumentera barns villkor och utsatthet. Men dessa perspektiv måste sedan nagelfaras och analyseras kritiskt av forskaren själv och andra bedömare. Vid användning av samtalsanalytiska metoder utgörs ett viktigt inslag av datasessioner där forskaren presenterar sin preliminära analys steg för steg. Åtskilliga analyser har avvisats inför denna kollegiala validering (och ibland diskvalificering).

Men liksom för åtskilliga andra kvalitativa analysmetoder finns det inga mekaniska eller enkla kvalitetsregler. I sista hand blir det läsaren själv som får bedöma analysens värde.

Referenser

- Aarsand, P., & Aronsson, K. (2009). Computer gaming and territorial negotiations in family life. *Childhood*, 16 (4), 497-517
- Alderson, P. (2007). Competent children: minors' consent to health care treatment and research. *Social Science & Medicine*, 65, 2272-2283.
- Alanen, L. (1988). Rethinking childhood. *Acta Sociologica*, 31(1), 53-67.
- Andenaes, A. (2012/kommande). From 'placement' to 'a child on the move': Methodological strategies to give children a more central position in child welfare services. *Child Qualitative Social Work*, DOI: 10.1177/1473325011408174
- Andersson, G. (2001). "Jag försöker gå framåt men vinden drar mig bakåt": En barndom utan kontinuitet. I G. Andersson, Aronsson, K. (Red.), S. Hesse, A. Hollander & T. Lundström (2001). *Haverier i social barnavård? Fem fallstudier*. (sid. 36-77). Stockholm: Gothia
- Andersson, G., Aronsson, K., Hesse, S., Hollander, A. & Lundström, T. (1996). *Barnet i den sociala barnavården*. Stockholm: Liber.
- Andersson, G., Aronsson, K. (Ed.), Hesse, S., Hollander, A. & Lundström, T. (2001). *Haverier i social barnavård?: Fem fallstudier*. Stockholm: Gothia
http://www.gothiaforlag.se/gothia/upload/files/digitala_bilagor/Haverier_i_social_barnavard-91-7205-299-6.pdf
- Aronsson, K. (1991). Facework and control in multiparty talk: A pediatric case study. I I. Marková & K. Foppa (Red.), *Asymmetries in dialogue*. (sid. 49-74). New York: Harvester.
- Aronsson, K. (1996). Barnintervjun och barnets röst. I G. Andersson, K. Aronsson, S. Hesse, A. Hollander & T. Lundström (Red.) *Barnet i den sociala barnavården*. (sid.100-123). Stockholm: Liber.
- Aronsson, K. (2001). Ideologiska dilemmor och en flyktningflickans röst. I G. Andersson, Aronsson, K. (Red.), S. Hesse, A. Hollander & T. Lundström (2001). *Haverier i social barnavård? Fem fallstudier*. (sid. 139-166). Stockholm: Gothia
- Aronsson, K. (2012). Family life politics and everyday negotiations about time. I M. Hedegaard, K. Aronsson, C. Højholt & O. Skjær Ulvik (Red.). *Children, childhood and everyday life*. (sid. 75-90). Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- Aronsson, K., Cederblad, M., Dahl, G., Olsson, L. & Sandin, B. (1984). *Barn i tid och rum*. Lund: Gleerups
- Aronsson, K., & Cederborg, A-C. (1996) Coming of age in family therapy talk: Perspective setting in multiparty problem formulations. *Discourse Processes*, 21, 191-212.
- Aronsson, K., & Cekaite, A. (2011). Activity contracts and directives in everyday family politics. *Discourse & Society*, 22 (2), 137-154.
- Aronsson, K., & Hundeide, K. (2002). Relational rationality and children's interview responses. *Human Development*, 45 (3), 174-187.
- Aronsson, K., & Rindstedt, C. (2011). Alignments and facework in paediatric visits: Toward a social choreography of multiparty talk. I C. N. Candlin & S. Sarangi (Red.) *Communication in professions and organizations: Handbook of applied linguistics 3*. Berlin: (sid. 121-142). Mouton de Gruyter.
- Aronsson, K., & Rundström, B. (1988). Child discourse and parental control in pediatric consultations. *Text*, 8, 159-189.
- Aronsson, K., & Rundström, B. (1989). Cats, dogs, and sweets in the clinical negotiation of reality: On politeness and coherence in pediatric discourse. *Language in Society*, 18, 483-504.

- Aronsson, K., & Sandin, B. (1996). The sun match boy and plant metaphors: A Swedish image of a 20th-century childhood. I P. Hwang, M. Lamb & I. Siegel (Red.). *Images of childhood*. (sid.185-202). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Bakhtin, M. (1973). *Problems of Dostoevsky's poetics*. Manchester: University of Minnesota Press and Manchester University Press.
- Bakhtin, M. (1981). *The dialogic imagination*. Austin: University of Texas Press.
- Beck, U. (1997). Democratization of the family. *Childhood* 4:151-166.
- Billig, M., Condor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton, D., & Radley, A. (1988). *Ideological dilemmas: A social psychology of everyday thinking*. London: Sage.
- Bluebond-Langner, M. (1978). *The private world of dying children*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Bourdieu, P. (2001). *Practical reason*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgment of taste*. New York: Routledge. (original på franska, 1979)
- Cederborg, A-C. (2009). Utredningsintervjuer med barn i utsatta livssituationer. I A. Sparrman, J. Cromdal, A-C. Evaldsson & V. Adelswärd (Red.). *Den väsentliga vardagen: några diskursanalytiska perspektiv på tal, text och bild*. (sid. 311-328). Stockholm: Carlssons.
- Cederborg, A-C., Lamb, M. & Laurell, O. (2007). Delay of disclosure, minimization, and denial of abuse when the evidence is unambiguous: A multivictim case. I M-E. Pipe, M. E. Lamb, Y. Orbach & A-C Cederborg (Red.). *Child sexual abuse: Disclosure, delay, and denial*. (sid. 159-173). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Cromdal, J. (2009). Handlingar konsekvens och tolkningars relevans: Om deltagarorientering inom konversationsanalys. I A. Sparrman, J. Cromdal, A-C. Evaldsson & V. Adelswärd (Red.). *Den väsentliga vardagen: några diskursanalytiska perspektiv på tal, text och bild*. (sid. 39-73). Stockholm: Carlssons.
- Goldstein, J., Freud, A. & Solnit, A.J. (1973). *Beyond the best interest of the child*. New York: Free Press.
- Halldén, G. (1991). The child as project and the child as being: Parents' ideas as frames of reference. *Children & Society*, 5 (4), 334-346.
- Hedegaard, M., Aronsson, K., Højholt, C., & Ulvik, O. (2012). Introduction. I M. Hedegaard, K. Aronsson, C. Højholt & O. Ulvik (Red.) *Children, childhood and everyday life: Children's perspectives*. (sid. VII – XIII). Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- Heritage, J. (1984). *Garfinkel and ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- James, A., Jenks, C., & Prout, A. (1998). *Theorizing childhood*. Oxford: Polity Press.
- James, A., & Prout, A. (1990). Re-presenting childhood: Time and transition. I A. James & A. Prout (Red.). *Constructing and reconstructing childhood*. Basingstoke: Falmer Press.
- Korsche, B. M. & Negrete, V. F. (1972). Doctor-patient communication. *Scientific American*, 227, 67-74.
- Lundström, T. (2001). Ett haveri i socialtjänsten eller i pressen?: Om barnmisshandel i kvällstidningar. I G. Andersson, Aronsson, K. (Red.), S. Hessel, A. Hollander & T. Lundström (2001). *Haverier i social barnvård?: Fem fallstudier*. (sid. 167-197). Stockholm: Gothia
- Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of perception*. London: Routledge Kegan Paul.
- Nygren, R. (2004). Något om att bygga barnrättens ålderstrappa. I L. Olsen (Red.) *Barns makt*. (sid. 11-18). Uppsala: lustus.

- Ochs, E. (1992). Indexing gender. I A. Duranti & C. Goodwin (Red.), *Rethinking context. Language as an interactive phenomenon*. (sid. 335-358). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ochs, E. & Izquierdo, C. (2009). Responsibility in childhood: Three developmental trajectories, *Ethos*, 37(4), 391-413.
- Osvaldsson, K. (2004). On laughter and disagreement in multiparty assessment talk. *Text*, 24 (4), 517-545.
- Prout, A. (2005) *The future of childhood*. London: Routledge.
- Qvortrup, J. (1990). A voice of children in statistical and social accounting: A plea for childrens' right to be heard. I A. James & A. Prout, (Red.), *Constructing and reconstructing childhood*. London: The Falmer Press.
- Rindstedt, C. (2011). Pain and nurses' emotion work in a paediatric clinic: Treatment procedures and nurse-child alignments. (manuskript)
- Sacks, Harvey (1992). *Lectures on conversation. Vol. II*. Cambridge, Ma.: Blackwell.
- Sandin, B. & Halldén, G. (2003) *Barnets bästa: En antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Stockholm: Symposion.
- Sjöberg, R., & Lindblad, F. (2002). Limited disclosure of sexual abuse in children whose experiences were documented by videotape. *American Journal of Psychiatry*, 159, 312-314.
- Stivers, T. (2001). Negotiating who presents the problem: Next speaker selection in paediatric encounters. *Journal of Communication*, 51, 1-31.
- Stivers, T. (2007). *Prescribing under pressure: Parent-physician conversations and antibiotics*. Oxford: Oxford University Press.
- Strong, P. M. (2001). *The ceremonial order of the clinic: Parents, doctors and medical bureaucracies*. Aldeshot: Ashgate.
- Tates, K. & Meeuwesen, L. (2000). "Let mum have her say": Turn-taking in doctor-parent-child communication. *Patient Education and Counselling*, 40, 151-162.
- Tates, K. & Meeuwesen, L. (2001). Doctor-parent-child communication. A (re)view of the literature. *Social Science & Medicine*, 52, 839-851.
- Ulvik, O.S. (2007). *Seinmoderne fosterfamilier. En kulturpsykologisk studie av barn og voksnes fortellinger*. Oslo: Unipub (akademisk avhandling).
- UNCRC (2010). *United Nations Convention on the Rights of the Child* (1:a tryckningen, 1989).
- UNICEF (2011). *The state of the world's children: Adolescence an age of opportunity*. New York: UNICEF
- Weisner, T. & Gallimore, R. (2008). Child and sibling care giving. I R. LeVine & R. S. New (Red.) *Anthropology and child development: A cross cultural reader*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Överlien, C., Aronsson, K., & Hydén, M. (2005). The focus group interview as an in-depth method: Young women talking about sexuality. *International Journal of Social Research Methodology*, 8 (4), 331-344.

Stockholms
universitet

Masterprogram i barnets bästa och mänskliga rättigheter, 120 hp

Programmets övergripande mål är att erbjuda en gedigen utbildning om barn med utgångspunkt i barnets rättigheter och barnets bästa. Utbildningen har en grund i relevant forskning, är tvärvetenskaplig och problematiserar områden som rör barn, barnets mänskliga rättigheter och teorier om implementering.

I programmet ingår både obligatoriska och valbara kurser. Första terminen har fokus på barnets rättigheter ur skilda perspektiv. Undervisningen förankrar detta i en rad olika kontexter – både i vardag och i institutionella sammanhang. Andra terminen består huvudsakligen av ett antal kurser som behandlar vetenskapliga metoder för studier som rör barn. Metodkurserna är förankrade på flera forskningsfält, och har stora inslag av konkret analys på material och områden som deltagarna själva har valt.

Tredje terminen utgörs till stor del av ett fältarbete där studenten kan välja att praktisera i Sverige eller utomlands. Den fjärde terminen utgörs av uppsatsskrivande på 30 hp. Studierna är flexibla och det finns möjlighet att skraddarsy individuella inriktningar. Programmet går att kombinera med studier utomlands.

Efter genomgången utbildning förväntas studenterna ha förvärvat kunskaper och färdigheter för kvalificerat och självständigt arbete inom områden som rör barn och barnets rättigheter. Utbildningen är yrkesförberedande och ger behörighet för att söka till forskarutbildningen. Programmet är två år och leder till en mastersexamen inom huvudområdet barn- och ungdomsvetenskap. Det finns möjlighet att avsluta programmet efter ett år och ta ut en magisterexamen.

Värdinstitution för programmet är Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet.

Välkommen att söka!

LOCUS – tidskrift för forskning om barn och ungdomar nr 1-2 2012 • årgång 24

LOCUS utkommer med fyra nummer per år och utges av
Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen
vid Stockholms universitet.
Ansvarig utgivare: Ann-Christin Cederborg.
ISSN: 1100-3197.

Redaktion

Redaktör: Mats Börjesson.
Adress: LOCUS, Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen
Stockholms universitet, 106 91 Stockholm.
Besöksadress: Frescati hage 24.
E-post: locus@buv.su.se
Redaktionskommitté:
Eva Berglund, lektor,
Mats Börjesson, professor,
Ann-Christin Cederborg, professor,
Karin Helander, professor,
Anna Åhlund, doktorand.

Produktion

Sättning: Tilda Maria Forselius *Tryck:* Elanders Gotab, Stockholm.

Prenumeration

Prenumeration (4 nr) kostar 250 kr/år inklusive porto.
Lösnummer kostar 70 kr plus porto (dubbelnummer 140 kr) .
Moms ingår i priset.
Vid beställning av minst 10 ex lämnas 20 procent mängdrabatt.
Beställ från: Swedish Science Press, Box 118, 751 04 Uppsala.
Telefon: 018-36 55 66.
E-post: info@ssp.nu

Information

om prenumeration, tidigare nummer m.m. finns på

<http://www.buv.su.se/locus>